

Ветувачки практики на воспоставување и обезбедување специјализирани услуги на поддршка за жени жртви на сексуално насилство

Правен и практичен преглед за женските НВО и
креаторите на политики во Западен Балкан и Турција

This programme is funded
by the European Union

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE

Women Against violence Europe Network (WAVE) е европска мрежа на повеќе од 160 членки (вклучително женски НВО-и, мрежи на НВО-и и поединечни членови) во 46 земји што се посветени на третирање и спречување на насилството врз жените и девојчињата. Од своето основање во 1994 година, WAVE работи на промовирање и јакнење на човековите права на жените и децата, и на создавање услови за жените и нивните деца да живеат слободно без насилство, особено преку градење и одржување силна европска мрежа на специјализирани услуги, експерти и жртви.

БЛАГОДАРНОСТ

Лидер на тимот на WAVE	Анса Цира
Консултанти	Билјана Бранковиќ, меѓународен консултант на Совет на Европа ¹ , Србија Clfona Saidléar, Директорка на Ирската мрежа на кризни центри за силување

Партнери на Платформата за јакнење на граѓанското општество (ЦССП)

Албанија	Mirela Arquimandriti (Gender Alliance Development Center)
Босна и Херцеговина	Горица Ивиќ (Фондација Обединети жени, Бања Лука)
Косово*	Ardita Ramizi Bala (Women's Wellness Center)
Црна Гора	Јована Вујачиќ (СОС линија за жени и деца жртви на насилство Никшич)
Северна Македонија жени	Елена Димушевска (Национална мрежа против насилство врз и семејно насилство)
Србија	Марија Петронијевиќ (Здружение Феномена)
Турција	Nihan Damarli (The Foundation for Women's Solidarity)
Графички дизајн	Monika Medvey

Канцеларија на мрежата WAVE Bacherlplatz, 10/6, 1050 Vienne, Austria
www.wave-network.org
cssplatform.org

Датум на објавување Јуни 2021

Оваа публикација е објавена со финансиска поддршка на Европската Унија. Нејзината содржина е одговорност исклучиво на WAVE и не нужно ги одразува ставовите на Европската Унија.

Содржината на оваа публикација не нужно ги одразува ставовите на UN Women, нејзиниот одбор на директори или земјите членки на Обединетите нации. Обележјата во оваа публикација не претставуваат мислења за правниот статус на која било земја или територија, или на делимитација на граници. Текстот е уредуван според стандардите на официјална публикација и UN Women не прифаќа одговорност за грешки.

¹ Билјана Бранковиќ е исто така членка на ГРЕВИО. Сепак, таа беше вклучена како автор на оваа публикација во лично својство како консултант, не во нејзиното официјално својство на членка на ГРЕВИО, па мислењата изразени тука не може да се припишат на ГРЕВИО како целина.

* За Европската Унија, ова обележје не е во спротивност со ставовите за статусот, и е во согласност со УНЦПР 1244/1999 и Мислењето на Меѓународниот суд за правда за Декларацијата за независност на Косово. За UN Women, упатувањата на Косово треба да се разберат во контекст на Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност на ОН.

Ветувачки практики на воспоставување и обезбедување специјализирани услуги на поддршка за жени жртви на сексуално насилство

Правен и практичен преглед за женските НВО и креаторите на политики во Западен Балкан и Турција

Содржина

I.	<u>Вовед</u>	4
II	<u>Оценка на потенцијална потреба од поддршка</u> – на колку жртви на сексуално насилство во Западен Балкан и Турција им е потребна специјализирана поддршка	7
III.	<u>Воспоставување заеднички јазик</u> : Специјализирани услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство	16
IV.	Принципи, концепти и цели врз кои се темели <u>моделот на кризи центри за жртви на силување</u> и сексуално насилство	22
V.	<u>Гонење на силувањето во европските земји</u> – идентификување на недостатоците на пристапот на жртвите до правда.....	28
VI.	<u>Стратешки политики</u> : чекори кон отчетност на државата	34
VII.	<u>Сексуалното насилство</u> во законодавството	40
VIII.	<u>Сексуално вознемирување</u> во законодавството	42
IX.	<u>Оценување на потребите на жртвите</u> : важноста на податоците	43
X.	<u>Поддршка на жртви</u> на сексуално насилство	47
XI.	<u>Протоколи или насоки</u> со кои се уредуваат обврските на професионалните работници и постапките во случаи на сексуално насилство, вклучително и силување.....	53
XII.	<u>Пријавување од страна на професионални работници</u>	58
XIII.	<u>За автономијата на женските НВО-и</u>	60
XIV.	Завршни забелешки и <u>препораки</u>	63

I. Вовед

Овој документ за јавни политики е развиен како дел од проектот на ЕУ/UN Women „Јакнење на капацитетите на регионалните мрежи на граѓански организации за застапување за јавни политики, проширување врз основа на знаење и олеснување партнерства за сексуално насилство во Западен Балкан и Турција“ во рамките на регионалната програма „Спречување на насилството врз жените: имплементирање норми – промена на ставови.“ Програмата има за цел да спречи родово базирана дискриминација и насилство врз жените во Западен Балкан и Турција, опфаќајќи ги Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Република Северна Македонија и Србија.

Конвенцијата на Советот за Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (позната и како Истанбулска конвенција) истакнува, во член 25, дека земјите треба да обезбедат соодветна поддршка на жртвите на сексуално насилство и да осигурат дека такви услуги се воспоставени и се лесно достапни. Како што е истакнато во Извршното резиме на Мапирањето на услугите за сексуално насилство во Западен Балкан и Турција од 2019 година, еден клучен регионален предизвик идентификуван во текот на процесот на имплементација на програмата е сериозниот недостаток на услуги за жртвите на сексуално насилство во регионот.

Само три од седум партнерски земји во регионот имаат идентификувано некаков вид специјализирани сервиси за жртви на сексуално насилство кои често не се спроведуваат соодветно поради отсуството на владина поддршка и финансирање. Понатаму, женските НВО-и, давателите на услуги и креаторите на политики не се доволно обучени и немаат доволно капацитети за проблемот на сексуално насилство, немаат воспоставено доволно водечки принципи за услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство, што води до сериозно отсуство на доверба кај жртвите да пријават такво насилство.

Со цел да даде осврт на наодите од Извештајот

за мапирање од 2019 година, проектот на Платформата за јакнење на граѓанското општество (ЦССП)¹ организираше обука за градење капацитети за да промовира ветувачки стандарди за практики во поддршката на жртвите на сексуално насилство помеѓу женските специјализирани сервиси за поддршка на жртвите на сексуално насилство, другите женски НВО-и и засегнатите страни како што се креаторите на политики. Конечната цел на обуката беше подобро да се подготват давателите на услуги за ефективна поддршка на жртвите на сексуално насилство и да се придонесе кон развојот на овој документ за јавни политики.

Еден важен елемент што треба да се земе предвид е тоа што во 2021 година, Турција се повлече од Истанбулската конвенција² преку Претседателски декрет објавен на 20 март. Тоа значи дека Турција повеќе не е обврзана да се придржува до стандардите втемелени во Истанбулската конвенција, ниту пак има обврска да воспостави специјализирани сервиси за поддршка на жените жртви на сексуално насилство.

Бидејќи подемот на насилството врз жените и девојчињата достигна нови нивоа низ целиот свет како резултат на пандемијата на Ковид-19, од особено значење е жените и децата соодветно да се заштитат од насилство, што бара сериозна и континуирана политичка заложба за заштита на жените од насилство, особено од сексуално насилство. Затоа, кога ќе се дава осврт на состојбата на Турција во овој документ, WAVE треба и понатаму да препорачува придржување до следните стандарди од страна на Турција при заштитата и поддршката на жените жртви на сексуално насилство.

Целта на овој документ за јавни политики е да им послужи на националните креатори на политики и женските НВО-и како едукативна алатка при воспоставувањето и давањето услуги за поддршка на жените и децата жртви на сексуално насилство, што конечно може да послужи како рамка за обезбедување национални услуги.

1 https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/12/WAVE_SVReport191119_web.pdf

2 <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-convention-endangers-women-s-rights>

Овој документ настојува да ги истакне ветувачките практики имплементирани од женските НВО-и и другите засегнати страни при поддржувањето на жените жртви на сексуално насилство, како и да воспостави заеднички јазик кога станува збор за специјализираните услуги споменати во Истанбулската конвенција, имено: кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и центри за упатување на жени жртви на сексуално насилство. Овој документ дава преглед на процесот на скалирање и учење за женските НВО-и и националните креатори на политики во Западен Балкан и Турција, како и оценка на потребата од специјализирана поддршка на жртвите на сексуално насилство, детално елаборирајќи ги принципите, концептите и целите врз кои се темели моделот на кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство.

Тој понатаму ја опфаќа и важноста од превенцијата и ги истакнува кампањите за подигање на свеста во Ирска и Србија. Овој документ исто така се надоврзува на претходно изработени анализи и извештаи, како што се извештаите на ГРЕВИО за мониторинг, и нуди сеопфатна регионална анализа на стратешките политики, законодавството за сексуално насилство и сексуално вознемирување, достапните податоци за пријавување на кривични дела на сексуално насилство, протоколите и насоките што ја уредуваат должноста на професионалните работници да пријават, помеѓу другото.

Овој документ делумно се потпира на искуствата и стандардите развиени во Ирска, но женските НВО-и во Обединетото Кралство, особени кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство веќе 40 години обезбедуваат специјализирани услуги примарно на жени и девојчиња жртви на сексуално насилство³. Овие услуги одразуваат високи стандарди на поддршка што се даваат низ целото Обединето Кралство и се производ на долг процес на истражување, размислување, консултации и дефинирање, обезбедувајќи пристап на примена и испорака што се темели на знаења за траума и кој е соодветен и делотворен во давањето поддршка на жртвите на сите форми на сексуално насилство.

Методологија и структура на документот

Овој документ е изработен со помош на две меѓународни експертки, Билјана Бранковиќ⁴, консултантка на Меѓународниот совет на Европа, Србија, и Клиона Седлер (Cliona Saldleár), директорка на Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување. Во нејзиното својство, фокусот на Др. Клиона Седлер беше да даде детално објаснување на специјализираната поддршка на жените жртви на сексуално насилство, опфаќајќи ги оперативните елементи, начелата, концептите и целите врз кои се темели моделот за кризни центри во Ирска, врз основа на искуството на Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување.

Билјана Бранковиќ даде удел кој се темели на теренска анализа на состојбата во сите седум партнерски земји, на претходната работа која е спроведена во регионот, како што е Извештајот за мапирање на WAVE од 2019 година, но и од страна на женските НВО-и во регионот. За целите на овој документ, беше креиран прашалник и истиот беше доставен до **националните партнери во сите седум земји за да се осигури дека националните партнери ги собираат информациите/податоците врз основа на усогласена методологија, и за да се овозможи споредба помеѓу земјите**. Партнерите на ЦССП обезбедија детални информации во форма на наративни извештаи. Анализата ги зема предвид анкетите од повеќе земји за преваленцијата на сексуалното насилство; претходното искуство на женските НВО-и во обезбедувањето помош на жртви на сексуално насилство; недостатоците во одговорот на органите за кривична правда во случаите на силувања и сексуален напад (каде што е достапно); воспоставените стратешки политики во однос на прашањето на сексуално насилство; криминализацијата на сексуалното насилство и сексуалното малтретирање; прашањето дали форензички прегледи или други услуги може да се добијат независно од волјата на жртвата да пријави; помеѓу другото. Деловите од извештаите на ГРЕВИО што се однесуваат на прашањето на сексуално насилство, доколку се достапни за конкретните земји, исто така се анализираат.

3 https://rapecrisis.org.uk/media/2162/rcnss_partners_final.pdf; <https://www.solacewomensaid.org/>; <https://www.womensaid.org.uk/>

4 Како што е погоре споменато, Билјана Бранковиќ работеше на овој проект во лично својство, па мислењата изразени во овој документ не може да се припишат на ГРЕВИО како целина.

Документот понатаму дава препораки во секое поглавје што се темелат на идентификуваните ветувачки практики во тие земји, но и на ветувачките практики идентификувани во други земји анализирани од ГРЕВИО, како што се Данска (во делот на давање услуги) и Португалија (во делот на собирање податоци). Документот завршува со „Завршни забелешки и препораки“ што конкретно се фокусираат на потребата од итно и соодветно воспоставување на форми на специјализирани услуги за поддршка, како што е препорачано од ГРЕВИО во сите земји во кои досега е извршен мониторинг. ■

II. Оценка на потенцијална потреба од поддршка – на колку жртви на сексуално насилство во Западен Балкан и Турција им е потребна специјализирана поддршка

Последните наоди за преваленцијата⁵ на насилството врз жените во Западен Балкан (вклучително и Албанија, Црна Гора, Северна Македонија, Србија, Босна и Херцеговина и Косово) беа добиени од истражувањето спроведено од Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) во 2018 година, а објавено во 2019 година.⁶ Предмет на истражувањето беше насилството кое се врши врз жените, влијанието на насилството врз жените и девојчињата, вклучително и трајните последици, како и однесувањето при барање помош.

Истражувањето покажа дека процентот на жени кои барем еднаш во животот биле жртви на сексуално насилство (искуства на сексуално насилство по 15 годишна возраст) од кој било партнер се движи помеѓу 5% во Србија до 3% во Црна Гора и Северна Македонија. Наодите од квалитативното истражувања се особено загрижувачки: некои жени во регионот сметаат дека се „обврзани“ да имаат секс во бракот. Понатаму, огромен дел од жените биле жртви на сексуално вознемирување – наодите покажуваат дека процентот на жени кои доживеале сексуално насилство барем еднаш во животот се движи од 42% во Србија до 28% во Босна и Херцеговина. **За да се процени потребата од специјализирани услуги за поддршка на жртвите на сексуално насилство, наодите поврзани со стапките на преваленција за период од 12 месеци може да се споредат со бројот на жени во женската популација.**

Истражувањето на ОБСЕ покажува дека многу жени страдаат од долгорочни психолошки

последници како резултат од сексуалното насилство извршено од стана на нивниот постоечки партнер или друго лице. Кај жртвите на сексуално насилство извршено од лице кое не било нивен партнер постои поголема веројатност да развијат анксиозност (55%) и општо чувство на ранливост (43%) по најсериозниот инцидент, во споредба со жените кои биле изложени само на физички форми на насилство (23% наспроти 20%). Исто така, кај жртвите на такви инциденти, споредено со оние чиј најсериозен инцидент не вклучувал сексуално насилство, постои поголема веројатност да се јави нарушен сон (36% наспроти 21%) и панични напади (29% наспроти 18%). Кај жртвите на сексуално насилство извршено од постоечки партнер, најсериозниот инцидент резултирал со потешкотии во врската почесто отколку кога инцидентот бил само физички (48%), чувства на ранливост (37%) и губење самодоверба (31%). **Овие наоди треба да се земат предвид при оценката на ПОТЕНЦИЈАЛНАТА ПОТРЕБА од такви услуги на поддршка. Таквите услуги треба да бидат специјализирани и скроени за потребите на жртвите на сексуална злоупотреба. Податоците за преваленцијата и наодите за психолошките последици од сексуалното насилство понатаму укажуваат дека жените во Западен Балкан можеби имаат поголема потреба од кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство отколку од центри за упатување на жртви на сексуално насилство, бидејќи првите обезбедуваат долгорочна помош, советување и застапување за жртвите кои преживеале сексуално насилство или сексуално вознемирување неодамна или во минатото.**

5 Терминот „преваленција“ се користи за да се „објасни колкав број, или колкав дел (процент), од популацијата е засегнат од одредена појава во текот на даден временски период (вообичаено, во текот на животот или во период од 12 месеци). На пример, 10% преваленција на насилство во последните 12 месеци значи дека, во просек, една од десет жени била виктимизирана еднаш или повеќе пати во текот на периодот од 12 месеци. Бидејќи преваленцијата ја брои секоја жртва само еднаш, независно дали таа доживеала еден или повеќе инциденти, преваленцијата на насилството не го одразува интензитетот на насилството или повторената виктимизација; таа едноставно ја мери бројката, или делот, од популацијата која доживеала насилство. Кога примерокот од истражувањето е репрезентативен за националната (или поширока) популација, преваленцијата измерена во примерокот може да се земе како соодветна на преваленцијата во популацијата, во рамките на интервалите на доверба кои се разликуваат од едно до друго истражување“ (Види повеќе во: Агенција за фундаменталните права на Европската Унија – FRA, 2014).

6 Освен во регионот на Западен Балкан (Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија, Србија, Косово), истражување се спроведени и во уште две избрани земја од Источна Европа: Молдавија и Украина.

▲ Огромно мнозинство од жените кои преживеале физичко и/или сексуално насилство одлучиле да го пријават најсериозниот инцидент на насилство во полиција или друга институција или организација.

Наодите се разликуваат во зависност од типот на сторителот: по најсериозниот инцидент на физичко и/или сексуално насилство од стана на постојниот партнер, 81% од жените не ја контактирале ниту полицијата ниту друга институција/организација; во случаите кога сторителот на насилството бил поранешен партнер, процентот изнесувал 65%, додека кога насилството било извршено од лице кое не е партнер, процентот бил 53%.

Бројот на жртви кои бараат помош од организациите за поддршка на жртви е незначителен (1%), што може да се припише на неколку причини, вклучително и фактот што специјализирани услуги за поддршка на жртвите на сексуално насилство не се достапни во целиот регион.

Во однос на сексуалното вознемирување, веројатноста тоа да биде пријавено во некоја организација или институција е уште помала; во контекстот на овој документ за јавни политики, треба да се истакне дека речиси половина од жените не кажале никому за најсериозниот инцидент на сексуално вознемирување кој го доживеале, и ниту една жена не се обратила до организација за поддршка на жртви. Овие наоди понатаму укажуваат на потребата од активности за подигање на свеста. Наодите исто така укажуваат дека специјализираните услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство и сексуално вознемирување, откако ќе бидат воспоставени, треба да бидат интензивно промовирани и нивните начела на работа треба да бидат јасно објаснети на општата популација на жени, имајќи на ум дека чувството на срам кај жртвите на сексуално насилство во Западен Балкан е едноставно преголемо. Имено, наодот кој треба да се истакне во овој контекст е следниот: во споредба со жените кои доживеале интимно партнерско физичко насилство, жените кои истакнале дека најсериозниот инцидент вклучувал сексуално насилство во најголем број случаи изјавиле дека причината зошто не го пријавиле е срам (38%) и отсуство на доверба

– имено, жртвите на непартнерско сексуално насилство биле убедени дека „полицијата нема ништо да преземе“ и тоа го навеле како причина за непријавувањето. Слични трендови биле идентификувани помеѓу жртвите на сексуално вознемирување.

Наодот дека жртвите на сексуална злоупотреба уште поретко бараат помош од полицијата во споредба со жртвите на интимно партнерско физички насилство (што е во повеќе случаи потврдено во многу истражувања во земјата) дополнително јасно укажува дека процедурите кои го уредуваат давањето услуги на жртвите не треба да зависат од волјата на жртвите да пријават во полиција – на пример, непосредно по актот на сексуално насилство, давањето медицинска помош или форензичките испитувања не треба да бидат условени со претходна пријава на жртвата во полиција. Во тој однос, треба да се потсетиме дека Истанбулската конвенција има еден важен услов (член 18, став 4) дека давањето услуги не смее да зависи од волјата на жртвата да покрене обвинение или да сведочи против кој било сторител.

Значителен дел од жените во Западен Балкан може да се сметаат за директно засегнати од конфликтот, од 10% во Црна Гора до 73% во Косово. Овие наоди потенцијално укажуваат дека жртви на воено силување се „скриени“ помеѓу жените во овој регион. Оттука, може да се заклучи дека поради долгорочните психолошки последици од насилството поврзани со конфликтот, на некои жени може да им е потребна психолошка помош и поддршка многу години по завршувањето на конфликтот, така што улогата на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство (кои нудат можност за долгорочна помош многу години по инцидентот) е важна во Западен Балкан.

„Историја и нејзина сторија“: Загубена експертиза или надоградување на знаењето стекнато во минатото?

Наодите од истражувањето наведени погоре дека значителен дел од жените во регионот на Западен Балкан се директно засегнати од воените конфликти во минатото воведува нова тема која е релевантна во контекстот на овој документ за јавни политики.

▲ Потсетник: Траума на воено силување

„Историја и нејзина сторија на искуството на многу жени покажуваат дека жените едвај можат да зборуваат за сексуалните злосторства на кои биле изложени. Пост-трауматскиот молк на жените мора да се разбере во контекст на социјалното патријархално толкување на силувањата кое го префрла товарот на срамот и одговорноста врз жените кои биле измачувани, наместо врз силувачите. Тоа е мизогинистички контекст кој Амандин Фулчирон (Amadine Fulchiron) го нарекува: перверзна патријархална инверзија. Исто така, молкот на жените по преживеано силување е последица на историската дискриминација на жените која се одржува на сите нивоа, од страна на државните закони и прописи, традициите и културните правила вкоренети во членовите на семејството, и конечно во нашите сопствени тела и психа. Пост-трауматските чувства од военото силување се слични на чувствата по тортура, но сепак постои таа „мала разлика“⁷ на сексуалната димензија во контекстот на патријархалната инверзија, што го прави ова злосторство и последиците од него неспоредливи.“ *Лепа Млаѓеновиќ*,⁸ 2011⁹

Во извештајот за Србија (2020), ГРЕВИО го истакна отсуството на специјализирани услуги за жртвите на сексуално насилство и укажа на проблемот на воено силување, „во отсуство на психолошко советување и поддршка за справување со траумата или каква било друга поддршка на жртвите на силување, тие се оставени сосема сами со тоа искуство. Тоа, ГРЕВИО потсетува, се однесува на многу жени кои преживеале силување и сексуално насилство за време на војни и кои сега живеат во Србија. Истанбулската конвенција наметнува обврска за воспоставување холистички услуги за жртвите на силување и сексуално насилство, минато и сегашно, што нуди единствена можност да се

работи на отстранувањето на стигмата околу искуствата на сексуално насилство и да се започне процесот на колективно заздравување и закрепнување.“

▲ По војните во Западен Балкан, **некои женски НВО-и развија значителна експертиза за поддршка на жртвите на воено силување.** Специјализирана поддршка за таквите жртви беше развиена во Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија и Косово, а претставници на меѓународното женско движење¹⁰ беа вклучени да дадат поддршка, обука и помош за женските НВО-и во регионот во насока на јакнење и подобрување на капацитетите и вештините за помош на жртвите на воено силување. На тој начин беа воспоставени неколку специјализирани организации во регионот кои нудеа долгорочно психолошко советување, правно советување и друг тип поддршка за таквите жртви, како што се Медица од Зеница (БиХ) и Виве жене од Тузла (БиХ). Организациите кои беа воспоставени за време на војната и кои развија искуство во помош на жртвите на силување и тортура беа вклучени во пишување прирачници и други материјали кои женските НВО-и во регионот ги користат во својата работа. Ваквиот развој на настаните, оттука, придонесе кон развивање на капацитетите на женските НВО-и во регионот на еден поопшт начин, односно феминистичките начела за поддршка при траума станаа пошироко препознаени и им помогнаа на женските НВО-и чиј примарен фокус не беше помош на жртвите на воено насилство туку поддршка на жртвите на сите форми на насилство врз жените.

Како резултат, треба да се истакне дека знаењето развиено во време на војна е интегрирано во пошироката база на **знаење на женското движење во целиот регион на Западен Балкан и значително придонесе кон развојот на капацитетите.** Бројни прирачници и насоки на

7 Изразот е употребен од Алис Шварцер (Alice Schwarzer), феминистка, во нејзината позната книга од 1975 година: *Малите разлики и нивните огромни последици (The little differences and its huge consequences)* (Млаѓеновиќ, 2011).

8 Лепа Млаѓеновиќ, феминистка и соосновач на WAVE, е една од активистките во регионот која работеше многу години на давање специјализирана поддршка/советување на жртви на сексуално насилство, вклучително и на жртви на воено силување.

9 Млаѓеновиќ, Л. 2011, *Заздравувањето е правда (Healing is justice)*, <https://www.womenngo.org.rs/en/news/480-healing-is-justice>

10 Види: Medica Mondiale, <https://www.medicamondiale.org/wer-wir-sind/geschichte.html>

локалните јазици се изготвени во последните 30 години.¹¹ Женските НВО-и што се специјализирани за поддршка на жртвите на сексуално насилство, како што се Женска соба од Загреб (Хрватска) и Инцест траума центар од Белград (Србија) продолжуваат да го споделуваат своето знаење и искуство преку обуки и превентивни активности.

Во последните години, женските НВО-и во регионот се фокусираат на давање поддршка на жртвите на семејно насилство. Исто така, донаторите ги пренасочија своите приоритети, и се вложија големи напори и ресурси во обуки за професионалните работници во институциите, на пример. Покрај тоа, земјите во регионот, за жал, не инвестираат средства во специјализирани услуги за поддршка за (која било форма на) насилството врз жените, како што укажуваат извештаите на ГРЕВИО за некои земји од регионот (види, на пример, извештај на ГРЕВИО за Црна Гора, 2018, извештај на ГРЕВИО за Србија, 2020). Како резултат, женските НВО-и во регионот на Западен Балкан насочени кон давање услуги се борат да преживеат и често даваат услуги на волонтерска основа.¹² Во овој контекст, **дел од бесценетото знаење/експертиза развиени во време на војна, како што е опишано погоре, е „загубено“ и е запоставено или превидено.**

Затоа, една од точките што треба да се потенцираат во овој документ за јавни политики е дека **би било корисно да се искористи претходното искуство и експертиза поврзани со сексуалното насилство (како што е изложено погоре), како и да се „оживее загубеното знаење“ и тоа да се надоградува.** Тоа може да се направи преку специјализирани обуки за сексуално насилство, активности за градење капацитети, и вмрежување.

На пример, оние женски НВО-и кои стекнале опсежно искуство во обезбедувањето поддршка на жртвите на семејно насилство може да понудат специјализирани обуки исклучиво со фокус на сексуална траума. За да се провери интересот за еден таков потфат, женските НВО-и – национални партнери во овој проект беа прашани: а) Дали женските НВО-и во нивните земји веќе обезбедуваат поддршка на жртви на сексуална злоупотреба, и б) Дали нивната конкретна организација и другите специјализирани женски НВО-и во нивната земја би биле заинтересирани да добијат специјализирана обука за сексуална траума. Националните партнери одговорија дека нивната НВО, како и другите НВО-и во нивната земја, главно се фокусирани на поддршка на жртвите на семејно насилство, но исто така – дека тие често обезбедуваат поддршка и на жртви на сексуално насилство; меѓутоа, тие понатаму укажаа дека **општо женските НВО-и во нивната земја не поседуваат специјализирано знаење за сексуална траума и затоа би имале потреба од дополнителни специјализирани обуки за давање помош на жртвите на сексуална злоупотреба да се справат со нивната траума.**

Како заклучок: многу НВО-и во регионот имаат значително искуство во давање специјализирани услуги (примарно: на жртви на семејно насилство) што се темелат на феминистички начела, вклучително и родово сфаќање на насилството врз жените, јакнење, почитување на доверливоста, итн. Некои од нив имаат 20-годишно искуство во давање специјализирани услуги. Затоа, **агенциите на ОН и државните органи во регионот може да размислат за можноста да ја искористат веќе постоечката експертиза и дополнително да ги развијат своите капацитети преку поддршка и/или финансирање на**

11 Прирачници/упатства/насоки на локалните јазици (босански-хрватски-српски) за давање специјализирана поддршка на жртвите на насилство, како и прирачници за жртви, беа изготвени и нашироко распространети низ регионот. Некои од нив даваат осврт на поддршката на жртвите на сите форми на насилство врз жените, а некои се насочени на сексуалното насилство, вклучително и траумата на военото силување. Тука се дадени примери на постари прирачници/публикации: Medica Zenica (1999). Ne živjeti s nasiljem, Medica Zenica - Infoteka, Nenasilna komunikacija; Ostojić, E., Ružičić, D. (1999). Multidisciplinarni pristup suzbijanju nasilja nad ženama i domaćeg nasilja: Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelim nasilja, Medica Zenica - Infoteka; Mladjenović, L. i sar. (1999). Žene za život bez nasilja – priručnik za volonterke SOS telefona. Beograd – Ženska prava, drugo dopunjeno izdanje; Andjukić, B., Belamarić, J., Kolarec, Dj., Mamula, M., Vlahović-Štetić V. (2000). Zagreb: Centar za žene žrtve rata; Centar za žene žrtve rata (2000). Seksualno nasilje. Zagreb: Centar za žene žrtve rata; Matijević-Vrsuljko Lj., Martin M., Tolle N. (2000). Priručnik za zlostavljane žene. Zagreb: Autonomna ženska kuća; Autonomni ženski centar (2001). Pravna vodičica za zlostavljaju ženu. Beograd: AŽC; Andrašek, V. i sar. (2003). Kako izaći iz nasilne veze: priručnik ženama za život bez nasilja. Zagreb: Autonomna ženska kuća; Autonomna ženska kuća (2004). Put iz nasilja: priručnik za otvaranje i vođenje skloništa za žene, prevod WAVE priručnika. Zagreb: Autonomna ženska kuća; Popadić, D., Savić, S., Alempijević, Dj., Otašević, S. (2007). Nasilje nad ženama: moja profesionalna odgovornost – priručnik za praksu u zdravstvenim ustanovama. Beograd: AŽC – Program Žensko zdravlje; Vukasović i sar. (2010). Priručnik za rad na SOS telefonu za (potencijalne) žrtve trgovine ljudima, iskustvo NVO ASTRA. Beograd: ASTRA – Anti-Trafficking Action; Bogavac, Lj. (2006). Moja tajna kao strah, kao sramota, kao bol – studije slučajeva Incest Trauma Centra. Beograd: Incest Trauma Centar; Zore, P., Vukmanić-Rajter, M. (2014). Minimalni standardi – feministički model socijalnih usluga za rad sa ženama žrtvama nasilja. Zagreb: Ženska soba; Mamula, M. i sar. (2010). Organizacije civilnog društva koje pružaju specijalizirane servise ženama žrtvama nasilja kao ključni akteri u procesu demokratizacije društva. Zagreb: Ženska soba.

12 WAVE (2019). WAVE country report 2019: The situation of women's support services in Europe. Vienna: WAVE.

специјализирани обуки за сексуално насилство за членовите на женските НВО-и. Експертизата на женските НВО-и која конкретно се занимава со ова прашање може да се земе предвид и да се вклучи во креирањето и подготовката на таквите обуки.

#MeToo во Западен Балкан: последни иницијативи за споделување искуства на сексуално насилство

Треба да се земе предвид дека во последниот период, жените во земјите од поранешна Југославија (Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија) направиле обиди да ја направат сексуалната злоупотреба видлива – тие организирале неколку иницијативи/групи на Facebook; во рамките на тие групи, беа креирани затворени групи во кои жените споделуваат искуства на злоупотреби и се обидуваат да ја подигнат свеста за проблемот. **Искуствата често вклучуваат сексуално насилство што се случило пред многу години и не било пријавено во полиција или во друга институција.**

Такви иницијативи/групи од овој вид вклучуваат:

- “I didn’t ask for it,” <https://www.facebook.com/NisamTrazila/> (41.600 следбеници);¹³ на нивната Facebook страница се забележува следното, „Откако актерката Милена Радуловиќ обвини угледен професор и директор Мирослав Алексиќ за силување, жените во целиот регион се обединиле за само неколку часа. Тие ги споделуваат своите трауми и си испраќаат пораки една на друга “You are not alone” (#NisiSama);”

- “I believe you,” <https://www.facebook.com/Verujem-Ti-104208968197790/> ((1088 следбеници); „I believe you” е феминистичка иницијатива против сексуално насилство која ги охрабрува жените да веруваат во себе и една во друга, и бара од општеството да им верува на сведоштвата на жените кои преживеале сексуално насилство;“

- “No means no,” <https://www.facebook.com/NEznaciNe/> (3277 следбеници); Facebook страница за поддршка на иницијативата за интегрирање во редовната училишна програма, започнувајќи од градинките и основните училишта во Србија, на методите на препознавање на сексуалното насилство, реагирањето на истото и заштита на жртвите.“

Facebook групи неодамна формирани во Западен Балкан

Последните глас-рут иницијативи за споделување на искуствата на сексуално насилство во Facebook групите јасно укажува на потребата од воспоставување центри кои би нуделе специјализирани услуги на поддршка на жртвите на сексуално насилство. Зголемената подготвеност на жените во Западен Балкан да **ПРОГОВОРАТ** укажува на **ПОТЕНЦИЈАЛНА ПОТРЕБА** од специјализирани услуги на поддршка што би биле конкретно дизајнирани за потребите на жртвите на сексуална злоупотреба, како што се бара во член 25 од Истанбулската конвенција. Владите во регионот, како и меѓународните актери, треба да го слушнат гласот на жените и девојчињата.

Искуствата на сексуално насилство, кои биле пријавени во женските НВО-и во Западен Балкан или кои отворено се споделувале во гореспоменатите групи, укажуваат на фактот дека жените кои одлучиле да го пријават насилството и да започнат правна постапка се сретнале со бројни пречки во пристапот до правдата. Сведоштвата дадени подолу посочуваат на таквите пречки во пристапот до правдата, но исто така и на потребата од долгорочна поддршка од страна на специјализирани женски НВО-и.

Примери за начините на кои женските НВО-и ги поддржале жртвите на сексуално насилство

- М. М., 17 годишна девојка, била изложена на континуирано сексуално насилство, и била тргувана за сексуална

13 Број на следбеници за овие ФБ групи заклучно со 17 мај 2021 година.

експлоатација од страна на член на семејството во еден мал град во Босна и Херцеговина. Таа избегала од дома и се сокрила кај роднини во друг град, а членот на семејството кој наводно тргувал со неа ја пријавил во локалната полиција како исчезната. Полицијата ја пронашла и таа посведочила за сексуалното насилство и злоупотребата, идентификувајќи ги сите вклучени сторители. Била сместена во безбедна куќа во Бјелина водена од НВО Фондација „Лара“, но набрзо била преместена во безбедна куќа во Бања Лука водена од Фондацијата “Удружене жене”, поради големиот медиумски фокус врз случајот и фактот што медиумите го откриле нејзиниот идентитет и локацијата.

Во текот на првите неколку месеци од нејзиниот престој во безбедната куќа, правниот советник и координаторот на безбедната куќа од Фондацијата „Удружене жене“ биле во контакт со окружното јавно обвинителство за да ја следат истрагата и можните обвиненија против сторителите и членовите на семејството на М.М. кои тргувале со неа. М.М. добила психолошко советување, емотивна поддршка, како и правна и лекарска помош. За да помогнат во нејзиното закрепнување од траумата, вработените во безбедната куќа ја придружувале да посетува детски психијатар.

Десет месеци по пристигнувањето на М.М. во безбедната куќа во Бања Лука, таа добила одлука од окружното обвинителство дека истрагата против сите наводни сторители ќе биде запрена поради отсуство на докази, и дека нема да бидат покренати обвиненија. Независно од отсуството на соодветен одговор и заштита, М.М. успеала да закрепне од траумата со континуирана поддршка од Фондацијата „Удружене жене“. Таа завршила средно образование и се запишала на универзитет во Бања Лука, за што добила мала стипендија од локалната заедница. М.М. останала во безбедната куќа во Бања Лука повеќе од две години и добивала поддршка од „Удружене жене“ дури и откако ја напуштила куќата и решила да живее самостоен живот. Таа останала во контакт со персоналот на „Удружене жене“, од кои добивала повремено советување и помош, во зависност од потребата.

Сведоштвото го обезбеди националниот партнер во овој проект, Фондацијата „Удружене жене“, Бања Лука, Босна и Херцеговина, , <http://unitedwomenbl.org/>

i Жена која била сексуално злоупотребена од нејзиното момче го пријавила кривичното дело во најблиската полициска станица веднаш по насилниот инцидент. Иако било само малку по полноќ, полициските службеници не ѝ зеле изјава до следното утро. Откако чекала со часови во полициската станица без да може да оди во тоалет од страв да не се загубат витални физички докази, таа била однесена на преглед во болница. Била прегледана од машки доктор, иако законот налага дека се претпочита прегледот да го изврши женски доктор.

Неколку денови подоцна, со упатување од пријателка, се јавила во центарот за советување на Фондацијата за женска солидарност. Социјалниот работник кој го спровел првото интервју договорил состанок со еден од адвокатите-волонтери. Во текот на тој состанок, таа детално била известена за превентивните мерки и мерките за заштита според Законот бр. 6284 за заштита на семејството и спречување на насилството врз жените, како и за последователните правни процеси. Во полициската станица не била известена за мерките за заштита, па со помош на адвокатот од Фондацијата за женска солидарност, таа подготвила барање за изрекување мерки, како што е забрана за приближување, и сл. Бидејќи семејството на сторителот постојано ѝ се јавувало во обид да ја убеди да ја повлече жалбата, превентивната мерка „заштитеното лице да не се изложува на стрес преку средства за комуникација или алтернативни канали“ била исто така побарана против членовите на семејството на сторителот. Бидејќи адвокатот-волонтер од Фондацијата за женска солидарност не застапува баратели, освен во исклучителни случаи кои бараат поопсежна поддршка, таа била упатена во Адвокатската комора со барање да ѝ биде назначен адвокат во согласност со турскиот Закон за кривична постапка.

Назначениот адвокат бил контактиран од Фондацијата за женска солидарност со дозвола на жената и претходно знаење на адвокатот за продолжување на поддршката. На денот на првото рочиште, феминистките во Анкара беа пред судот и во судницата за да покажат солидарност со жената.

Сведоштвото го обезбеди националниот партнер во овој проект, Фондација за женска солидарност, Анкара, Турција, <https://kadindayanismavakfi.org.tr/>

i М.Б. (15 годишно девојче) е жртва на сексуално насилство. Инцидентот се случил во селото Малеси е Маде во 2020 година. Девојчето било присилено од нејзиниот чичко да има секс во домот кога немало никој дома. Таа не сфатила што се случило за време на сексуалниот акт, но сепак не ѝ кажала на мајка си кога таа се вратила дома. Поради применетата сила, девојчето имало обемно крварење и била веднаш однесена во Регионалната болница во Скадар. По прегледот, родителите биле известени за сексуалната злоупотреба на нивната ќерка. Откако била повикана локалната полиција, Единицата за заштита на деца на Општината Малеси е Маде го презела случајот и го упатила девојчето во организацијата „Woman to Woman“ за поспецијализирани услуги.

- Девојчето М.Б. во трауматизирана состојба и физичко изнемоштено било засолнето заедно со нејзината мајка пет дена во засолништето за итно сместување „Woman to Woman“, каде ги добила сите неопходни витални услуги, вклучувајќи од психолошка и правна

природа.

- Вработените во организацијата „Woman to Woman“ им обезбедиле психолошко советување на девојчето и нејзината мајка за време на нивниот престој во Скадар и по заминувањето.
- Вработените во организацијата „Woman to Woman“ посредувале во изнајмувањето стан во регионот на Скадар, а закупнината за еден месец била платена од Социјалните служби на Општината Малеси е Маде.
- Девојчето е запишано во приватно средно училиште во Скадар (со студентски дом) и добива советување од училишниот психолог.
- Нејзиниот чичко служи казна затвор под обвинение за сексуална злоупотреба на малолетник.

Сведоштвото го обезбеди националниот партнер во овој проект, Gender Alliance for Development Center (GADC), Ту Тирана Албанија, <https://www.gadc.org.al/>

(The interview was taken by “Gruaja te Gruaja”, Shkoder, Albania)

Улогата на превенцијата:¹⁴ Ветувачки практики од Ирска

Нудењето соодветни услуги за поддршка и јакнење на гласот на жените во процесот оди рака под рака со работата на превенцијата. **Превенцијата игра витална улога во промената на ставовите на јавноста во целина, вклучително и на различните засегнати страни и креаторите на**

14 Член 12 од Истанбулската конвенција – Општи обврски

1. Страните ги преземаат потребните мерки за промовирање промени во општествените и културните шаблони на однесување на жените и мажите, со цел искоренување на предрасудите, обичаите, традициите и сите други практики кои се засноваат врз идејата за инфериорност на жените или врз стереотипните улоги за жените и мажите.
2. Страните ги преземаат потребните законодавни и други мерки за спречување на сите форми на насилство коишто се опфатени со Конвенцијата од страна на кое било физичко или правно лице.
3. Сите мерки преземени во согласност со ова поглавје ги земаат предвид и ги третираат специфичните потреби на лицата кои станале ранливи поради определени околности и ги поставуваат човековите права на сите жртви во својот центар.
4. Страните ги преземаат потребните мерки за поттикнување на сите членови на општеството, а особено на мажите и момчињата, активно да учествуваат во спречувањето на сите форми на насилство коишто се опфатени со Конвенцијата.
5. Страните обезбедуваат дека културата, обичајот, верата, традицијата или таканаречената „чест“ нема да се сметаат како оправдување за какви било акти на насилство коишто се опфатени со Конвенцијата.
6. Страните ги преземаат потребните мерки за промовирање програми и активности за јакнење на жените

политики, надминувањето на родовите стереотипи и подигањето на свеста за конкретното прашање. Како што е илустрирано погоре, огромно мнозинство жени кои доживеале сексуално насилство одлучиле да не го пријават најсериозниот инцидент на насилство во полиција или во друга институција или организација.¹⁵

Јакнењето на жените да побараат помош и/или заштита во такви околности е интегрален дел од улогата која женските НВО-и и другите државни чинители ја имаат во поддршката на жртвите на сексуално насилство.

Кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство во Ирска започнаа движење за застапување, но брзо се најдоа во ситуација самите да им обезбедуваат поддршка на жените кои биле виктимизирани. Како резултат, кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство развиле вештини како што е специјализирано советување и придружување за олеснување на процесот на правен одговор. Кога државата започна да ги финансира кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство, токму овие улоги беа финансирани. Се гледаше, мереше и ценеше директната услуга на поединци, и оваа работа на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство беше „професионализирана“ во доцните 1990-ти. Меѓутоа, работата која вклучуваше спротивставување на сексизмот, застапување за културни промени и нивно ставање во сила и примарна превенција не беше формално финансирана. Аспектите на примарна превенција во работата на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство продолжија да се спроведуваат како волонтерска и дополнителна активности (како што е држење предавања во училишта) на сега клучната работа на советување и поддршка на жртвите. Финансирањето за примарна превенција беше ад хок и повремено, на пример, финансирање за изработка и дистрибуција на леток во заедницата. Тоа започна да се менува дури во последните години кога државата и ЕУ започнаа да ги финансираат улогите на едукација и застапување на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство, и кога државата стана водечки чинител во адресирањето на примарната превенција.

Ирската држава ја започна својата прва национална кампања за спречување на сексуалното насилство #noexcuses во 2016 година. “No Excuses” („Без изговори“)¹⁶ беше кампања за примарна превенција која се спротивстави на штетните културни норми што поддржуваат сексуално насилство како што се штетни родови улоги, сексизам и сексуално вознемирување. Друг пример на секундарна кампања за подигање на свеста во Ирска е кампањата “Still Here” („Сè уште тука“),¹⁷ кампања за секундарна превенција за време на рестрикциите поради Ковид-19 за подигање на свеста за телефонски линии за помош и услуги, апелирајќи до жртвите да истапат и да побараат поддршка или да го пријават кривичното дело во полиција.

Кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство кои беа вреднувани и финансирани за секундарна превенција и кои ги градеа своите капацитети врз секундарната превенција заедно со незначителен степен на градење на капацитетите во примарната превенција, често бараа да ги пренесат тие вештини. Меѓутоа кога вештините на слушање, идентификување и задоволување на потребите на поединечните жртви ќе се применат на примарната превенција, тоа често води кон културолошко слепило и обвинување на жртвата. Примарната превенција, во целост, бара поинакви вештини од оние кои се неопходни и корисни во секундарната превенција.

Примарната превенција се фокусира на начините на распространување на промената низ целата популација. Средствата за јавно информирање и кампањите за подигање на свеста, како во случајот со ирските примери наведени погоре, се очигледни начини тоа да се постигне. Друг начин е да се искористи инфраструктурата на заедницата, образованието и системите за вработување, на пример. Образовниот систем е очигледно и релативно добро развиено средство за распространување на иницијативите за примарна превенција. Понов извештај на СЗО (2018) ги утврдува најдобрите практики за задолжителна наставна програма со содржина за сексуално образование и образование за партнерски односи која ќе биде прилагодена на

15 Ibid, истражување спроведено од ОБСЕ, 2019 година.

16 <https://www.gov.ie/en/campaigns/no-excuses/?referrer=http://www.gov.ie/noexcuses/>

17 <https://www.stillhere.ie/>

возраста од 0-18.¹⁸ Ваквите инфраструктури на заедницата може да бидат делотворни начини да се пренесе пораката (пр. содржината на наставната програма) но тоа, само по себе, не е доволно. Мора да се посвети внимание на моќта и културата во рамките на тие локации.

На пример, одговорноста на институциите да поддржат безбедна средина за својата активност (учење, вработување, итн.) мора да вклучува повеќе од едноставно пријавување на инцидентите во полиција. Тие мора да земат активно учество во обликувањето на безбедноста во рамките на заедницата.¹⁹ Она што кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство го зборуваат во училиниците мора да соодветствува со она што се случува по ходниците. На пример, ако на учениците им се каже дека сексуалното вознемирување е погрешно, тогаш надлежните органи мора да се осигурат дека соодветно реагираат на инцидентите што се случуваат надвор од училиницата. ■

---

18 <https://www.who.int/publications/m/item/9789231002595>

19 Како пример за целосно институционална политика за превенција за образовни институции од трет степен, види, <https://assets.gov.ie/24925/57c394e5439149d087ab589d0ff39c92.pdf>

III. Воспоставување заеднички јазик: Специјализирани услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство

Член 25 од Истанбулската конвенција споменува два вида специјализирани сервиси кои страните кон спогодбата треба да ги воспостават за да понудат подобра поддршка за жртвите на сексуално насилство: кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и центри за упатување на жртви на сексуално насилство. Треба да се нагласи дека, според Појаснителниот извештај на Конвенцијата, земјите страни кон Конвенцијата не се обврзани да воспостават и кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и центри за упатување на жртви на сексуално насилство²⁰ Се препорачува еден таков центар да биде достапен на секои 200.000 жители и нивната географска распределба да ги прави достапни за жртвите во руралните области исто колку и за жртвите во градовите.

Овој дел се фокусира на утврдување заеднички именител преку идентификување на оперативните елементи од кои вообичаено се составени кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство и центрите за упатување на жртви на сексуално насилство, разработувајќи ги подетално принципите, концептите и целите зад моделот на кризни центри за жртви на силување, користејќи го искуството на Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување.²¹ Пристапот усвоен во Ирска, и општо во целото Обединето Кралство, може да се смета за **референцијална точка за ветувачка практика** за други земји во развојот на услуги за жртви на сексуално насилство.

Ирскиот модел има корени во вториот бран на феминизмот и е сличен на моделот кој беше развиен во поголем дел од англофонскиот свет (ОК, САД, Канада, Австралија, и Нов Зеланд). Денес, секторот на услуги за жртви на силување во Ирска²² е составен од 16 независни кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и едно национално тело за застапување (НТЗ).

Ирска исто така има 7 центри за упатување на жртви на сексуално насилство кои работат во партнерство со секторот на услуги за жртви на силување, медицински лица и правни експерти. Во Ирска, движењето започна во средината на 1970-ите и првите центри беа воспоставени во 1979 година. Тоа беше феминистичко движење водено од жени кое развиваше силна феминистичка анализа на случаите на сексуално насилство и на одговорот на истите, воспоставувајќи на тој начин поддршка за жртвите, давајќи солидарност и предизвикувајќи ја државата.

Постоеја, и сè уште постојат, практични и идеолошки предизвици за услугите за жртвите на сексуално насилство водени од женските НВО-и во Ирска. Лекциите и решенијата се тестираат низ времето со цел да се постигне силна заедничка визија и да се воспостават суштински начела кои ќе ја водат работата на граѓанското општество во постојано променливиот контекст – што бара континуиран труд на феминистичкото движење против сексуално насилство. Пред да дадеме преглед на овие принципи во деловите што следуваат, постојат три широки теми кои претставувале предизвик за движењето на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство низ изминатите четири децении во Ирска. Овие теми се тензии и можеби контрадикторности на кои треба да им се пристапи претпазливо и со внимание при воспоставувањето на таквите услуги за поддршка на жртвите на сексуално насилство.

Прво, кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство секогаш застапувале сексуална злоупотреба на деца како и сексуално насилство врз возрасни, но ретко давале директни услуги на деца под 14 години. Специјализираните граѓански организации и служби за деца во Ирска се развиваа напоредно со кризните центри. Тие во најголем дел не се

20 Појаснувачки извештај кон Истанбулската конвенција, став 139.

21 <https://www.rcni.ie/>

22 Ирска има популација од околу 5 милиони.

женски или феминистички организации, па така немаа многу заедничко со кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство во идеолошка смисла. Меѓутоа, една од главните услуги на кризните центри е советување при траума, и повеќе од половина од жртвите кои се обратиле во кризните центри се возрасни жртви на сексуална злоупотреба во детството. Така, еден од главните придонеси на жртвите за кризните центри беше во врска со злоупотребите во детството. Покрај тоа, кризните центри гледаат многу тинејџери. Кога националното тело за застапување ги спои бројките на кризните центри на национално ниво за прв пат во 2013 година, се откри дека службите за возрасни во рамките на кризните центри биле најголемите даватели на специјализирани услуги за деца. Тоа беше изненадување. На практично и инфраструктурно ниво, постојано се јавуваат прашања за тоа каде спаѓаат кризните центри. На пример, кога државата воспостави независна Агенција за заштита на деца во 2014 година, таа ја пренасочи финансиската поддршка од кризните центри на Агенцијата, иако кризните центри се служби наменети за возрасни. Постојат јасни разлики во правата помеѓу обврските на државата кон децата и кон возрасните, кои исто така доведоа до тензии помеѓу автономијата на жртвите, согласноста, изборот и обврските за правата на децата. Во последните години, граѓанските организации кои работат со деца и со сексуално и семејно насилство во Ирска почнаа поблиску да соработуваат бидејќи препознаа дека одговорот на насилството врз деца (и на мајките, родителите и семејствата на кои тие припаѓаат) и нивната заштита станала фрагментирана и неповрзана, и како резултат неуспешна.

торо, кризните центри даваат услуги на сите жртви од 14 години нагоре и вршат застапување за сите форми на сексуално насилство. Додека 98% од сторителите на сексуално насилство се мажи, 85% од жртвите се жени и деца (машки и женски), а 15% од жртвите се возрасни мажи.²³ Оттука, до 20% од сите жртви на сексуално насилство на кои може да им бидат потребни услугите на кризните центри се мажи. На почетокот, повеќето кризни центри даваа услуги само на жени. Со текот на времето, се тестираа различни модели за начините на кои

мажите жртви би можеле да бидат поддржани и како проширувањето на концептот на застапувањето за превенција би ги вклучил децата и момчињата. Денес сите кризни центри во Ирска даваат услуги и на жени и на мажи жртви. На практично ниво, при давањето услуги на сите, кризните центри научија како да посветат посебно внимание на двата објекти, на начинот на кој жртвите се движат низ нив, и како се среќаваме и работиме со жртвите за да обезбедиме приватност, доверливост и безбедност за сите жртви кои влегуваат во кризен центар за жртви на насилство и сексуално насилство. Треба да се забележи дека во Ирска услугите за поддршка при семејно насилство, како што се итно сместување и планирање на безбедноста, се разделени од кризните центри. Овие одделни услуги за поддршка при семејно насилство во Ирска остануваа главно фокусирани на жени. Кризните центри, иако поддржуваат мажи жртви, продолжуваат да поддржуваат **феминистичка анализа** на сексуалното насилство, вклучително и толкување на мизогинијата која лежи во основата на најголем дел од насилството насочено кон момчињата и мажите; кризните центри даваат услуги на мажи, имаат феминистичка анализа на сексуалното насилство и остануваат феминистички организации.

Трето, кризните центри играат улога на застапување, а тоа е клучно во одржувањето на **независен глас**. Кризните центри исто така препознаваат дека соработката со другите, а особено со државата, е неопходна за поддршка на жртвите, ефективно справување со сексуалното насилство, пристап до правда, заштита и ефективна превенција. Кризните центри се често зависни и независни истовремено. Тоа претставува постојана точка на тензија. На пример, државите се обврзани да испорачаат услуги на жртвите како прашање на законско право. Државите мора да ги финансираат кризните центри, но штом почнат да го прават тоа, дали кризните центри стануваат законски контролирани? Како можат граѓанските организации финансирани од државата да ја предизвикуваат државата? Колку контрола може, или треба, државата да примени врз една граѓанска организација? Како се постигнува отчетност и транспарентност? Како се обезбедуваат стандарди за најдобри

23 Податоците за преваленција во Ирска произлегуваат од национална анкета за преваленција од 2000 година – Сексуална злоупотреба и насилство во Ирска 2002, често нарекуван Извештај SAVI. https://repository.rcsi.com/articles/report/The_SAVI_report_sexual_abuse_and_violence_in_Ireland/10770797/1

практики за жртвите надвор од контролата на државата? Разбирањето на односот, зависноста, меѓусебната почит и одделеноста помеѓу државата и граѓанските организации во Ирска постојано се преговара, понекогаш и оспорува, но не престанува да еволуира.

Следниот дел се обидува да ги опише различните модели на кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и центри за упатување на жртви на сексуално насилство во Ирска и водечките принципи кои еволуирале во насока на поддршка и одржување на организациите и услугите кои ги слушаат и се стремат да ги исполнат потребите на жртвите и да обезбедат ефективна превенција.

Кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и центри за упатување на жртви на сексуално насилство

Во ирскиот модел, кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство и центрите за упатување на жртвите на сексуално насилство се многу различни организации и/или услуги. Двата типа услуги постојат во Ирска и работат напоредно. Овој документ примарно е фокусиран на кризните центри, па овој дел ќе даде кус опис на услугите и активностите што типично би се очекувало да се најдат во кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство и центрите за упатување на жртвите на сексуално насилство со цел да се направи разлика помеѓу моделот на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство и моделот на центри за упатување на жртвите на сексуално насилство.²⁴

Центри за упатување на жртви на сексуално насилство

Центрите за упатување на жртви на сексуално насилство примарно обезбедуваат **итна грижа** на жртвата на сексуално насилство. Услугите вклучуваат лекарска/здравствена, форензичка и психолошка грижа како и чување на форензичките докази. Повеќето услуги и професионални работници на центрите за упатување на жртви

на сексуално насилство се дел од постоечки јавно финансирани здравствени услуги. Центрите за упатување на жртви на сексуално насилство се користат од страна на жртви во текот на неделата веднаш по нападот, кога сè уште постои можност за собирање форензички докази. Тие исто така ќе можат да пристапат до итна лекарска нега. Центрите за упатување на жртви на сексуално насилство исто така обезбедуваат и последователна лекарска нега. Сè почесто, центрите за упатување на жртви на сексуално насилство исто така обезбедуваат и среднорочна психолошка поддршка.

Ветувачка практика вклучува:

- Медицинскиот персонал и негувателите треба да бидат **посебно обучени** за вршење форензички прегледи при сексуално насилство и давање медицинска нега. Таквата обука треба да вклучува прашања поврзани со траума, како и форензички и правни прашања.
- **Професионалните стандарди** и регулативи треба да се почитуваат, на пр., за лекарска нега, итн.
- Здравствените работници, правосудните органи и лицата за застапување мора да бидат водени од заедничко разбирање за нивните посебни улоги и должности, како и од заемна професионална почит. Идеално, треба да се развијат **заеднички меѓусекторски стандарди** и протоколи за центрите за упатување на жртви на сексуално насилство.

Во 2018 година, Ирска воспостави **национални насоки** за поддршка на работата на центрите за упатување на жртви на сексуално насилство.²⁵ Овие заеднички национални насоки за центрите за упатување на жртви на сексуално насилство ја поставуваат како приоритет **потребата за здравствена грижа на жртвата**. Жртвата мора да даде согласност пред да се изврши форензички преглед и мора да се утврдат чекорите за да се обезбеди таа согласност. Кога жртвата не е во состојба да даде согласност (пр. несвесна или под дејство на опијати), постојат опсежни етички протоколи пред да се премине на

24 Моделот на центри за упатување на жртви на сексуално насилство понекогаш се нарекува „медицински модел“.

25 <https://www.hse.ie/eng/services/publications/healthprotection/sexual-assault-response-team-national-guidelines.pdf>

форензички преглед. Протоколите и праксата заедно треба да обезбедат дека сите докази, вклучително и физичките и форензичките докази, секогаш безбедно се собираат и се чуваат сè до завршувањето на кривичната постапка кога доказите повеќе нема да бидат потребни. Центрите за упатување на жртви на сексуално насилство мора да можат да чуваат форензички докази и да го одржуваат ланецот на докази²⁶ одреден временски период (6 месеци-1 година) за да им овозможат на жртвите да имаат време да одлучат дали сакаат да пријават или не. Лице за застапување на жртвата, засебно од здравствените и правосудните работници, мора да биде присутно за да ја застапува жртвата и да ѝ пружи психолошка поддршка. Во Ирска, ова лице за застапување е волонтер обучен од кризниот центар кој е достапен 24 часа. Според протоколите, полицијата или член на персоналот на центарот за упатување на жртви на сексуално насилство мора да го извести лицето за застапување откако жртва ќе биде прифатена во центарот за упатување на жртви на сексуално насилство. Жртвите имаат пристап до услуги и без да го пријават кривичното дело во полиција.

Иако центрите за упатување на жртви на сексуално насилство мора да имаат **знаење за траума и за грижа по извршено сексуално насилство**, ним не нужно им е потребна феминистичка анализа за да даваат услуги на жртви. Психолошката грижа често се фокусира на подривачки симптоми на траума во зависност од потребите на жртвите веднаш по нападот. Тие не нужно играат улога во разбирањето и оспорувањето на причините за сексуално насилство.

Кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство (кризни центри)

Кризни центри обезбедуваат **безбедна средина за жртвите на сексуално насилство** секогаш кога и на било кој начин на кој тие ќе одлучат да остварат пристап до нив. Жртвите може да дојдат во кризен центар веднаш по инцидентот, или 50 години подоцна. Жртвите може да остварат пристап преку самоупатување или упатување од друго лице (на пример, нивниот лекар). Услугите на кризните центри имаат за цел да понудат поддршка соодветна за сите

аспекти од сексуалното насилство во различни животни периоди. Кризните центри работат да ја разберат траумата од сексуалното насилство, влијанието и причините за да ѝ помогнат на секоја жртва, во моментот кога таа ќе пристапи, да избере како сака да се справи со траумата и каква поддршка ѝ треба. Услугите на кризните центри се, оттука, **„водени од жртвите“** и се потпираат на заложба да се слуша, прилагодува и подобрува.

На жртвите им се нуди широк спектар на услуги за поддршка кои тие може да ги изберат. Сите услуги на поддршка се специјализирани за сексуално насилство. Кризниот центар вообичаено комбинира услуги кои се движат од телефонски линии за помош, советување, психотерапија, застапување и придружување, преку правни услуги до медицински постапки за жртвите. Тие може исто така да понудат групна или друг вид поддршка, можеби скроена за малцински групи во партнерство со други граѓански организации, со цел да се задоволат различните потреби на жртвите. Кризните центри даваат услуги и на жртви кои претрпеле сексуално насилство неодамна, но и на жртви кои претрпеле сексуално насилство во минатото, како возрасни или како деца, или комбинирано. Она што е важно е дека кризните центри нудат **доверливост**, особено за оние кои не сакаат формално да го пријават кривичното дело.

Услугите на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство посветуваат дел од своите капацитети на промена и превенција. Секоја жртва која ги користи услугите на кризните центри знае дека, споделувајќи го своето патешествие со кризниот центар, таа станува дел од движењето за промена. Кризните центри се посветени на трансформирање на нивната заедница преку она што го учат од жртвите, преку подигање на свеста, вклученост во образованието, и соработка со други агенции и професии (пр. полиција, лекари) за да ја подобрат помошта за жртвите и да спречат тоа да им се случи на други.

Кризните центри знаат дека кога организациите работат со ранливи лица и ја бараат нивната доверба, особено во случаи на сексуално

26 Во јурисдикции на обичајно право, суштински елемент на процесот е да се покаже автентичноста на кои било физички докази и да се докаже дека тие не се компромитирани на ниту еден начин – тоа се нарекува ланец на докази.

насилство каде постои високо ниво на тајност, организациите мора да бидат **транспарентни и отчетни**.

Ветувачка практика во кризните центри вклучува (повеќе детали за некои од овие концепти и практики може да се најдат во следниот дел од овој документ):

- **Персоналот и волонтерите мора да имаат разбирање за сексуалното насилство и траумата од сексуално насилство;**
- **Персоналот е специјализиран во својата улога на даватели на поддршка за сексуално насилство;** Програмите за обука за персоналот и волонтерите може да вклучуваат: обука за телефонска линија за помош, обука за професионално советување; обука за придружување во суд и полиција; пишување изјава во име на жртвата, обука за правна помош, обука за придружување до центарот за упатување на жртви на сексуално насилство, обука за водење истрага, обука за едукатори и јакнење на заедницата, обука за заштита на деца, собирање докази, практики на приватност и доверливост;²⁷
- Постојат **голем број достапни услуги** што може да бидат скроени на потребите на жртвите, како на пример: придружување на советување, правни информации, групна терапија, волонтирање, итн.;

- **Јакнење на жртвите значи дека кризните центри никогаш не ги притискаат жртвите да искористат услуга или да пријават во полиција** туку им даваат информации, избор и поддршка без осуда;
- **Формалниот надзор и професионалната култура на поддршка во рамките на кризниот центар за жртви на силување и сексуално насилство имаат за цел да го заштитат персоналот и волонтерите од индиректна траума;**
- **Достоинството и доверливоста на жртвата се почитуваат во текот на целиот процес;**
- **ите задолжителни обврски за пријавување во целост се објаснуваат** за да им се овозможи на жртвите да направат информиран избор;
- **Центрите градат мрежи со локалните организации и услуги** за да обезбедат најдобар одговор за секоја жртва; една од улогите на кризните центри е да им обезбедат на други организации што повремено даваат такви услуги, на пример, организации што даваат услуги на припадници на етничките малцинства или на лица со попреченост, општи лекари, адвокати, итн., повратни информации од жртвите, специјализирана поддршка и обука. За кризните центри во Ирска, тоа започна кога жртвите почнаа да ги информираат волонтерите за предизвиците со кои се соочиле при добивањето услуги

²⁷ Кризните центри станаа специјализирани за сексуално насилство преку искуство. Во тоа време никој друг не развиваше таква специјализација. Меѓутоа, со финансиската поддршка од државата и со преминот од волонтерство во кадровска екипираност, улогите станаа дефинирани и диференцирани и специјализираното советување особено требаше да биде подигнато на професионално ниво. Тоа го отвори прашањето за тоа какви квалификации, обука и акредитација треба да има специјализираниот советник за сексуално насилство и кој одлучува за тоа. Во Ирска, психотерапевтите, за разлика од психијатрите на пример, не се законски регулирани. Пред речиси 20 години, Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување работеше со кризните центри за да ја стандардизира обуката водена од граѓански организации и специјализацијата и да воспостави регистар на квалификувани лица. Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување преговараше со Министерството за здравство и беше постигнат договор за еднаквост со поврзаните формално акредитирани улоги за специјалистите да се признаат и да се усогласат со националната структура на плати (извештајот на секторот за здравство за признавање и усогласување на улогите на кризните центри од 2007 година не е јавно достапен). Меѓутоа, персоналот на кризните центри, иако финансирани од државата, не се јавни службеници, што го прави усогласувањето на платите и условите тешко да се одржи во лоша економска клима. Акредитацијата останува предизвик бидејќи државните донатори сè почесто бараат академски акредитирани квалификации. Во Ирска, како и секаде во светот, академските институции сè повеќе се претвораат во профитни приватни корпорации и така се однесуваат. Процесот на академска акредитација кој сè почесто го бараат специјалистите за сексуално насилство во заедницата подразбира предавање на експертизата на граѓанските организации на профитна компанија која има помалку знаење, и која потоа ја продава специјализацијата на кризните центри назад на граѓанскиот сектор по одредена цена. Клучен предизвик е како да се одржи капацитетот да се земе предвид она што жртвите им го кажуваат на кризните центри и да се постават највисоките стандарди за жртвите кога академскиот процес ќе ѝ ја одземе на заедницата нејзината одржлива експертиза, за да ја задоволи потребата од акредитација наметната од донаторите. Алтернативата е да се задржи експертизата во заедницата на ниво на прва линија. Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство во моментот спроведува проект за клиничка специјализација за да ја надгради специјализацијата за сексуално насилство. <https://www.rcni.ie/counselling-survivors-of-sexual-violence-on-and-off-line/> Досега проектот има зборувано со 1000 лица за советување и жртви и треба да ја заврши својата работа во последната четвртина од 2021 година. Во моментот, обуката на Ирската мрежа на кризни центри за кризните центри за жртви на силување диференцира голем број улоги и вештини и бара специјализирани обуки, независно од какви било други професионални квалификации, за секоја од тие вештини. Воспоставен е стандард кој дава преглед на тој услов за обуки, процесите на регистрација и обновување, и тековните стандарди за надзор на лицата за советување кои практикуваат советување. За жал, спроведувањето на таквите обуки во моментот е ад хок и зависи од обезбедување финансиски средства.

од локалните служби, на пример локалниот доктор, при што кризниот центар потоа му пристапил на тој доктор или побарал да оствари контакт со регионалната или локалната мрежа на доктори за да се вклучи во дијалог и да ги извести за пропустот. Кризните центри често имале потреба подобро да ги разберат ограничувањата врз докторите во својата улога да го стават искуството на жртвата во контекст и да работат во партнерство со локалните доктори за да го подобрат искуството на жртвата;

- **Центрите се вмрежуваат со другите кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство** за да споделуваат знаење, да го мултиплицираат својот глас, да развијат и подигнат стандарди и да бараат одговорност едни од други; Во Ирска, кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство се здружија во 1985 година за да споделат знаење, да бидат отчетни едни на други и да соработуваат за да создадат промена; Ваквата акција вклучуваше редовни состаноци на волонтери од центрите; Тие обезбедија финансии во 1999 година и вработија персонал на мрежата, во тоа што подоцна стана Ирска мрежа на кризни центри за жртви на силување, кој успеа да развие и изготви нацрт стандарди, да го формализира вмрежувањето, да воспостави раководна структура на мрежата, и сето тоа уредено со повелба за членство; Денес, Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување е силен национален лидер но и понатаму е во сопственост и уредувана од кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство и работи на унапредување на интересите на жртвите и превенција.

Кризните центри исто така разбираат дека кога жртвите ги споделуваат своите искуства, инаку најчесто сокриени, со професионална организација, организацијата има одговорност да **слуша, учи и инвестира во специјализација**.

Во Ирска, кризните центри развија, преку Ирската мрежа на кризни центри за жртви на

силување, **заеднички стандарди на практики и управување**. Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување работеше и со меѓународни партнери за да развие такви стандарди. Последните стандарди на кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство беа развиени од Англија и Велс во 2018 година.²⁸

Кризните центри во Ирска се исто така посветени на **споделување податоци и знаење за да помогнат да се скрши молкот** и да се создаде промена водена од докази. Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување разви национален систем на податоци за да генерира национални докази од колективното искуство на жртвите и на тој начин да влијае врз креирањето политики.²⁹

▲ Ирскиот модел претставен погоре, сличен на моделот усвоен во Обединетото Кралство, може да се смета за ветувачка практика при воспоставувањето специјализирани услуги за поддршка на жртви. Овој модел се темели на повеќе од 40 години искуство на женски НВО-и кои конкретно даваат осврт на потребите и поддршката на жртвите на сексуално насилство. Важно е овие модели да се прилагодат на локалниот правен и практичен контекст на Западен Балкан и Турција. Независно дали ќе се воспостават кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство или центри за упатување на жртви на сексуално насилство, од клучно значење е да се направи разлика помеѓу овие два вида услуги, и за секоја од нив да се развијат начела и концепти што ја ставаат жртвата во јадрото на давањето услуги. ■

28 https://rapecrisis.org.uk/media/2162/rcnss_partners_final.pdf

29 Преглед на програмата е даден тука <https://www.rcni.ie/what-we-do/national-data-research/> заедно со линкови до статистички извештаи и придружни документи за политики.

IV. Принципи, концепти и цели врз кои се темели моделот на кризи центри за жртви на силување и сексуално насилство

Следните принципи и концепти го дефинираат потенцијалот за реплицирање и скалирање што треба да се земе предвид при развојот на сеопфатни краткорочни и/или долгорочни специјализирани услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство. Овие пристапи со децении успешно се спроведуваат од **Ирската мрежа на кризи центри за жртви на силување**. Службите кои сакаат да усвојат и спроведат такви принципи, и оние водени од државата и од женските НВО-и, се поттикнуваат да ги модифицираат како што е соодветно на националниот контекст. Со спроведувањето на овој модел на давање услуги, може да се воспостави однос на доверба со жртвата и да се поттикне нејзино долгорочно јакнење.

Градење доверба преку модел на јакнење насочен кон жртвите на кризи центри за жртви на силување и сексуално насилство

Сексуалното насилство е фундаментално нарушување на довербата кое не се однесува само на поединечниот сторител, туку често и можеби неизбежно се проширува на семејството, пријателите, заедницата и државните органи. Основната функција на кризи центри за жртви на силување и сексуално насилство е да ја стекнат довербата на жртвите да го поддржат нивното јакнење и враќањето на довербата во другите, вклучително и во државните агенции кога е соодветно.

Тоа е една од причините зошто се посветува внимание на прашањата на **моќ** преку работата на кризи центри, вклучително и во рамките на односите на поддршка и советување. **Јакнењето на жртвата** вклучува и лично јакнење на жртвата во секој контакт што таа може да го има со кризниот центар, но и јакнење на жртвата во рамките на општеството. Кризни центри

даваат пример на ненасилно однесување и се стремат да влијаат на и да ги поттикнат другите засегнати страни и служби за поддршка да го практикуваат истото однесување.

▲ Доверливоста е суштината на работата на кризи центри при **градењето доверба**, почитувањето на автономијата на жртвата и соработката во обезбедувањето одговор воден од жртвата. Повеќето жртви не го пријавуваат кривичното делото остваруваат пристап до услуги. Тоа ги поттикнува државите да ги исполнат своите обврски согласно Истанбулската конвенција. **Доказите покажуваат дека колку поголема поддршка добива жртвата, толку е поверојатно таа формално да го пријави насилството и да остане во процесот на правда.** Затоа, поддржувањето на доверливи (нестатутарни) места за жртвите е од значење за статутарните партнери. Државите потписнички треба да работат на поддршка и зголемување на нивоата на доверливост кои кризи центри можат да ѝ ги понудат на жртвата.³⁰

Моделот на кризи центри за поддршка на жртви е исто така информиран за траума. Тоа значи дека постои разбирање за конкретното влијание што траумата го има врз жртвата и тоа го обликува пристапот на жртвата до услугите. На пример, може да се случи траумата да влијае врз сеќавањето и способноста за прераскажување на инцидентот. Може да се случи сеќавањето да делува како активатор и симптомите на пост-трауматски стрес кај жртвата да го прават таквото сеќавање небезбедно. Затоа, кризи центри за жртви на силување и сексуално насилство имаат за цел да создадат безбедно место каде жртвите ќе можат, со текот на времето, и веројатно на начин кој нема да

30 Доверливоста е ретко целосна. Во случаи кога пријавувањето, на пример кога станува збор за заштита на деца или спречување самоубиство, е законски или етички неопходно, треба да се води грижа за транспарентноста со жртвите и влијанието што ограничувањата поврзани со доверливоста може да го имаат врз безбедноста на жртвата.

биде праволиниски, да дојдат до состојба кога ќе се чувствуваат способни да комуницираат на јазици и начини кои за нив имаат смисла и кои ги исполнуваат нивните потреби, истовремено нудејќи им алатки кои ќе им помогнат да ги контролираат и надминат подривачките симптоми на траумата како што се несоница, навраќања кон инцидентот и анксиозност.

Моделот на кризни центри секогаш е недиректен и неосудувачки. Тој е исто така воден од жртвата, бидејќи кризните центри веруваат дека најдобрите можни одговори се водени од самите жртви кои се во најдобра позиција да знаат што им треба во секој даден момент.

Намерата на кризните центри е да ја вратат контролата која била одземена во текот на сексуалното насилство. Тоа е опишано како **модел жртва/закрепнување**. Во одговорот на кризните центри, акцентот се става на промовирање на добросостојбата, а фокусот е на напредокот наместо на симптомите и дефектите. Стратегиите за справување на жртвите се испитуваат од аспект на нивната корисност.

Во суштина, кризните центри научиле дека сексуалното насилство е акт со кој се отстранува автономијата врз сопственото тело. Одговорите, затоа, не смее никогаш да ги реплицираат тие услови, туку да се стремат да ја вратат загубената автономија. **Согласноста на жртвата** мора да биде во основата на секоја поддршка и на одговорот на секундарната превенција на сексуалното насилство. Затоа, во моделот на кризни центри, жртвата е **активен чинител во сопственото закрепнување**. На нив не се гледа како на пасивни приматели на третман. Тие се експерти во сопственото закрепнување, тие мора да имаат контрола и закрепнувањето мора да се случува со нивно темпо.

Моделот жртва/закрепнување гледа на трауматските системи како на креативни одговори и прилагодувања на ужасни настани. Моделот жртва/закрепнување истражува како жртвата креативно преживеала во текот на траумата, или во текот на повторена траума, и како тие креативно преживеале понатаму со оглед на нивната животна ситуација. Тој ги потенцира

ресурсите на жртвата и позитивните јаки страни.³¹

Моделот на кризни центри потенцира дека поддршката може единствено да биде ефикасна во однос на **безбедност, доверба и соработка**. Соработката вклучува доверба во способноста на жртвата сама да залечи.

Кризните центри ги сфаќаат сите форми на сексуално насилство како злоупотреба на моќ и разбираат дека **родовата нееднаквост** е најважниот одлучувачки фактор за таквата злоупотреба, независно дали жртвата (или сторителот) е маж или жена. Тоа сфаќање е одразено и во стандардите истакнати во Истанбулската конвенција. Кризните центри разбираат дека сексуалното насилство се случува во социјален контекст и не е чисто индивидуален чин. Советувањето при силување и другите услуги даваат осврт на обвинувањето на жртвата и срамот што имаат за цел да ја направат жртвата лично одговорна за нешто што е дел од еден систем на опресија. Ваквото разбирање значи дека кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство имаат за цел да создадат разбирање и промена надвор од кризните центри.

Гласот на жртвата

▲ Сексуалното насилство е често сокриено, и жртвите молчат. Скриената природа на сексуалното насилство го отежнува неговото актуелизирање во јавноста. Сепак, ниту една жртва нема одговорност да работи на создавање промена. Раскажувањето на нивните приказни може да биде тешко и да ги чини. Затоа, кризните центри бараат начини на јакнење да го чујат и поддржат гласот на жртвите на безбеден и соодветен начин.

Првиот чекор е да се разбере зошто жртвите одлучуваат да молчат. Постојат добри причини зошто жртвите одлучуваат да молчат. Кризните центри никогаш не вршат притисок врз жртвите да ги кажат своите приказни. Насилнички е да

31 Herman, Judith Lewis. 1997. *Trauma and recovery*. Њујорк: BasicBooks сè уште се смета за влијателен текст за траума на семејно и сексуално насилство.

се бараат нивните приказни без да се почитуваат нивните причини за молк. Жртвите никогаш не се одговорни за можни идни кривични дела на сторителот.

Некои **причини зошто жртвите избираат молк** може да вклучуваат:

- Сторителите може да се моќни членови на семејства, заедници, компании;
- Жртвите може да сакаат да ја зачуваат структурата на поддршка (како што е семејството) од нарушувањата кои вистината за тоа што им се случило може да ги предизвика;
- Жртвите знаат дека семејствата, заедниците, организациите може да имаат интерес да се заштитат од прифаќањето на штетата која е направена во нивни рамки;
- Жртвите се соочуваат со негативни реакции и ризикуваат да им биде нанесена штета доколку проговорот бидејќи предизвикуваат раскол (протерување од групата, мора да се исели од дома, да ја загуби работата, физички напад, итн.);
- Жртвите може да бидат обвинувани и стигматизирани од страна на професионалните работници кои треба да ги заштитат и да ги поддржат или од страна на семејството и/или пријателите;
- Жртвите може да биле сведоци на ваквиот протекционизам на институциите многу пати пред самите да биле виктимизирани.

Постојат и **митови околу тоа како приказните на жртвите** креираат промена. Ваквите митови создаваат притисок врз жртвите да проговорат и често поставуваат недостижни очекувања. Приказните на жртвите, спротивно на митот, се ретко подривачки. Промената вообичаено се случува по значителен период посветен на разбирање, именување, собирање докази, градење сојузништва, и усогласување на интересите, на пр. сите елементи на едно движење за промена. Приказната на жртвата, во клучен момент, може да стане фокална точка на промената во рамките на тоа движење за промена, но за секоја приказна на жртва што станува таква фокална точка, постојат стотици сведоштва на

жртви кои немаат таков ефект, биле игнорирани и брзо заборавени дури и од самите жртви. Тоа може да биде штетно и трауматично за жртвите. Кризните центри посветуваат внимание на тоа како жртвите носат информирана одлука дали да проговорат, информирана од реалистичното сфаќање и на потенцијалните доживотни последици по себе и на можноста нивната приказна да го има позитивниот ефект кој го сакаат.

Кризните центри разбираат дека:

- Медиумскиот притисок и интересот во приказни од „интерес за луѓето“ креира побарувачка за сведоштва на жртвите за целите на продажба на медиумите (независно од добрите намери на оние кои се вклучени);
- Секоја приказна на жртва е единствена и не може да се земе како репрезентативна за искуствата на другите жртви;
- Од жртвите може да се побара да ги објаснат мотивите и менталниот склоп на сторителот – тоа имплицира дека жртвата имала некаква контрола врз сторителот и затоа носи одговорност и вина – само приказните на сторителите може да се сметаат за споредливо сведоштво за менталниот склоп на сторителот;
- Емотивниот и емпатичен одговор на приказната на жртвата не претставува акција и не може да предизвика промена. Емоцијата е лоша мерка на интервенција.

Постојат **начини да се поддржи гласот и јакнењето на жртвата преку интензивирање на влијанието и зголемување на безбедноста на жртвите**. Тие вклучуваат:

- Да се обезбеди дека приказната на жртвата е поврзана со „прашање“ – каква акција или промена се бара откако ќе се привлече вниманието на публиката? Дали ова прашање може да биде усогласено со и поддржано од долготрајна кампања за промена?
- Поддршка за жртвите анонимно да ги раскажат своите приказни;
- Собирање податоци за жртвите за да се раскаже колективна приказна;

- Градење композитни приказни (комбинирање на повеќе приказни на жртви за да се каже нешто што е вистина, но не приказна на поединечна жртва);
- Анонимно користење на изјавите на жртвите;
- Спротивставување на обвинувањето на жртвата;
- Спротивставување на митовите за сексуалното насилство;
- Обезбедување јавен одговор на системот за кривична правда кој ја штити приватноста и анонимноста на жртвата; Тоа значи дека за судските постапки се известува во медиумите според законите и правилата кои ја штитат анонимноста на жртвите;
- Транспарентен процес на правда – дека органите за правда собираат и јавно објавуваат податоци на редовна основа, квартална и годишна статистика за пријавени случаи, видови на кривични дела, стапка на детекција, стапка на прогон, обвиненија, жалби, стапки на осудени лица, изречени казни, условни казни и податоци за ослободување.

Водечки принципи за жртвите во системот на правда

Како што е погоре истакнато, вклученоста на жртвата е од критично значење за активноста на државата во одбрана на правата на жртвата. Фактот што **само мал број се вклучуваат е предизвик за правниот систем**. Важно е на ова да не се гледа како на проблем со жртвите и наместо тоа да се праша што можат засегнатите страни да променат во врска со системот. **Систем на правда фокусиран на жртвата** ќе подразбира дополнителни ресурси, но тоа се оправдува со образложението дека најдобрите докази се обезбедуваат кога жртвата активно избира да се вклучи во системот на правда. Жртвите остануваат со системот кога се информирани и поддржани, и државата ја зголемува можноста од повисоки стапки на осуда и заштита на правата на жртвата.

Понатаму, систем на правда кој е самиот причина за неправда е неуспешен систем. **Затоа, државата мора да стори сè што е во нејзина моќ да ја минимизира повторената трауматизација³² на процесот преку максимизирање на достоинството и автономијата и изборот на жртвата во рамките на системот на правда.**

Ирскиот систем за кривична правда е дел од акузаторната пракса на обичајното право. Тој се разликува од системот на кривична правда што е повеќе застапен во континентална Европа и во други земји. Ирскиот систем е обликуван со писмен Устав и правото и директивите на ЕУ, пред сè Директивата за правата на жртвите³³ која дава детален преглед на правата на жртвите на кривични дела. Следните ирски принципи во однос на заштитата на правата на жртвите можат затоа само делумно да се пренесат во други јурисдикции.

Подолу се дадени водечките принципи развиени од Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување во партнерство со Safe Ireland како дел од НВО групата што работеше на спроведувањето на иницијативата на Министерството за правда за патешествието на жртвата. Овие водечки принципи се развиени во врска со вклученоста на жртвата во системот на правда и може да се користат како ветувачка практика со забелешка дека може делумно да бидат пренесени во други национални јурисдикции:

Respect for the **dignity of every vulnerable witness** should underpin every interaction;

- Почитувањето на **достоинството на секој ранлив сведок** треба да биде во основата на секоја интеракција;
- **Свеста за важноста на траумата и нејзините ефекти** треба да биде норма за сите професионални работници во системот на кривична правда при нивната интеракција со ранливи сведоци;
- **Автономија**: колку што е можно повеќе во интерес на правдата, професионалните работници треба да ги информираат жртвите за нивните избори и да им помогнат во секоја фаза од процесот;

32 Понекогаш се нарекува секундарна трауматизација или секундарна виктимизација.

33 https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-eu_en

- **Физичка заштита** (изрекување мерки за заштита) за ранливи сведоци во секоја фаза од кривичната постапка и други процеси, вклучително преку услови за кауција/враќање во притвор, наредби за итна забрана/наредби за заштита кога е соодветно – треба да биде приоритет секогаш кога е можно – тоа треба да биде дел од полициската проценка на ризикот;
- **Секоја проценка на потребите за заштита** треба да се спроведува на строго индивидуална основа и треба да биде доволно чувствителна да детектира неочекувани или ретки елементи на ранливост (пр. аутизам) и да ги адресира, до степенот до кој тоа е можно.
- **Приватноста на жртвите и на другите ранливи сведоци** треба да се заштити колку што е можно повеќе во текот на целиот процес на кривична правда од моментот на пријавување до крајот.
- **Секое упатување** на други специјализирани служби за поддршка и/или државни агенции треба да биде навремено и соодветно – и треба да ги земе предвид индивидуалните и/или ретките елементи на ранливост;
- **Точни и соодветни информации** за процесот на кривична правда треба да бидат лесно пристапни (на пр. на јасен и едноставен јазик) и достапни во хартиена копија како и во онлајн формат, и на други јазици кога е потребно – на сите ранливи сведоци.
- Конкретни, точни и соодветни **информации** треба исто така да бидат пристапни и лесно достапни за членовите на поединечни малцински групи кои можеби имаат **дополнителна ранливост**, пр. јазични или културни разлики, статус на државјани, тргување;
- **Контактот** на жртвите со полициските службеници треба да се олесни и полициските службеници треба самите да бидат проактивни во остварувањето редовни контакти;
- **Доцнењата** во секоја фаза од процесот на кривична правда треба да се сведат на минимум;
- **Придружувањето до независни центри за упатување на жртви на сексуално насилство, полиција или суд** за жртвите треба да се врши од страна на женски специјализирани служби, и други форми на емоционална поддршка во врска со процесот на кривична правда треба да се финансираат, промовираат и помагаат до степенот до кој тоа е можно;
- **Сите такви услуги** треба да бидат пристапни за членовите на малцинските групи на жртви;
- Треба да се размисли за **специјални судски мерки**³⁴ и, до степенот до кој е можно, да бидат ставени во сила независно дали се препорачани или не од полицијата, во соодветни случаи, под услов тоа да е во интерес на правдата и жртвата да се согласува;
- **Ефективно учество** во текот на целата судска постапка или рочиштето за изрекување казна треба да биде норма и за **најранливите групи на сведоци**, пр. кој било посредник треба да биде овластен да му помага на сведокот во текот на постапката доколку сведокот на кој му се потребни тие услуги тоа го сака;
- **Независно правно советување** треба да биде достапно за сите ранливи жртви најмалку од моментот на кривичното дело до крајот на постапката и потоа;
- **Ефективна соработка со специјализирани граѓански организации што нудат поддршка на жртви во однос на обуки и оперативни задачи** како што е прилагодување на поддршката на жртвата треба да биде норма и на локално и на национално ниво;
- **Специјализацијата** во природата и ефектите на траумата на сексуалното, семејното или родовото насилство треба да се гледа и на неа да се работи како норма за полицијата, обвинителите и судиите;

34 „Специјални мерки“ се однесува на широк опсег на дополнителни ресурси и заштитни мерки што тие може да ги вклучуваат, на пр. видео сведочење, екрани во судници, преведувачи и посредници.

- Сите обуки на професионалните работници во системот на кривична правда треба да вклучуваат **материјали од специјализирани женски ГО-и, како и материјали кои даваат осврт на несвесните предрасуди што професионалните работници може да ги имаат при поддршката на жените;** Несвесни предрасуди се кога културолошките митови, често сексистички и родово обоени, влијаат врз проценката и оценката и покрај присуството на докази кои укажуваат на спротивното; Обуки на професионалците во системот на кривична правда за природата и ефектите од траумата и други прашања релевантни за посебни групи на ранливи сведоци треба да се финансираат соодветно и да се сметаат за нужност наместо луксуз; Целта е таквите прашања да станат стандарден дел од работата на сите релевантни професионални работници.

▲ Ставањето на потребите на жртвата во центарот на сите мерки за заштита и поддршка и воспоставувањето однос на доверба со жртвата се клучни елементи во креирањето на специјализирани служби за поддршка, но исто така и во поддршката на жртвите низ целиот систем на правда. Скриената природа на сексуалното насилство и јавната стигма поврзана со него им го отежнува на жртвите откривањето на нивните искуства, добивањето соодветна помош и/или пријавувањето на насилството. Сogласноста на жртвата мора да биде во центарот на сите услуги, и тие треба да се сметаат за активни чинители на промена во нивното закрепнување. Моделот жртва/закрепнување става акцент на сопствените ресурси на жртвата и на позитивните јаки страни за да ги поддржи во процесот на закрепнување. Свеста за важноста на траумата и индивидуалните потреби на жртвите треба да биде норма за сите услуги на поддршка и интеракции со системот на кривична правда. ■

V. Гонење на силувањето во европските земји – идентификување на недостатоците на пристапот на жртвите до правда

За да се воспостават добро структурирани специјализирани услуги за поддршка на жртвите, треба да ги имаме на ум четирите „столба“ на Конвенцијата: **превенција, заштита, гонење и интегрирани политики**. Државните мерки низ овие четири столба треба да бидат доследни и хармонизирани, наместо недоследни и контрадикторни.

Заштитата на жените жртви на сексуално насилство е тесно поврзана со работата на превенција, што дополнително бара далекусежни промени во ставот на јавноста општо, надминување на родовите стереотипи и подигање на свеста. Таквата работа е илустрирана во горенаведените поглавја.

Целта на ова поглавје е да ја истакне важноста од ефективно гонење на случаите на силување. Недостатоците во гонењето потенцираат важна „општествена порака“ – ако жртвите, преку медиумско известување, дознаат дека сторителите на сексуално насилство не се соодветно казнети, тоа може да има влијание врз волјата на жртвата да ги пријави случаите на сексуално насилство. **Ако стапките на пријавување на сексуалното насилство се ниски, НЕ треба да сметаме дека не се потребни специјализирани услуги за жртви на сексуално насилство.** ГРЕВИО, во еден од своите основни извештаи за оценка, ја дава следната оценка: „Искусствата на жртвите на силување со системот за кривична правда укажуваат на длабоко вкоренети општествени ставови кои попречуваат ефективни судски исходи, што само го зголемува колебањето да се пријави. Во отсуство на психолошко советување и поддршка при траума или каква било друга поддршка за жртвите на силување, тие се потполно сами со своето искуство.“³⁵

ГРЕВИО досега има објавено основни извештаи за оценка за 17 земји, кои вклучуваат опсежна

анализа на спроведувањето на Истанбулската конвенција. Во повеќето од овие извештаи, ГРЕВИО укажа на недостатоци во институционалниот одговор на случаите на насилство врз жените, вклучувајќи го и сексуалното насилство. ГРЕВИО ја потенцираше потребата од јакнење на одговорот на кривичната правда на сите форми на насилство опфатени со Конвенцијата. Еден добар пример е извештајот на ГРЕВИО за Холандија од 2020³⁶ во кој се истакнува дека: „една од главните цели на Конвенцијата е да стави крај на неказнувањето за акти на насилство врз жените. Тоа не само што подразбира дека поединечни сторители треба да сносат одговорност преку кривичното право и други мерки, туку и дека мора да постојат правни патишта за да се предизвика или адресира несоодветното постапување на државните актери. Доколку државна агенција, институција или поединечно службено лице потфрлило во спречување, истражување и казнување на акти на насилство (член 5), жртвите и/или нивните роднини мора да можат да бараат одговорност од нив.“

Конвенцијата бара **анализа на стапките на осуда, како еден од индикаторите за ефикасноста на судскиот систем**. Член 11 од Конвенцијата, став 1, точка б истакнува дека „страните треба да поддржуваат истражувања во полето на сите форми на насилство врз жените кои се опфатени со Конвенцијата за да се проучат основните причини и последиците од насилството, зачестеноста и стапката на осуда, како и ефикасноста на мерките кои се преземаат за спроведување на Конвенцијата.“ Важноста од анализата на стапките на осуда за сите форми на насилство кои треба да бидат криминализирани во согласност со Конвенцијата (вклучително и сексуалното насилство) се подвлекува во сите досега објавени извештаи на ГРЕВИО. Треба исто така да се истакне дека извештаите на ГРЕВИО јасно укажуваат дека примената на дефинициите за

35 Извештај на ГРЕВИО за Црна Гора.

36 ГРЕВИО (2020). (Основен) извештај за оценка на ГРЕВИО за законодавни и други мерки што даваат дејство на одредбите од Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа (Истанбулска конвенција): Холандија. Стразбур, Секретаријат за механизмите за мониторинг на Советот на Европа.

кривични дела на сексуално насилство што се темелат на отсуство на согласност (како што бара Конвенцијата) останува предизвик во судската пракса во многу земји кои усвоиле такви дефиниции.

Прирачникот за ефективни одговори на прогон на случаи на насилство врз жените (УНОДЦ, 2014),³⁷ истакнува дека, и покрај зголеменото внимание и широко распространетата реформа во кривичното право и процедурите за елиминирање на насилството врз жените во последните децении, стапките на осуда се статични и дури во пад во некои земји. Во меѓународната анкета за насилство врз жените³⁸ беа интервјуирани повеќе од 23.000 жени во 11 земји³⁹ во светот за нивните искуства со партнерско и непартнерско физичко и сексуално насилство од 16 годишна возраст. Во однос на пријавувањето, беше покажано дека помалку од 20% од жените го пријавиле последниот инцидент на насилство во полиција; жените почесто пријавувале случај на непартнерско насилство отколку партнерско, со исклучок во три земји. Во сите земји во кои беше спроведена анкетата, стапката на пријавување на физичко непартнерско насилство била повисока од стапката на пријавување на сексуално насилство. Веројатноста за покренување обвинение против сторителот била помеѓу 1 и 7% од сите инциденти на виктимизација, додека во однос на стапките на осуда, беше откриено дека веројатноста случаите на партнерско или непартнерско насилство да завршат со осуда се движи помеѓу 1 до 5% во сите испитани земји, освен во една.

Во овој контекст, би било корисно да се потенцираат недостатоците во судскиот одговор на случаи на силување. Пример од Извештајот за мониторинг на ГРЕВИО за Шпанија е даден подолу.

▲ Повторена труматизација на жртвите во процесот на докажување на силување на суд:

Шпанија

Шпанија е позната по своето сеопфатно право за семејно насилство, кое беше коментирано со пофални зборови во многу извори, вклучително и во основниот извештај за оценка на ГРЕВИО за Шпанија (2020).⁴⁰

Меѓутоа, во овој извештај, ГРЕВИО исто така ги анализираше проблемите што произлегуваа од дефиницијата за силување во кривичното законодавство на Шпанија, како што следува:

„Кривичниот законик на Шпанија прави разлика помеѓу две главни форми на сексуален престап: сексуален напад, вклучително и силување, и сексуална злоупотреба, што исто така вклучува пенетрација. Сексуалниот напад (членови 178 и 180) претставува сериозно кривично дело кое бара постоење на насилство или заплашување за да биде квалификувано како такво. Сексуалната злоупотреба (член 181 и 182) е помалку сериозно кривично дело каде отсуството на согласност на жртвата е квалификациски елемент. Важечка согласност се исклучува кога актот е извршен против несвесни лица или лица со ментална попреченост или е извршен со надминување на волјата на жртвата преку користење на дроги или слични супстанции (член 181, став 2). Казните се различни за двете дела, и пенетрацијата без согласност може да доведе до затворска казна од четири до 10 години.

ГРЕВИО забележува дека примената на двете кривични дела од страна на судството во Шпанија, на ниво на судови од прва инстанца, предизвикала широко распространето јавно негодување и илустрира несоодветно разбирање на користењето на сила и заплашување и

37 Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал (УНОДЦ), Виена (2014). *Прирачник за ефектни одговори на прогон на насилството врз жените и девојчињата*. Њујорк: Обединети нации.

38 Johnson, H., Ollus, N. and Nevala, S. (2008). *Насилство врз жените: Меѓународна перспектива*. Хелсинки: Европски институт за спречување и контрола на криминал (HEUNI)

39 Земјите вклучени во студијата се: Австралија, Коста Рика, Република Чешка, Данска, Грција, Хонг Конг, Италија, Мозамбик, Филипините, Полска и Швајцарија.

40 ГРЕВИО (2020). *Основен извештај за оценка на ГРЕВИО за законодавни и други мерки со кои се дава дејство на одредбите на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција): Шпанија*. Стразбур: Секретаријат на механизмот за мониторинг на Советот на Европа.

реакциите што тие може да ги предизвикаат кај жртвите на силување (не пример, страв, замрзнување, итн.)⁴¹ Истражувањето на невробиологијата на сексуалната траума извршено врз жртви на силување покажува дека „замрзнувањето“ (таканаречено „тонична имобилност“) е вообичаена реакција на жртвите поврзана со последователно пост-трауматско стресно растројство и силна депресија.⁴² ГРЕВИО затоа го поздравува појаснувањето во решение на Врховниот суд на Шпанија што сега служи како насока за пониските судови дека кривичното дело силување во Шпанија може да се применува не само на случаи во кои се користи физичко насилство, туку и кога други фактори јасно укажуваат дека жртвата не дала согласност, како што е заплашувањето. Таа изречно ја истакнала потребата од толкување на состојбата во која се наоѓа жртвата на силување во зависност од контекстот.“

ГРЕВИО понатаму забележа недостатоци во одговорот на системот на кривична правда на силувањето:

„Што се однесува на кривичните постапки за сексуален напад и силување, ГРЕВИО идентификуваше неколку фактори што може да имаат негативен ефект врз искуствата на жените жртви со секторот за кривична правда во Шпанија.“

олжината на постапките. Додека првичната истрага откако предметот е даден на суд мора да заврши во рок од шест месеци, дополнителни 18 месеци може да се одобрат кога се наложува собирање повеќе докази или дополнителни истраги.

Второ, забрането е користење форензички докази на суд доколку тие се собрани без

налог на судија бидејќи жените самите прво се упатуваат во центар за упатување на жени жртви на силување наместо да пријават во полиција. Тоа е јасно спротивно на целите на Истанбулската конвенција да се обезбеди дека форензички докази и други услуги им се даваат на жртвите на силување за да се обезбедат докази за судење во подоцнежна фаза.

Трето, единиците за форензичка проценка кои им помагаат на судовите со извештаи не секогаш ја применуваат родовата перспектива на нивната работа и затоа може да ги обесхрабрат жените и девојчињата да минуваат низ процесот. Во отсуство на форензички докази, кривичните постапки се фокусираат на изјавата на жртвата, и се чини дека се применуваат високи прагови во однос на нивната кредибилност. За жртва на силување да се смета за кредибилна, не смее да има контрадикторности помеѓу првата изјава (на полицијата) и последната (во суд).

Понатаму, нејзината изјава мора да биде поткрепена со соодветни докази и, последно, судот мора да утврди дека таа нема скриен мотив да обвини некого. ГРЕВИО се сериозно загрижени дека тоа овозможува родовите стереотипи и митовите за силување да имаат влијание врз оценката. Покрај тоа, тоа остава многу простор за повторена виктимизација на жртвите на силување и може лесно да претставува трауматско искуство од гледна точка на жртвата. Тоа е сосема спротивно на една од главните цели на Истанбулската конвенција, спречувањето на повторена виктимизација, и мора да се воспостават механизми за заштита од тоа.“

Затоа, ГРЕВИО ги даде следните препораки на шпанските власти,

41 Понов пример е предметот “Wolfpack” (La Manada) во кој групно силување на 18-годишна девојка од страна на пет мажи било квалификувано од Регионалниот суд на Навара како сексуална злоупотреба (врз основа на фактот дека немало докази на насилство или заплашување) наместо како сексуален напад. Оваа одлука била подоцна отфрлена од Врховниот суд, кој изјавил дека фактите влегаат во дефиницијата на силување бидејќи снимки од инцидентот покажуваат атмосфера на заплашување која ја принудила жената да им се препушти на сторителите (извештај на ГРЕВИО за Шпанија).

42 Истражувањата покажуваат дека значителен број жртви не му се спротивставуваат на сторителот на кој било начин: тонична имобилност како недоброволна привремена состојба на моторна инхибиција како одговор на ситуации што вклучуваат интензивен страв. Во различни студии, значителна имобилност била пријавена од 37% до 52% од жртвите на сексуално насилство. Види See Moller A., Sondergaard H. P. и Helstrom L. (2017), “Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression” („Тонична имобилност за време на сексуален напад – вообичаена реакција која предвидува пост-трауматско стресно растројство и силна депресија,.) Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica, 2017; 96: стр. 932-938 (ibid.)

„ГРЕВИО силно ги поттикнува шпанските власти да го подигнат квалитетот и родовата перспектива на работата на единиците за форензичка проценка во врска со сите случаи во кои тие поднесуваат извештаи до судовите, конкретно поврзани со кривичните дела на силување и сексуален напад, како и интимно партнерско насилство.

Понатаму, ГРЕВИО бара од шпанските власти да истражат механизми и процедури, вклучително и преку законски амандмани, со кои ќе се отстрани централната важност на изјавата на жртвата во кривичните постапки во случаи на интимно партнерско насилство и сексуално насилство.

ГРЕВИО бара од шпанските власти брзо да ги идентификуваат и адресираат кои било/сите законодавни и процедурални фактори кои придонесуваат кон многу високиот праг на докажување на силувањето на суд, истовремено водејќи сметка за начелото на избегнување на повторена трауматизација на жртвите во текот на истражните и судските постапки.“

ГРЕВИО понатаму инсистира, во однос на **собирањето податоци за кривичните дела** воспоставени со Конвенцијата, на потребата да се создаде систем што би дозволил предметите да бидат соодветно следени низ различните фази на системот на кривична правда. За соодветна анализа на стапките на осуда, **треба да биде можно да се „следат“ предметите од моментот на пријавување во полиција до обвинението и потоа – сè до конечниот исход (пресуда на судот)**; со други зборови, да се следат поединечни случаи низ различни фази од ланецот на кривична правда: полиција – обвинителство – судови, и да се идентификуваат недостатоците во системот на кривична правда.

Меѓутоа, таков систем сè уште не е воспоставен во многу земји, вклучително земјите во Западен Балкан и Турција. Таквиот **систем понатаму би**

овозможил соодветна анализа на атрицијата. ГРЕВИО забележа дека стапките на атриција во случаите на семејно насилство и силување се генерално високи во Европа, и мора да се зголемат напорите да се идентификуваат главните причини (види, на пример, извештај на ГРЕВИО за Шведска, 2019).⁴³

Атрицијата може да се дефинира како дел од предметите што биле пријавени во институциите но не резултирале со никаква правна санкција за сторителот, т.е. предмети што „отпаѓаат од системот“ без за нив да се одлучува на суд. Анализа од овој вид може соодветно да се спроведе доколку системите за собирање податоци во полицијата и судството дозволуваат предметите на насилство соодветно да се „следат“ низ системот на кривична права, како што е претходно споменато. Само на тој начин е можно да се идентификуваат недостатоците во спроведувањето на законите/политиките и да се разберат факторите кои придонесуваат кон недостатоците во институционалниот/судскиот одговор на насилството, на пр. дали полицијата отфрлила некои извештаи, дали обвинителството отфрлило (премногу) обвиненија, дали судовите примарно изрекувале условни казни, итн.

Меѓунационалното истражување за атрицијата во предметите на силување⁴⁴ откри значителни разлики во Европа во однос на трендовите во пријавувањето и процесирањето на предметите на силување во последните неколку децении. Некои земји (Англија, Велс и Шкотска, Ирска, Шведска) се примери на „класична шема на атриција“: зголемено пријавување во текот на подолг временски период придружено со пад во стапката на осуда. Во само три земји (Франција, Данска и Луксембург) подем во пријавувањето е одразен во подем во осудите.

Во повеќето земји од Централна и Источна Европа, меѓутоа, беше откриена „спротивна шема“ со пад и во пријавувањето и во стапките на осуда. Во некои земји, шемата главно се карактеризира со подем во пријавувањето (примери се Република Чешка, Унгарија, Португалија и Романија).

43 ГРЕВИО (2019). (Основен) извештај за оценка на ГРЕВИО: Шведска. Стразбур: Секретаријат на механизмот за мониторинг на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа.

44 Lovett, J., and Kelly, L. (2009) *Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe, Final research report*. London: Child and Woman Abuse Studies Unit, London Metropolitan University.

Друг значаен наод на ова меѓунационално истражување е дека во некои земји е забележана корелација помеѓу високи стапки на осуда и ниски стапки на пријавување. Фактори што беа почесто застапени во примероците со низок степен на осуда вклучуваа: пропуст во истрагата да се интервјуира жртвата и/или осомничениот и високи стапки на повлекување на жртвите. Спротивно, земјите (примероци во истражувањето) со високи стапки на осуда немаа ниту еден од овие фактори и имаа системи во кои обвинителите презеле контрола врз истрагата и ги донеле повеќето од одлуките за тоа дали предметите продолжиле низ системот на правда. Во контекстот на оваа студија, следните наоди на Lovett и Kelly (2009) треба особено да се истакнат. Предметите кои биле укинати (не продолжиле низ системот на правда) имале неколку релевантни заеднички карактеристики:

- а) Колку поблиску биле нападот и осомничениот до стереотипите на силување, поверојатно било тие да продолжат низ системот; Додека предмети на „силувања од непознати лица“ биле често укинувани бидејќи осомничениот никогаш не бил идентификуван (и во некои примероци тоа речиси никогаш не се случило), доколку биле идентификувани, веројатноста била поголема тие предмети да продолжат и да резултираат со осуда;
- б) Кога осомничените влегувале во стереотипите на „криминалци“ – имале претходни контакти со системот на кривична правда, не биле државјани и/или биле членови на етничките малцинства, веројатноста била поголема предметите да продолжат низ системот;
- в) Кога постоеле докази кои ја поддржувале изјавата на жртвата, особено документираните повреди, веројатноста била поголема предметот да продолжи.

▲ Како заклучок, би било корисно да се оцени, преку анализа на судската пракса во иднина, дали некои од горенаведените стереотипни шеми се присутни во

судската пракса во регионот на Западен Балка и Турција. Во тој контекст, **од клучно значење е да се укаже на уште едно прашање: потребата од воспоставување или јакнење на административното собирање податоци за случаи на силување и други форми на сексуално насилство, во согласност со член 11 од Истанбулската конвенција.** Тоа би значело развивање на модели за собирање податоци во полицијата, обвинителството и судството за пријавени случаи на силување/сексуално насилство и би овозможило анализа на институционалниот/судскиот одговор, што би можело дополнително да придонесе кон креирањето политики во иднина. Треба да се потсетиме во овој контекст дека крајната цел на **член 11 е: креирање политики врз база на докази.**

Подолу е даден пример на ветувачка практика од **Португалија** за да се изложи потребата од собирање податоци за пријави во полиција и одговорот на системот на кривична правда. Извештаите на ГРЕВИО често ги истакнуваат недостатоците во одговорот на системите на кривична правда и потребата тие посоодветно да се идентификуваат. Исто така би било корисно да се наведат некои **примери на ветувачки практики во областа на собирање податоци** што овозможиле спроведување комплексна анализа на одговорот на системот на кривична правда.

▲ Пример на ветувачка практика од Португалија

Во 2009, Португалија воведо обврска (со закон) за собирање податоци од органите за спроведување на законот (полицијата и Националната гарда) и судството за да **се реконструира целиот ланец на кривична постапка**, од моментот кога жртвата ја поднела поплаката/пријавата во полиција до донесувањето пресуда од страна на судот.⁴⁵ **ГРЕВИО, во многу свои извештаи, препорачале на повеќе земји да го сторат истото.**

45 ГРЕВИО (2019). (Основен) извештај за оценка на ГРЕВИО за законодавни и други мерки што даваат дејство на одредбите од Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа (Истанбулска конвенција); Португалија. Стразбур, Секретаријат за механизмите за мониторинг на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа.

Секторот за кривична правда (судовите од прва инстанца) евидентирал осуди за семејно насилство, силување, како и кривични дела неодамна воведени во кривичниот законик на Португалија (принудни бракови, демнење, и женско генитално осакатување). Податоците се достапни на јавноста (на интернет страницата на Системот на статистички информации на министерството за правда).

Меѓутоа, ГРЕВИО забележа дека многу ограничени податоци за формите на насилство освен за семејно насилство беа ставени на располагање за време на посетата на ГРЕВИО на Португалија. Во текот на 2016 година, судовите од прва инстанца во Португалија евидентирале 49 осуди за силување, 17 за сексуална принуда и 18 случаи на сексуална злоупотреба на лице кое не е способно да даде отпор.

Оттука, може да се заклучи дека **сексуалната злоупотреба главно останува невидлива за кривичната правда во Португалија**: силувањето и други слични кривични дела (како принудата) ретко се пријавуваат и ретко водат до осуда.

Креирањето политики засновано на докази е тешко остварлива цел, но вреди да се проба. ■

VI. Стратешки политики: чекори кон отчетност на државата

Поглавје II од Истанбулската конвенција (интегрирани политики и собирање податоци) го утврдува суштинското барање за холистички одговор на насилство врз жените: потребата од ефективни, сеопфатни и координирани државни политики поддржани од потребните институционални, финансиски и организациски структури.⁴⁶ Оттука, една од основните обврски на државите е да развијат јасно дефинирани, таргетирани политики насочени кон борба против **сите форми на насилство опфатени со делокругот на Конвенцијата**. Таквите политики може да имаат форма на национални акциски планови или други сеопфатни документи за политики.

Понатаму, Конвенцијата јасно се заснова врз родовото разбирање на насилството врз жените. Таквото разбирање претставува еден од нејзините најважни начела. Член 6 од Конвенцијата бара страните да обезбедат дека родовата перспектива се применува не само на креирањето мерки насочени кон спроведувањето на нејзините одредби, туку и при оценката на нивното влијание. Обврските дефинирани во член 6 се прошируваат на сите други членови на Конвенцијата.⁴⁷

Имајќи ги на ум барањата на Конвенцијата, страните може да усвојат пристап за да ги адресираат конкретно сите форми на насилство врз жените во сеопфатен национален акциски план (НАП) или да ја интегрираат оваа тема во општ документ за политики, како што е НАП за родова еднаквост. Меѓутоа, основните проценки на спроведувањето на Конвенција од страните што ГРЕВИО досега ги спроведе укажуваат на интересен тренд: националните акциски планови во многу земји досега анализирани од ГРЕВИО често го адресираат насилството врз жените во насловот на документите за политики/НАП-овите, но се де факто фокусирани исклучиво, или примарно, на семејното насилство.

Албанија може да е пример за таков пристап, како што оцени ГРЕВИО во својот извештај за Албанија (2017).⁴⁸ ГРЕВИО објасни дека одговорот на Албанија на насилството врз жените има широко инкорпориран родово сензитивен пристап препознавајќи го таквото насилство како родово базирана дискриминација, поврзувајќи политики, мерки за борба против насилството врз жените и мерки за промовирање на еднаквоста и јакнење на жените. Овој двоен пристап е основен за ефективно справување со насилството врз жените и е сообразен на пристапот усвоен од Истанбулската конвенција во член 6. Додека стратешките цели на овие инструменти за политики често се насочени кон родово базираното насилство како поширок концепт кој ги опфаќа сите форми на насилство врз жените, нивните конкретни резултати остануваат значително фокусирани на семејното насилство; другите форми на родово базирано насилство, како што се принуден брак, присилен абортус, сексуално насилство вклучувајќи и силување, и сексуално вознемирување не се ставени како приоритети при креирањето и спроведувањето на политиките.

Дополнително, ветувачка практика во креирањето политики укажува дека **стратешките документи за политики треба да бидат придружувани од механизми за ефективно спроведување на политиките, вклучително, но не и ограничено на јасни индикатори за мерење на напредокот во остварувањето на стратешките цели**.

Имајќи ги овие согледувања на ум, една претходна компаративна студија спроведена во повеќе земји од Западен Балкан⁴⁹ го оцени следното:

1. Дали земјите во Западен Балкан⁵⁰ развиле стратегии што ги вклучуваат сите форми на насилство опфатени со делокругот на Конвенцијата;

46 Ова барање е објаснето во бројни извештаи на ГРЕВИО; види, само како пример, Извештај на ГРЕВИО за Турција, 2018.

47 Види: Појаснителен извештај кон Истанбулската конвенција, став 61.

48 <https://rm.coe.int/grevio-first-baseline-report-on-albania/16807688a7>

49 Бранковиќ, Б. (2019). Насилството врз жените во Западен Балкан – Тематски извештај. Во: Духачек, Д., Бранковиќ, Б., Миразиќ, М., *Правата на жените во Западен Балкан: Студија на Комитетот на ФЕЕМ, Европски парламент*, стр. 34-74. Брисел: Европски парламент, Одделение за правата на граѓаните и уставни работи. (на англиски). Достапно на интернет страницата на Европскиот парламент: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608852/IPOL_STU\(2019\)608852_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608852/IPOL_STU(2019)608852_EN.pdf)

50 Забелешка: Оваа студија е фокусирана на земјите од Западен Балкан, додека Турција не беше вклучена во студијата (Бранковиќ, 2019), Оттука, наведените наоди се однесуваат на земјите од Западен Балкан, но не и на Турција.

2. Дали се воспоставени механизми за ефективно креирање и спроведување политики – дали НАП-овите во овие земји вклучуваат: конкретни цели, јасни индикатори за мерење на напредокот во исполнувањето на овие цели, буџет распределен за спроведување, прецизен план за воспоставување координација помеѓу различни актери кои вршат спроведување, добро дефиниран

план за следење и оценка, и конечно, јавно достапни извештаи за спроведувањето. Наодите се презентирани во табелата подолу.

Табела: Механизми за обезбедување добро структурирано креирање политики и ефективно спроведување на стратегии/национални планови во Западен Балкан: оценка на националните истражувачи и/или независни оценувачи.

Дали стратегијата вклучува	Албанија 2016–2020	БиХ 2015–2018	Косово* 2016–2020	Северна Македонија 2018–2023	Црна Гора 2016–2020	Србија ⁵¹ 2011–2015
а) Конкретни цели	2015-2018	Да	Да	Да	Да	Да
б) Планирани мерки/ активности	Да	Да	Да	Не е достапно	Да	Да
в) Индикатори за мерење на исполнувањето на целите	Да	Да	Да	Не е достапно	Да	Да
г) Листа на актери одговорни за спроведување на секоја планирана активност/мерка	Да	Да	Да	Да	Да	Да
д) Конкретни рокови за спроведување на секоја активност/мерка	Да	Yes	Не	Не е достапно	Да	Да
ѓ) План како да се обезбеди координација помеѓу сите релевантни актери вклучени во спроведувањето	Не	Да, но не функционира ⁵²	Да	No	Да, но е само формално ⁵³	Не
Дали е некоја институција назначена како одговорна за следење/оценка на спроведувањето?	Да	Не е достапно	Да	Не е јасно	Да	Не
Дали е некоја институција обврзана да известува за спроведувањето?	Да	Да	Да	Не е достапно	Да	Не
Доколку да, дали се тие извештаи јавно достапни?	Да	Да	Не ⁵⁴	Не е достапно	Не ⁵⁵	Не ⁵⁶
Дали се распределени финансиски ресурси за спроведувањето?	Да	Да	Да	Не	Не	Не

Извор: Компаративна студија за насилството врз жените спроведена во повеќе земји во Западен Балкан (Бранковиќ, 2019).

51 Србија во моментот има нова стратегија што се фокусира на 2021-2025, усвоена во април 2021.

52 Сè уште не е воспоставено координативно тело за спроведување на Стратегијата, што е значителен недостаток, па оваа улога ја презедоа структурите на ниво на ентитет. Владата на РС не ја прифати примената на Стратегијата на територијата на овој ентитет, што го отежнува нејзиното доследно, ефикасно и координирано спроведување во цела БиХ (Тркуља, 2018; во Бранковиќ, 2019).

53 Како што оцени Раичевиќ (2018, во: Бранковиќ, 2019), Работната група беше воспоставена во Црна Гора во 2011 година, како прво формално тело одговорно за координација и известување за Стратегијата. Меѓутоа, поради ретките состаноци и отсуството на видливост и резултати, нејзината улога беше строго формална. Во мај 2017, Владата го основа Комитетот за координација, спроведување, следење и оценка на политиките и мерките за спречување и борба против сите форми на насилство. Членовите на Комитетот се во повеќето случаи политички поврзани (позициите во Комитетот не се експертски позиции што се независни од владини мандати), додека женските НВО-и што обезбедуваат специјализирани услуги за поддршка на жртви на насилство врз жените не се вклучени во неговата работа; засега, овој новооснован Комитет останува релативно пасивен (ibid.).

54 Во Косово, не е објавен ниту еден извештај за спроведувањето на постоечкиот НАП, но извештајот за оценка за претходниот беше достапен за јавноста (Красничи, 2018, во Бранковиќ, 2019).

55 Последниот јавно достапен извештај беше објавен во 2014 година (Раичевиќ, 2018; во Бранковиќ, 2019).

56 Конечниот извештај за оценка, напишан од независен експерт, е јавно достапен; Види: Мамула, М. (2018). *Преглед на националната стратегија за спречување и борба против насилството врз жените во семејните и интимно партнерските односи* (2011-2015). Белград, УНДП.

Во однос на опсегот на стратегиите (дали се опфатени сите форми на насилство врз жените во стратегиите), **беа добиени следните резултати во погоре опишаната претходна компаративна студија за Западен Балкан:**

1. Не сите анализирани земји имале национален акциски план кој конкретно го адресира насилството врз жените;
2. Тешко е да се даде општа оценка на тоа дали таквите планови даваат осврт на сите форми на насилство опфатени со делокругот на Конвенцијата (дали сите форми се адресирани преку посебни политики насочени кон секоја од нив, или се само вклучени во насловот); Една од стратегиите дава осврт на насилството врз жените во рамките на поопшт документ за политики за родова еднаквост (во Албанија), две стратегии го адресираат семејното насилство (Црна Гора и Косово) додека БиХ и Северна Македонија развиле стратегии за спроведување на Истанбулската конвенција; Србија има стратегија која (во насловот) го вклучува само семејното и интимно партнерското насилство, но само мал број мерки за сексуално насилство надвор од семејството; Оваа стратегија, сепак, имаше важност до 2015 година.

Во однос на **второто анализирано прашање идентификувано во компаративната студија во 2019 година** – дали се применуваат механизми за ефективно креирање и спроведување на политики – заклучоците се следни:

1. Националните стратегии во земјите од Западен Балкан имаа една сериозна слабост: **отсуство на механизам кој обезбедува координација на активностите на сите релевантни актери вклучени во спроведувањето**, како што се релевантните државни институции и граѓанските организации. Дури и кога било воспоставено тело/механизам за координација (како што беше случајот во Албанија⁵⁷, Црна Гора и БиХ), тоа не било

функционално; наместо тоа, неговата улога останала само формална; Во БиХ, координацијата беше дополнително комплицирана поради политички причини: комплексноста на политичкиот систем, мноштвото закони што требаше да се усогласат и институции да се координираат на различни нивоа на власта претставуваше огромна пречка за целосно спроведување на Националната рамковна стратегија;

2. **Некои НАП-ови не беа дополнети со соодветни механизми за известување, или механизми за следење и оценка на спроведувањето;**
3. **НАП-овите во Северна Македонија, Црна Гора и Србија (НАП 2011–2015⁵⁸) немаа распределен буџет за нивното спроведување;** недостатокот на финансиски ресурси за спроведување на политиките за насилство врз жените може делумно да се објасни со нивото на економски развој во регионот на Западен Балкан. Владите често се обидуваа да ја надминат оваа пречка преку развивање партнерства со агенции на ОН и странски донатори; ГРЕВИО, во својот извештај за Црна Гора (2018), на пример, идентификуваше дека не се доделени државни средства за спроведување на Стратегијата, и исто така додаде “Наместо тоа, беше изразена загриженост дека поради таа причина Стратегијата била само делумно спроведена и дека извештајот за нејзиното спроведување, изготвен од Министерството за труд и социјална политика и усвоен од владата, главно ги набројува активностите спроведени од НВО-и и финансирани од меѓународни донатори. Тоа би укажувало на ограничен степен на посветеност од страна на властите на спроведувањето на еден сеопфатен и координиран пристап кон спречувањето и борбата против насилството врз жените;”
4. Недостасуваат и други клучни аспекти на ефективно креирање и спроведување политики. **Спроведувањето на НАП-овите беше**

57 Албанија моментално има Национален совет за родова еднаквост, кој е советодавно тело составено од претставници од власта и граѓанското општество. Повеќе информации се достапни на: https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20albania/attachments/publications/2020/12/cgeb%20albania_report_1.pdf?la=en&vs=4248

58 Во април 2018, Србија го донесе Законот за систем на планирање на Република Србија. Законот воведува систем на отчетност за резултатите и креира рамка за мерење на работната ефикасност во рамките на јавната администрација. Тоа би значело дека идни акциски планови, на пример, не може да се усвојат без буџетски средства.

соочено со потешкотии при креирањето механизми за следење/оценка, навремено известување и воспоставување вистинска соработка со НВО-и. Меѓуинституционалната соработка и координација со НВО-и може да се смета за основна за спроведувањето, но механизмите за таква соработка се значително слаби.

▲ Од 2021, земјите во Западен Балкан и Турција немаат конкретен Национални акциски планови/Национални стратегии кои го адресираат сексуалното насилство.

Како што известиле националните партнери (партнерите на ЦССП)⁵⁹ во овој проект, **тековно важечките национални документи за политики** (стратегии/НАП-ови за родова еднаквост и други документи за национални политики за насилство врз жените) **примарно, или исклучиво, го адресираат семејното/интимно партнерското насилство.** Оттука, може да се заклучи дека **сексуалното насилство е предвидено во националните политики.**

Во **БиХ**, тековно важечката стратегија/НАП на државно ниво се однесува само

на семејното насилство, и не вклучува конкретни мерки за сексуално насилство; истото се однесува на документите развиени на ниво на двата ентитети (Федерација БиХ и Република Српска). Во Косово, важноста на НАП неодамна истече, и тој не вклучуваше конкретни мерки кои го адресираа сексуалното насилство (нов НАП за семејно насилство е во постапка на одобрување).

Меѓутоа, **неколку мерки поврзани со сексуалното насилство постојат во тековните НАП-ови во Црна Гора, Северна Македонија, Србија и Турција, како и нацрт стратегијата во Албанија која сè уште не е усвоена, заклучно со јуни 2021.**

Во **Србија**, мерки поврзани со подобрување на услугите за жртвите на различни форми на родово базирано насилство се вклучени во новата Стратегија за спречување и борба против родово базираното насилство врз жените и семејното насилство (2021–2025⁶⁰), т.е. мерката 2.4: „Подобрување на специјализираните услуги за жените жртви на родово

59 <https://cssplatform.org/partners>

60 Стратегија за спречување и борба против родово базирано насилство врз жените и семејно насилство (2021–2025), <https://www.srbija.gov.rs/dokument/45678/strategije-programi-planovi-.php> (на српски).

базирано насилство врз жени и семејно насилство преку дефинирање стандарди и обезбедување достапност на услугите за жени од сите ранливи групи⁶¹. Понатаму се истакнува дека оваа конкретна мерка вклучува услуги за жртви на сексуално насилство, за да се „отстранат недостатоците што претставуваат пречка за обезбедувањето услуги во согласност со Истанбулската конвенција и препораките на ГРЕВИО. Неопходни се специјализирани центри за упатување за квалитетна поддршка и заштита на жртвите на сексуално насилство што може да се добијат на исто место 24/7, вклучително и лекарски и форензички прегледи, психолошка поддршка и правно советување, што се од клучно значење за жртвата, не само за да се соберат докази за судски постапки, туку и да се осигури нејзино психолошко закрепнување“. Дополнително, стратегијата додава дека има потреба да се обезбеди „доволно и стабилно буџетско финансирање за да се зголеми бројот и квалитетот на специјализираните услуги, како и да се распределат финансиски средства на НВО-и кои обезбедуваат специјализирани услуги за жените жртви на насилство“.

Во случајот на Црна Гора и Албанија, тенденцијата во НАП-овите да се интегрираат мерки поврзани со сексуално насилство во може да се смета и како одговор на препораките на ГРЕВИО – во своите извештаи за Албанија и Црна Гора, ГРЕВИО идентификуваше отсуство на специјализирани услуги на поддршка на жени жртви на сексуално насилство и побара од овие земји да воспостават доволен број кризни центри за поддршка на жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство, во согласност со член 25 од Конвенцијата (види, Извештај на ГРЕВИО за Албанија, 2017; Извештај на ГРЕВИО за

Црна Гора, 2018). Албанија презеде чекори да ги спроведе последните препораки на ГРЕВИО – неодамна се отвори првиот центар за жртви на сексуално насилство, т.е. „Кризен центар за управување за случаи на сексуално насилство“, Центар Лилиум, во главниот град Тирана. **Во нацрт стратегијата⁶² која во моментот се развива во Албанија, како што објаснува националниот партнер, постои планирана мерка да се „воспостават четири нови кризни центри (два за деца и два за возрасни) за жртви на сексуален напад.“ Во моментот, сепак, е нејасно каков вид на услуги (краткорочни/долгорочни) ќе обезбедуваат тие служби.**

Во случајот на **Црна Гора**, за поздравување е што оваа земја усвои НАП, кој содржи неколку конкретни мерки насочени кон поддршка и заштита на жртви на сексуално насилство вклучително и мерка за воспоставување на првиот центар за жртви. Меѓутоа, **мора да се потенцира дека, врз основа на текстот на НАП,⁶³ не може да се заклучи дали Црна Гора избрала воспоставување на кризен центар за жртви на силување и сексуално насилство или центар за упатување на жртви на сексуално насилство (во однос на Истанбулската конвенција). Во НАП, се користи изразот „Центар за жртви на сексуално насилство“, без дополнително прецизирање на услугата која ќе биде обезбедена во таквиот центар, па не може да се заклучи дали неговата работа би влегла во дефиницијата на „кризен центар за жртви на силување и сексуално насилство“ (во однос на Конвенцијата). Слично, Северна Македонија усвои Национален акциски план за спроведување на Истанбулската конвенција (2018–2023),⁶⁴ како што е опишано во извештајот за спроведувањето на овој НАП (Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство,**

61 Дефинирираниот индикатор за оваа мерка е, помеѓу другото: „2.4.2. Бројот на воспоставени услуги за жртви на сексуално насилство на целата територија на Србија, прилагодени на потребите на сите жени жртви на насилство без дискриминација, со обезбедување на бесплатна форензичка документација“ (ibid.)

62 Стратегија за родова еднаквост (2021-2030).

63 Целосниот наслов на овој НАП е: Национален план за подобрување на специјализираните услуги за поддршка на жртви на насилство во согласност со Истанбулската конвенција за периодот 2019-2021.

64 Национален акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство во Република Македонија, 2018-2023, https://mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-nacionalniot-plan-za-sproveduvanje-na-konvencijata-za-sprecurvanje-i-borba-protiv-nasilstvoto-vrz-zen-nspk (на македонски).

2020).⁶⁵ Националниот партнер во овој проект извести дека овој НАП содржи неколку мерки кои конкретно го адресираат законодавството за сексуално насилство и поддршката на жртвите; меѓутоа, поголемиот број од планираните амандмани сè уште не се усвоени. Постојат и други мерки поврзани со специјализирани услуги, како што е „Воспоставување на кризни центри за жртви на сексуално насилство (72 часа), и Центри за жртви на сексуално насилство и силување (засолниште)“, како и „Подготовка на стандарди за специјализирани услуги за поддршка на жртви на родово базирано насилство, вклучително и кризен центар за жртви на сексуално насилство (72 часа) и центар за жртви на сексуално насилство (засолниште)“. Северна Македонија веќе има три центри лоцирани во болници. Повторно, врз основа на текстот на овој НАП, не може да се заклучи каков тип на услуги треба (се планира) да се воспостават во земјата. ■

---

65 Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство (2020). Извештај за напредокот на Северна Македонија при спроведувањето на Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција, <http://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2021/02/NAP-finalen.pdf> (на македонски).

VII. Сексуалното насилство во законодавството

Целта на Истанбулската конвенција во **Член 36** е да ги криминализира сите акти од сексуална природа со лице без нејзина/негова согласност, вклучително и силувањето. Централниот елемент на дефиницијата за сексуално насилство на Конвенцијата е **отсуството на согласност** дадена доброволно како резултат на слободната волја на лицето.

За правилно да се разберат нормите на Конвенцијата во областа на криминализацијата на сексуалното насилство, важно е да се земат предвид согледувањата дадени во Појаснителниот извештај кон Конвенцијата (ставови 191-192), во кој се потенцирани неколку релевантни прашања изведени од судската пракса на Европскиот суд за човекови права, конкретно, пресудата во значајниот случај *M.C. v. Бугарија* (2003):

- 1) При оценувањето на составните делови на кривичните дела, државите страни имаат позитивна обврска да ги казнат и ефективно да ги гонат сите **сексуални акти врз лице без нејзина/негова согласност, вклучително и во отсуство на физички отпор од страна на жртвата, и да се воздржуваат од примена на ригиден пристап кон гонењето на кривичните дела од сексуална природа**, како што е барање доказ за физички отпор во сите околности, бидејќи таквиот пристап носи ризик одредени видови силување да останат неказнети со што се загрозува ефективната заштита на сексуалната автономија на личноста;⁶⁶
- 2) Гонењето на кривичните дела од сексуална природа, вклучително и силувањето, бара оценка на доказите која е чувствителна на контекстот за да се утврди, **врз основа на „случај по случај“**, дали жртвата слободно се согласила на извршениот сексуален акт. Таквата оценка мора да го препознае

широкиот опсег на бихевиорални одговори на сексуалното насилство и на силувањето што жртвите ги покажуваат и не смее да се темели на претпоставки за типично однесување во такви ситуации. Подеднакво е важно да се обезбеди дека толкувањата на законодавството за силување и гонењето на случаи на силување не смее да бидат под влијание на родови стереотипи и митови за машката и женската сексуалност.⁶⁷

▲ Врз основа на одговорите дадени од националните партнери во овој проект, и анализата на извештаите на ГРЕВИО за четири земји, може да се заклучи дека во неколку земји во Западен Балкан и Турција **дефинициите за кривични дела од сексуална природа во кривичното законодавство не се усогласени со Конвенцијата – тие не се засновани врз согласноста дадена како резултат на слободна волја, иако значителен напредок во изменувањето на законодавството во овој поглед е идентификувано во Црна Гора и Турција (како што е забележано во извештаите на ГРЕВИО за овие земји), како и во Косово.**

Примената на сила или закана и понатаму е составен дел од кривичното дело силување/други кривични дела од сексуална природа во Албанија, Србија, Северна Македонија и Босна и Херцеговина⁶⁸ (релевантни одредби од кривичните закони се вклучени во Анексот кон овој документ). Во својот извештај, **ГРЕВИО идентификуваше недостатоци во дефинициите за кривични дела од сексуална природа во кривичното законодавство на Албанија (2017) и Србија (2020)**. Тие побараа од Албанија да ја изменат својата дефиниција за силување на возрасни жени така што ќе се темели на отсуство на согласност дадена

66 Појаснителен извештај кон Конвенцијата, став 191.

67 Појаснителен извештај кон Конвенцијата, став 192.

68 Како што е претходно објаснето, спроведувањето на Истанбулската конвенција во БиХ и Северна Македонија сè уште не е проценето од ГРЕВИО. Во секоја од земјите вклучени во овој проект, беше проверено со националните партнери дали законодавството е изменето по извештајот за оценка на ГРЕВИО и ажурирани податоци се дадени во Анексот.

како резултат на слободна волја и нема да бара демонстрација на примена на сила или отпор. Во случајот на Србија, ГРЕВИО побара од властите итно да ги изменат одредбите од Кривичниот законик кои се однесуваат на сексуално насилство така што ќе се темелат на отсуство на согласност дадена како резултат на слободна волја и ќе обезбедат соодветни санкции за сите акти од сексуална природа извршени без согласност на жртвата, независно од личните карактеристики.

Законодавните промени би придонеле (потенцијално) кон поефективно гонење.

Во судската пракса, дефинициите кои се темелат на примена на сила најчесто водат кон барање доказ за физички отпор од страна на жртвата (нема отпор – нема силување) и, оттука, помала веројатност од осуда на сторителот. **Затоа се препорачува усогласување на кривичните дела од сексуална природа во кривичното законодавство со стандардите на Конвенцијата, така што ќе се темелат на отсуство на согласност дадена како резултат на слободна волја наместо на примена на сила. ■**

VIII. Сексуално вознемирување во законодавството

Истанбулската конвенција, во својот член 40, го утврдува начелото дека сексуалното вознемирување може да биде предмет на кривична или друга законска санкција. Тоа значи⁶⁹ дека составувачите на документот решиле да им остават можност на земјите страни да го изберат типот на последици со кои сторителот би се соочил при извршувањето на ова конкретно дело. Иако општо се претпочита овие дела да бидат вклучени во казненото право, составувачите прифатиле дека многу национални правни системи го разгледуваат сексуалното вознемирување како дел од граѓанското право или законот за работни односи. Како резултат, земјите страни кон Конвенцијата може да изберат да постапуваат по сексуалното вознемирување или преку примена на нивното казнено право, или преку административни или други законски санкции, обезбедувајќи дека сексуалното вознемирување е опфатено со правото.⁷⁰ **Сексуалното вознемирување не е ограничено на работното место или семејството и може да се случи во многу различни контексти.** Соодветно на тоа, контекстот или околностите во кои се случува не претставуваат елемент на делото како што е дефинирано во Конвенцијата.

Некои земји во Западен Балкан и Турција го имаат криминализирано сексуалното вознемирување, додека други избрале да го вклучат во законодавството за работни односи/законите за родова еднаквост/законите за заштита од дискриминација. **Сексуалното вознемирување е дефинирано како посебно кривично дело⁷¹ во Албанија, еден ентитет во БиХ (Република Српска), Србија, Турција и Косово, додека во Црна Гора, Северна Македонија, еден ентитет во БиХ (Федерација БиХ) како и Округот Брчко тоа не е криминализирано.** Меѓутоа, сексуалното вознемирување во вторите земји/ентитети се адресира во Законот за работни односи, Законот за родова еднаквост, итн. Сексуалното

вознемирување е така предмет на други (некривични) санкции, и/или се обезбедени можности за законска заштита (може да се бара надомест на штета). Релевантни национални одредби за сексуалното вознемирување се вклучени во Анексот.

За жал, нема податоци што би можеле да илустрираат како одредбите за сексуално вознемирување се спроведуваат во пракса, па не можеме да донесеме заклучоци за ефикасноста на правната заштита против оваа (широко распространета) форма на насилство врз жените. ■

69 Појаснителен извештај кон Конвенцијата, став 207.

70 Како што е дополнително објаснето во неколку извештаи на ГРЕВИО (види, на пример, извештај на ГРЕВИО за Турција, 2017, извештај на ГРЕВИО за Шпанија, 2020), делото сексуално вознемирување дефинирано во член 40 од Конвенцијата го опфаќа секое несакано однесување од сексуална природа што влијае или би можело да влијае врз достоинството на личноста.

71 Понатаму, во овие земји, делата на сексуално вознемирување не се гонат по службена должност – кривични поставки во однос на сексуално вознемирување може да се покренат во форма на приватно гонење односно врз основа на тужба на жртвата.

IX. Оценување на потребите на жртвите: важноста на податоците

Важен аспект од спроведувањето на Истанбулската конвенција е можноста да се покаже дека земјата го разбира обемот на проблемот и потребите на жртвите и исто така може да покаже кои мерки се воспоставени, дали се користат и дали се ефективни во превенцијата и заштитата на жените од насилство. Според член 11 од Истанбулската конвенција, земјите имаат обврска во редовни интервали да собираат расчленети статистички податоци за случаите на сите форми на насилство врз жените кои се опфатени со Конвенцијата. Клучен предизвик е тоа што податоците често не се собираат, анализираат или објавуваат. Ваквиот молк значи дека лошиот учинок може тешко да се идентификува и за него да се бара одговорност, но и дека добриот учинок може да биде незабележан. Женските НВО-и имаат улога во застапувањето за подобри податоци и докази.

Следниот дел се надоградува на **искуството на Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување** во застапувањето за подобро собирање податоци во Ирска и ги испитува различните групи податоци потребни за да се изгради целосна слика за искуството на жртвата, како што се податоци за преваленција на популација, административни податоци и податоци за жртвите.

Податоци за преваленција на популација е кога истражувањето се врши врз национален репрезентативен примерок на популацијата. Ваквото истражување дава сигурни податоци за вистинската природа и обемот на сексуалното насилство во целата популација. Повторени истражувања од овој вид по одреден временски период им овозможуваат на земјите да ја измерат промената, независно дали таа е позитивна или негативна.

Истражувањата за преваленција од овој вид се ретки. Во Ирска, првото (и единствено) истражување за преваленција беше спроведено во 2000 година преку академско партнерство со кризен центар за жртви на силување. Тоа беше во

најголем дел финансирано од приватни донатори.⁷² Овој извештај беше неверојатно моќна алатка бидејќи веродостојноста на доказите беше неспорна. Секое лице за застапување во Ирска редовно цитираше статистички податоци од ова истражување. Денес, по 20 години јавно лобирање на граѓанското општество, и со генериран јавен притисок, владата се согласи да спроведе второ истражување на преваленција што ќе се повторува на секои десет години. Ирската централна канцеларија за статистика е задолжена за спроведување на ова истражување.⁷³

Административни податоци се податоци генерирани од страна на една служба во текот на нејзината работа, на пример на полицијата, судовите или кризен центар за жртви на силување и сексуално насилство. Видот на собрани податоци се однесува на: каква услуга е дадена, колку лица се поддржани, колку часа услуга се дадени, колку членови на персоналот/волонтери учествувале во поддршката на жртвите, помеѓу другото. Овие податоци покажуваат кој пристапил до службата и може да ни кажат колку добро е испорачана услугата. Административните податоци може корисно да се споредат со други административни податоци или податоци за преваленција за да дадат дополнителен увид во работата на агенциите и во дадената поддршка. На пример, споредбата на случаи на силување пријавени во полиција со податоци за преваленција на силување ќе покаже колкав дел од случаите на силување се пријавени, можеби само 10%. Споредбата на случаите пријавени во полиција со случаите што биле гонети ќе ни ја даде стапката на атриција. Овие бројки потоа може да ги поттикнат засегнатите страни да се обидат да откријат што се случува (зошто 90% од жртвите на силување не пријавиле во полиција?) и конечно да направат промени доколку е потребно.

Женските НВО-и како застапници на жртвите често имаат најцелосни информации за многуте интеракции на жртвите со различни

72 Ibid Извештај за SAVI (Сексуална злоупотреба и насилство во Ирска). https://repository.rcsi.com/articles/report/The_SAVI_report_sexual_abuse_and_violence_in_Ireland/10770797/1

73 <https://www.cso.ie/en/surveys/surveysunderdevelopment/sexualviolencesurveysvs/>

агенции. Женските НВО-и се често првата точка на контакт и остануваат со жртвите низ сите медицински и правни процеси и потоа. Затоа, тие се во добра позиција да идентификуваат недостатоци во податоците и премолчени информации, и да бараат начини тоа да го предочат на агенцијата, владата и јавноста. Градењето целосна мапа на патешествието на жртвата од моментот на инцидентот е добар почеток за ГО-и и креаторите на политики за да разберат што функционира и на што треба да се посвети внимание.

Податоците на женските НВО-и се од витално значење за поврзување на различните групи административни податоци. На пример, како се всушност поврзани статистичките податоци на полицијата со податоците на судовите кога случаите во судската статистика се однесуваат на полициската статистика од пред извесен период, можеби десет години? Дали различни агенции ги бројат истите работи со примена на исти дефиниции? Доколку не, дали тоа може да се подобри? Застапувањето и водењето кампања за колку што е можно повеќе од овие податоци да бидат достапни во статистички формат е важна задача на кризните центри.

Податоци за жртвите: Податоците собрани од кризните центри за жртви на силување во Ирска се исто така и административни податоци, меѓутоа, со оглед на природата на кризните центри, овие податоци се веројатно единствени. Причина за тоа е фактот што, поради доверливата и невладина поддршка која кризните центри ја нудат, многу од жртвите поддржани од кризните центри никогаш нема да зборуваат или да се обратат до државните агенции. Овие податоци за жртвите може да помогнат да се одговори претходното прашање: зошто 90% од жртвите на силување не пријавиле во полиција? Овие жртви може тоа никогаш да не го кажат на полицијата, но може да го кажат на кризните центри. **Оттука, колекцијата на податоци за жртвите на кризните центри може да делува како значаен механизам на повратен одговор за државата и градењето разбирање за тоа како жртвите ги користат, или не ги користат службите. Важно е и тоа што овој повратен одговор постои единствено затоа што кризните центри може да испорачаат доверливи и сигурни услуги**

на жртвите. Државата мора да води сметка да не ја загрози таа доверливост и да не ризикува да го уништи овој ресурс.

За еден кризен центар да собере такви податоци од жртвите потребни се ресурси и човечки капацитети. Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување изгради национален систем за собирање податоци – за тоа беше потребно кадровско екипирање и поддршка на Ирската мрежа, обуки во рамките на секој кризен центар, и ИТ, правни и академски партнерства. Клучните елементи на овој систем вклучуваат:

- а. Транспарентен процес на информирана согласност за жртвите за да се соберат нивните податоци;⁷⁴
- б. Робустен процес на заштита на податоците и доверливост;
- в. Јасна заложба за тоа како ќе се користат и чуваат податоците; види го системот за собирање податоци за жртвите на Ирската мрежа на кризни центри за жртви на силување прифатен од Европскиот институт за родова рамноправност (ЕИГЕ) како најдобра европска пракса;⁷⁵
- г. Креирање јавно достапни статистички податоци кои ја информираат јавната дебата и ја водат политичката агенда.⁷⁶

Таквите модели на собирање податоци може да се реплицираат и во Западен Балкан и Турција од страна на националните засегнати страни. Женските НВО-и во регионот може да играат важна улога во тој поглед, кога станува збор за собирање податоци за жртвите, доколку им се обезбедат доволно финансии и човечки ресурси.

За да се **испитаат моделите за собирање административни податоци во регионот** и да се оцени дали тие може да се користат за целите на анализирање и подобрување на националните политики, националните партнери во овој проект беа прашани дали во нивните земји се достапни административни податоци, вклучително и годишни бројки за случаи на силување/ други форми на сексуално насилство што биле пријавени во полиција, како и годишни бројки за

74 <https://www.rcni.ie/what-we-do/you-your-data-your-rights/>

75 <https://www.rcni.ie/what-we-do/national-data-research/>

76 <https://www.rcni.ie/wp-content/uploads/RCNI-Statistics-2019.pdf>

кривични пријави, обвиненија и осуди на силување/други форми на сексуално насилство во 2018–2019. **Таквите податоци би биле круцијални за анализата на институционалниот/судскиот одговор на сексуалното насилство во Западен Балкан и Турција, и за создавање основи за креирање политики во иднина.** Во извештаите за мониторинг на ГРЕВИО за четирите земји во Западен Балкан и Турција, **ГРЕВИО идентификуваше сериозни недостатоци во областа на собирање административни податоци за сексуално насилство** во тие земји и препорача, помеѓу другото, воведување хармонизирани категории на податоци низ различни сектори (полицija, судство, здравство), спроведување анализа на стапките на осуда, и расчленување според факторите предвидени во Конвенцијата, како што се пол и возраст и на жртвите и на сторителите, како и нивниот однос.

Во некои земји, како што е Албанија, Институтот за статистика објавува годишен извештај „Мажите и жените во Албанија“, кој содржи поглавје за судските податоци, конкретно за насилството врз жените, вклучително и дела од сексуална природа.⁷⁷ Меѓутоа, врз основа на националните извештаи поднесени од партнерите на ЦССП, не е можно да се добие целосна слика – некои од горенаведените податоци не постојат, и/или не се јавно достапни (како што бара член 11 од Конвенцијата), или се собрани но не се споредени на национално ниво. Како пример, во Северна Македонија, националниот партнер во овој проект извести дека податоци за осуди може да се добијат единствено со испраќање барање до судовите низ земјата, потпирајќи се на Законот за информации од јавен карактер.

Затоа, подолу е даден случајот на Србија како илустрација.

Случајот на Србија

Во Србија, податоците за случаи на сексуално насилство пријавени во полиција не се јавно достапни, па не е можно да се оцени дали пријави не резултирале со поднесување кривична пријава. Од друга страна, Националниот завод за статистика обезбедува податоци за кривични пријави на национално ниво, вклучително и за обвиненија и осуди за сите кривични дела (како што е дефинирано во српскиот кривичен закон). Овие податоци се јавно достапни на интернет страницата на Заводот за статистика на Република Србија.

Претходните истражувања за спроведувањето на стандардот на должно внимание во Србија (кој претставува еден од главните начела на Истанбулската конвенција) анализираше трендови во однос на гонењето на сите кривични дела поврзани со насилството врз жените, вклучително и сексуалното насилство, во период од околу 20 години (Бранковиќ, 2013;⁷⁸ 2015;⁷⁹ 2016⁸⁰), потпирајќи се на официјалните податоци за кривични пријави и осуди. Во однос на кривичното дело силување, истражувањето покажа дека **вкупната годишна бројка на кривични пријави е многу ниска – се движи од 60 до 170 во периодот од 2002 до 2019; забележително намалување се бележи по 2010, што претставува загрижувачки тренд. Вкупната годишна бројка на осуди за силување е исто така многу ниска (Види графикон 1).** Треба да се

77 Извештајот за Албанија од 2020 е достапен тука: burra-dhe-gra-2020.pdf (instat.gov.al)

78 Бранковиќ, Б. (2013). *Вести од иднината: Истанбулската конвенција и одговорноста на државата во борбата против насилството врз жените; Операционализирање на начелото на должно внимание. Белград: Програма за развој на Обединетите нации (УНДП)*, (на српски). Онлајн верзија е достапна на: <http://www.sigurnakuca.net/sites/default/files/inline-files/VestizBuducnosti.pdf>

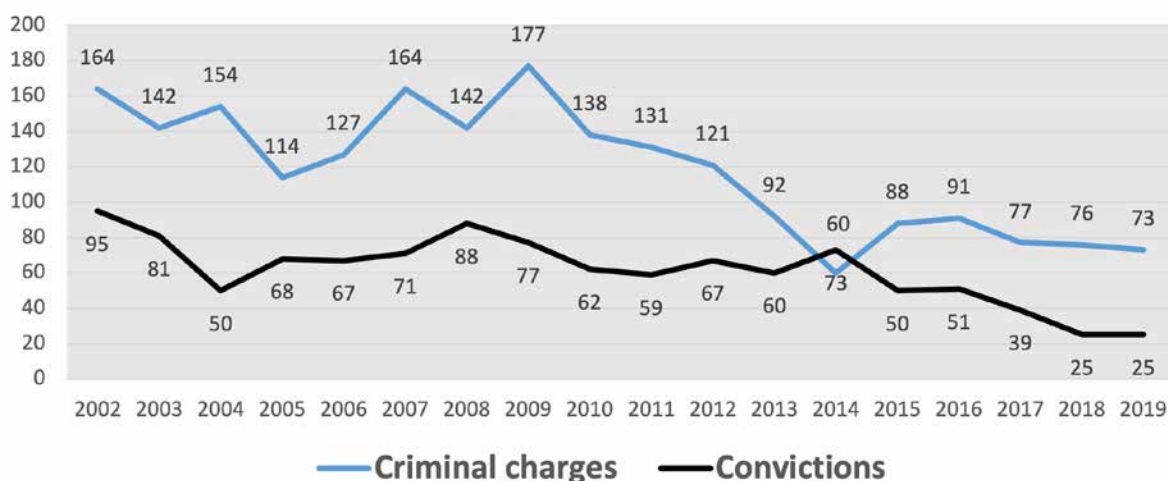
79 Бранковиќ, Б. (2015). Сексуално насилство: Излегување од заборав. Документот е презентираан на првата годишна конференција за сексуално насилство во Хрватска организирана од Женска соба – Центар за сексуални права, Комитет за родова еднаквост на владата на Хрватска, Центар за образование, советување и истражување, и Комитетот за родова еднаквост на хрватскиот парламент, Загреб, Хрватска, Хрватски парламент, 23 октомври 2015 година.

80 Бранковиќ, Б., во име на ГРЕВИО (2016). Пречки на пристапот на жените до правда – недостатоци во исполнувањата на барања на Истанбулската конвенција, Документ презентираан на Регионалната конференција за јакнење на судските капацитети за подобрување на пристапот на жените до правда, организирана од Советот на Европа во партнерство во Националниот институт за права на Република Молдавија, Чисинау, Молдавија, 24-25 октомври 2016 година.

има на ум дека Србија има популација од околу 7 милиони.⁸¹ При толкувањето на овие податоци, треба да се земат предвид методолошките ограничувања⁸², како и фактот дека **судските постапки за силување траат и до четири години. Податоците укажуваат дека има многу простор**

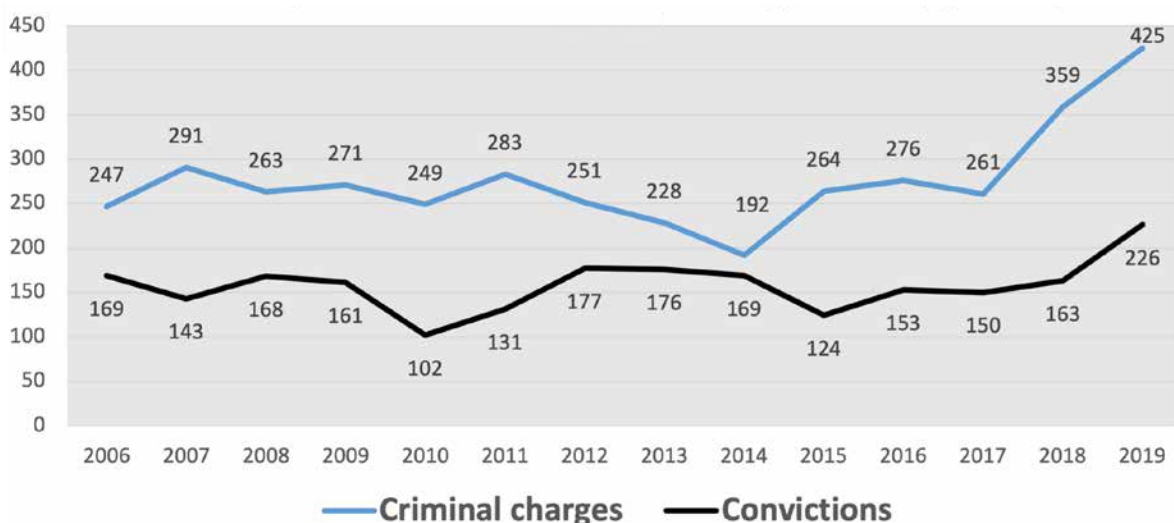
за напредок во областа на гонењето на случаите на силување во Србија. Во однос на другите дела од сексуална природа, меѓутоа, може да се забележи одредено зголемување на бројот на кривични пријави (види Графикон 2). ■

Графикон 1: Кривични пријави и осуди за силување (против возрасни сторители) во Србија во периодот 2002–2019 година

сторители на кривични дела – кривични пријави, обвиненија и осуди, 2002-2019, Завод за статистика на Република Србија, во: Бранковиќ, 2013; 2015; 2016; <https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/pravosudje/>

Графикон 2: Кривични пријави и осуди (против возрасни сторители) за сите други дела од сексуална природа (освен силување) во Србија во периодот 2006–2019 година

Креиран со користење на следните извори: годишни извештаи за судска статистика: Возрасни сторители на кривични дела – кривични пријави, обвиненија и осуди, 2006-2019, Завод за статистика на Република Србија, во: Бранковиќ, 2013; 2015; 2016; <https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/pravosudje/>

81 Проценка на населението на 1 јануари 2020: 6 926 705; Статистички завод на Србија, <https://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>.

82 Моделите за собирање податоци не дозволуваат пресметка на стапките на осуда (како што бара член 11 од Конвенцијата); можно е да се „следат“ случаите од моментот на евидентирање од страна на полицијата со конечната пресуда на судот и така да се пресмета соодносот на осуди наспроти вкупниот број на пријавени случаи. Треба исто така да се има предвид дека судските постапки за силување траат долго: истражувањето на Судската академија спроведени во 2014 (во: Бранковиќ, 2015) покажа дека времетраењето на судските постапки за силување во Србија е: до четири години. Тоа е една од причините зошто годишната бројка на осуди во соодветна година може да биде повисока од вкупниот број на кривични пријави во таа година. Оттука, не можеме да го анализираме соодносот на осуди (од вкупниот број на кривични пријави во соодветна година), но податоците за годишната бројка на кривични пријави и осуди се и понатаму индикативни и ги покажуваат трендовите во областа.

Х. Поддршка на жртви на сексуално насилство

Трауматичната природа на сексуалното насилство, вклучително и на силувањето, бара особено чувствителен одговор од страна на обучен и специјализиран персонал, бидејќи жртвите на овој тип на насилство имаат потреба од итна лекарска грижа и поддршка при траума заедно со итни форензички прегледи заради собирање на доказите потребни за гонење. Понатаму, тие често имаат голема потреба од психолошко советување и терапија, и како што е покажано низ овој документ, често дури и недели и месеци откако се случил настанот.⁸³

Во Западен Балкан и Турција центрите за жртви на силување и сексуално насилство и/или центрите за упатување на жртви на сексуално насилство (со зборовите на Конвенцијата) може да се сметаат за концепти/модел кои допрва треба да се применат во пракса. Дури неодамна беа преземени неколку иницијативи во регионот за воспоставување на некои форми на специјализирана поддршка на жртви на сексуално насилство на начинот на кој истите се конципирани во Конвенцијата, и понекогаш е тешко да се направи разлика (врз основа на описот на нивната работа) дали тие центри одговараат на дефиницијата на „кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство“ или „центри за упатување на жртви на насилство“ (како што се дефинирани во Конвенцијата).

Основен извештај за оценка на ГРЕВИО

Според извештаите на ГРЕВИО за **Албанија** (2017), **Црна Гора** (2018), **Србија** (2020) и **Турција** (2018), овие четири земји не ги исполнуваат обврските содржани во член 25 од Конвенцијата за воспоставување кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство. Оттука, ГРЕВИО во своите препораки побара од Албанија, Србија, Црна Гора и Турција да го

сторат тоа. ГРЕВИО идентификуваше иницијативи во овој однос во една земја (**Србија**); само една покраина (Автономна Покраина Војводина во Северна Србија); како што објасни ГРЕВИО во својот извештај за Србија (2020): „Во Србија нема целосно воспоставени кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство или центри за упатување на жртви на сексуално насилство. Направени се обиди во Автономната Покраина Војводина да се воведат специјализирани услуги за жени жртви на силување и сексуално насилство во рамките на болниците. За времетраењето на проектот „Запри-Заштити-Помогни“, сите седум општини на Војводина нудеа лекарски и форензички прегледи од страна на обучен медицински персонал заедно со правно и психолошко советување преку специјализирани НВО-и. Тој број сега се намали на три (Нови Сад, Кикинда и Зрењанин) кои продолжуваат да работат поради приватни донации“.⁸⁴ Моменталната ситуација во сите овие земји ќе биде илустрирана во следните делови.

Во однос на **Турција**, ГРЕВИО во својот извештај за оваа земја (2018) ги поздравиле напорите за воспоставување поддршка за деца жртви на сексуална злоупотреба,⁸⁵ но исто така укажа на потребата од воспоставување специјализирана поддршка за возрасни жртви во форма на кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство.

“ГРЕВИО ги поздравува напорите на властите да обезбедат поддршка на децата жртви на сексуална злоупотреба преку воспоставување на 31 Центри за мониторинг на деца во 28 провинции во Турција. Центрите за мониторинг се специјализирани единици во рамките на болници и имаат за цел да спречат секундарна траума кај децата жртви на сексуална злоупотреба. Тековните напори за зголемување на бројот на центри за мониторинг во сите 81 провинции во Турција треба да ги адресираат

83 Појаснителен извештај кон Истанбулската конвенција, став 138.

84 Извештај на ГРЕВИО за Србија, 2020.

85 Заклучно со декември 2020, во Турција се достапни 52 Центри за мониторинг на деца.

причините поради кои постоечките центри за мониторинг не можат да обезбедат оптимална поддршка на децата жртви, како што е недостаток на доволно специјализиран медицински персонал и процедурални пречки за прекинување на бременост како резултат на сексуално насилство.⁸⁶ [...] За да се надмине постоечкото отсуство на давање услуги на возрасни жртви на сексуално насилство, властите размислуваат како да го реплицираат моделот на центри за мониторинг на деца за целите на создавање центри за упатување на жртви на сексуално насилство или кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство кои одговараат на барањата од член 25 од Истанбулската конвенција.“

Во извештајот за **Албанија** (2017), ГРЕВИО идентификуваше отсуство на поддршката предвидена во член 25.

„Во Албанија нема кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство иако, како што е претходно споменато во овој извештај, во болниците и други здравствени објекти се нудат лекарски и форензички прегледи. Други видови на поддршка како што се поддршка при траума, советување за жртви, поддршка во тек на судски постапки преку застапување на жени за жени се ретки.“

Слична оценка е дадена во извештајот на ГРЕВИО за **Црна Гора** (2018), во кој се потенцира и стигматизацијата на жртвите на сексуално насилство,

„Во Црна Гора нема кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство ниту центри за упатување на жртви на сексуално насилство. При пријавувањето на силување или друг акт на сексуално насилство во агенциите за

спроведување на законот, жените се носат во болница (општа болница или Клинички центар на Црна Гора) за лекарски и форензички преглед. Стандардната постапка бара детален општ преглед за да се документираат повредите и да се обезбедат и складираат форензички докази додека жртвата не одлучи дали ќе го пријави инцидентот. Се чини дека случаите на силување во голем дел не се пријавуваат поради културната стигма на која подлежат жените (види Поглавје III).“⁸⁷

При идентификувањето на ограниченото отсуство на поддршка за жртвите на сексуално насилство во овие четири земји, ГРЕВИО во своите препораки бара од властите да воспостават кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство (извештај на ГРЕВИО за Албанија, 2017; извештај на ГРЕВИО за Турција, 2018; извештај на ГРЕВИО за Црна Гора, 2018; извештај на ГРЕВИО за Србија, 2020). Треба да се забележи дека примената на терминот „бара“ значи дека ГРЕВИО ја смета оваа препорака за „приоритет број 1“, поточно, „ГРЕВИО го користи глаголот „бара“ кога смета дека е потребна итна акција за усогласување на законодавството или политиките на земјата страна со Истанбулската конвенција или за да се обезбеди нејзино спроведување.“⁸⁸ Како пример, во извештајот за Србија, ГРЕВИО (2020) ја даде следната препорака,

„ГРЕВИО бара од српските власти да воспостават кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство, со што ќе обезбедат чувствителен одговор преку обучен и специјализиран персонал, во доволен број, потсетувајќи дека еден таков центар треба да биде достапен на секои 200.000 жители и дека нивната географска поставеност треба да ги направи

86 Види страна 42 од извештајот во сенка одобрен од Платформата за мониторинг на Истанбулската конвенција (ibid.).

87 Види и *Истражување на услугите за поддршка за жени жртви на насилство*. Национален извештај: Црна Гора, Извештај на UN Women (необјавен), 2016 стр. 46 (ibid.).

88 Секој извештај на ГРЕВИО (види, само како пример, извештај на ГРЕВИО за Србија, 2020), го содржи следното објаснување. „ГРЕВИО ја има усвоена употребата на различни глаголи кои одговараат на различно ниво на итност. Тие се, по редослед на приоритет, „бара“, „силно поттикнува“, „поттикнува“ и „поканува“. ГРЕВИО го користи глаголот „бара“ кога смета дека е потребна итна акција за усогласување на законодавството или политиките на земјата страна со Истанбулската конвенција или за да се обезбеди нејзино спроведување. Глаголот „силно поттикнува“ се користи кога ГРЕВИО забележале недостатоци кои треба да се отстранат во блиска иднина со цел да се обезбеди сеопфатно спроведување на Конвенцијата. Третото ниво на итност е означено со користењето на глаголот „поттикнува“, кој се користи за недостатоци на кои треба да се посвети внимание, иако можеби и во подоцнежна фаза. Последно, глаголот „поканува“ укажува на недостатоци во спроведувањето за кои од страната се бара да размисли да ги отстрани или на дадени предлози како насоки во процесот на спроведување.“

достапни за жртвите во руралните области подеднакво како и за жртвите во градовите.⁸⁹ Собирањето релевантна форензичка документација не смее да се наплаќа.“ Многу слични препораки се дадени во извештаите за Албанија (2017, Турција (2018) и Црна Гора (2018).

Последни иницијативи за развивање специјализирана поддршка за жртви на сексуално насилство

Врз основа на националните извештаи добиени од партнерите на ЦССП, треба да се истакне дека **состојбата е до одреден степен променета откако ГРЕВИО ги објави своите извештаи**. Специјализирана поддршка на жртви на сексуално насилство е неодамна воведена во **Албанија** во рамките на болниците, како пилот програма.⁹⁰ Првиот таканаречен „Кризен центар за случаи на сексуално насилство“ наречен Лилиум е основан во главниот град (Тирана). Центарот е достапен 24/7 и нуди социјални и здравствени услуги на жени, мажи и деца од страна на мултидисциплинарен тим од професионалци што вклучува гинеколози, педијатри, психијатри, клинички психолози, социјални работници, полициски службеници, адвокати и медицински сестри. Краткорочните услуги во центарот се координирани со други услуги во заедницата за да се обезбеди долгорочна поддршка за жртвите, а центарот е финансиран од државата.⁹¹ Како што известува националниот партнер во овој проект, „Целта на центарот и да обезбеди интегрирани услуги. Сите здравствени услуги, форензички прегледи, собирање докази преку системот на кривична правда и психосоцијални услуги се даваат на едно место од страна на професионални лица. Овој кризен центар воспоставува директен контакт со Институтот за форензичко испитување за да се олесни процесот на форензички прегледи. Центарот исто така нуди бесплатна психолошка помош и сместување за жртвите до 72 часа. Минимум стандардите за квалитет се исто така објавени во Службениот весник, врз основа на кои треба да работат сите јавни и приватни агенции во иднина.“⁹²

Понатаму, **Северна Македонија** (која сè уште не

е анализирана од ГРЕВИО), воспостави, во 2017 година, три центри во рамките на болниците кои, врз основа на описот на нивната работа, одговараат на дефиницијата на „центри за упатување на жртви на насилство“ (како што се дефинирани во Конвенцијата). Центрите, како што се објаснува во изворите на WAVE и во извештаите на националниот партнер, даваат итна медицинска помош на жени и девојчиња жртви на сексуално насилство, и се сместени во гинеколошки клиници во три градови: Скопје, Куманово и Тетово. Покрај итната медицинска помош која овие центри ја даваат, координаторот на центрите за упатување на жртви на сексуално насилство исто така ја известува полицијата и јавното обвинителство за случаите на сексуално насилство, доколку жртвата даде согласност. Овие центри ги води Министерството за здравство. Понатаму, едно засолниште за жртви на сексуално насилство беше основано во 2018 година, кое го води на Министерството за труд и социјална политика.

Во **Црна Гора**, националниот партнер појасни дека „првата линија за помош на жртви на сексуално насилство е воспоставена во 2019 година и ја води женската НВО „Црногорско женско лоби“; сепак, таа се финансира само од проекти, што значи дека одржливоста на линијата е под знак прашање.“ Се планира и воспоставување на одредена форма на специјализирана поддршка за жртви на сексуално насилство во Црна Гора. Националниот план за подобрување на специјализираните услуги за поддршка за жртви на насилство во согласност со Истанбулската конвенција за периодот 2019-2021 вклучува мерка за „воспоставување на Центар за жртви на сексуално насилство“ во 2021, како и развивање насоки за работата на таквиот центар, и насоки за неговиот персонал. Врз основа на текстот на овој Национален план, сепак, не може да се оцени дали центарот би бил поблиску до моделот на „кризен центар за жртви на силување и сексуално насилство“ или на „центар за упатување на жртви на сексуално насилство“, како што се дефинирани во Конвенцијата.

Во **Србија**, како што е потенцирано и во Основниот извештај на ГРЕВИО за Србија и во

89 Појаснителен извештај кон Конвенцијата, став 142.

90 Иницијативата е поддржана од УНДП; Види: <https://www.al.undp.org/content/albania/en/home/presscenter/articles/2018/albania-sets-up-the-first-center-to-support-victims-of-sexual-vi.html>

91 WAVE (2019), Извештај на WAVE за државата, 2019: *Состојбата со услугите за поддршка на жените во Европа*. Виена: WAVE.

92 Интервју со претставници од Лилиум – Кризен центар за случаи на сексуално насилство, обезбедено од националниот партнер во овој проект.

Извештајот за мапирање на WAVE⁹³, три центри за жртви на сексуално насилство се воспоставени во седум општини на Автономната Покраина Војводина, како дел од проектот „Запри-заштити-помогни!“ воден од Покраинскиот секретаријат за здравство во партнерство со женската НВО – Центар за поддршка на жените Кикинда. Овие услуги вклучуваат итна медицинска нега, форензички практики и интервенција во кризни ситуации. Во овие центри жртвите исто така имаат пристап до услуги како што се правно советување, психосоцијална поддршка и психотерапија. Во времето на пишувањето на овој документ, во Војводина постоеја четири центри за жртви на сексуално насилство и во тек беа преговори за отворање на два нови центри.

Во **Турција**, Центри за мониторинг на деца се достапни во 28 провинции во Турција. Заклучно со декември 2020, достапни се 53 Центри за мониторинг на деца. Тие претставуваат специјализирани единици во рамките на болници, чија цел е спречување на секундарна траума кај деца. Според Претседателскиот указ за поддршка на жртви на кривични дела бр. 63 од 10 јуни 2020 година, постои одредба за кризни центри за жртви на силување и сексуално насилство кои треба да бидат воспоставени од Министерството за здравство на барање на Министерството за правда како поддршка на жртвите на сексуално насилство. Овие центри може исто така да бидат воспоставени во рамките на универзитетите⁹⁴ Меѓутоа, земајќи ја предвид одлуката на Турција, со Претседателски указ од 20 март 2021 година, за повлекување од Истанбулската конвенција, важно е да се истакне дека Турција повеќе нема обврска да се придржува до стандардите втемелени во Истанбулската конвенција.

Во **Босна и Херцеговина**, меѓутоа, форми на поддршка на жртвите на сексуално насилство

се создадени многу одамна, како одговор на сексуалните злоупотреби во времето на војна (како што е објаснето погоре, во делот: „Историја и нејзина сторија“: Загубена експертиза или надоградување на знаењето стекнато во минатото).

Националниот партнер во овој проект извести дека „Виве жене од Тузла и Медица од Зеница имаат повеќегодишно искуство во специјализирано советување при траума и поддршка на жртви на силување во војна во континуитет од нивното основање.“ НВО-и со долгогодишно искуство во обезбедување специјализирана помош на жртви на сексуална злоупотреба исто така постојат и во Србија,⁹⁵ а неколку такви организации беа воспоставени и во **Косово**.⁹⁶

▲ Во контекст на планирањето како да се создадат и развијат центри за поддршка на жртви на сексуално насилство во Западен Балкан и Турција, треба да се потенцира еден релевантен стандард од Конвенцијата. Појаснителниот извештај кон Конвенцијата објаснува дека истражувањата покажуваат дека е добра практика да се вршат форензички прегледи независно дали инцидентот ќе биде пријавен во полиција, и да се понуди можноста да се земат и складираат примероци, што остава можност одлуката дали да се пријави во полиција или не да се донесе подоцна. .

Пример на ветувачка практика во оваа област е даден подолу, врз основа на Извештајот на ГРЕВИО за Данска (2017).⁹⁷

93 https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf

94 Член 9-(1) Во однос на спроведувањето на петтиот и шестиот став од член 236 од Законот за кривична постапка, со цел да се спречи повторена виктимизација на жртвите на сексуални кривични дела и да се обезбеди дека судските и медицинските постапки се извршуваат веднаш од страна на обучени службени лица во полето. Центрите се основани од Министерството за здравство на барање на Министерството за правда за поддршка на жртвите. Овие центри може исто така да бидат воспоставени и од страна на универзитетите.

95 Види: Инцест траума центар, Белград, <http://incestr Traumacentar.org.rs/index.php/o-nama/>

96 Види: Медица Ѓакова, <https://www.peaceinsight.org/en/organisations/mg/?location=western-balkans&theme>

97 ГРЕВИО (2017): (Основен) извештај за оценка на ГРЕВИО за законодавни и други мерки со кои се дава дејство на одредбите од Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа (Истанбулска конвенција); Данска. Стразбур, : Секретаријат на механизмот за мониторинг на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа.

▲ Пример за ветувачка практика од Данска: обезбедување еднаква специјализирана поддршка на жртвите независно дали имаат намера да го пријават силувањето

Конвенцијата, во својот член 18, став 4, бара **обезбедувањето на услугите да не зависи од волјата на жртвата да покрене обвинение или да сведочи против кој било сторител.**

Како е што е дополнително објаснето во Појаснителниот извештај кон Конвенцијата,⁹⁸ целта на став 4 е да ги истакне сериозните потешкотии со кои жртвите често се соочуваат кога бараат помош и поддршка. Многу служби, јавни и приватни, ја условуваат својата поддршка со волјата на жртвата на покрене обвинение или да сведочи против сторителот. Ако, поради страв или емотивна збунетост или приврзаност жртвата не сака да покрене обвинение или одбие да сведочи против сторителот, тој/таа нема да добие советување или сместување. Тоа е спротивно на начелото на јакнење и на пристапот кој се темели на човекови права и мора да се избегнува. Важно е да се забележи дека ваквите услуги се однесуваат пред сè на општите и специјализираните услуги за поддршка споменати во членовите 20 и 22 од Конвенцијата – со исклучок на услугите на правна помош.

Како резултат, оваа релевантна одредба од Конвенцијата има сериозни импликации кога станува збор за обезбедување услуги за поддршка на жртви на сексуално насилство: **постапката за лекарска помош, форензички прегледи и психолошка поддршка мора да биде иста независно од фактот дали жртвата сака да го пријави силувањето во полиција или не.**

Во својот извештај за Данска (2017), ГРЕВИО истакна една ветувачка практика при обезбедувањето специјализирани услуги на возрасни жртви на сексуално насилство. **Забелешките на ГРЕВИО треба да се земат предвид во процесот на создавање и развивање соодветни модели**

на специјализирани услуги за поддршка на жртвите на сексуално насилство во Западен Балкан и Турција: имено, ГРЕВИО забележа (ставови 121-124),

„Во Данска постојат 10 центри за жртви на силување и сексуално насилство кои обезбедуваат клучни лекарски и форензички услуги. Тие се сместени во рамките на болниците низ земјата и обезбедуваат резидентни и нерезидентни услуги на жени и девојчиња постари од 15 години кои биле жртви на сексуален напад. Жртвите може да ги побараат тие услуги во кое било време по нападот, вклучително и по неколку години. За жртвите на силување и сексуално насилство помлади од 15 години, постојат голем број дополнителни центри кои обезбедуваат услуги соодветни за деца.

Услугите и советувањето што се нудат во овие центри вклучуваат итни прегледи, тестови за бременост, третирање на повреди и тестови за инфекции и сексуално преносливи болести. Форензичките прегледи вклучуваат земање примероци на ДНК и внимателно документирање на другите докази, како што се модринки и повреди. Покрај тоа, се изготвуваат извештаи („дневници“) за случајот од страна на медицинскиот персонал во центрите, и тие ги вклучуваат сите информации добиени од жртвата за околностите на силувањето/сексуалниот напад.

Постапката за лекарски и форензички прегледи е иста за сите жртви независно дали имаат намера да го пријават силувањето или не. Агенциите за спроведување на законот не се вклучени, а одлуката дали силувањето ќе биде пријавено зависи во целост од жртвата. Жртвите кои прво се обратиле до агенциите за спроведување на законот се често придружувани до центарот за жртви на силување од страна на службено лице кое исто така составува извештај за кривичното дело. ДНК доказите се складираат до три месеци или подолго доколку жртвата тоа го побара. Доколку случајот дојде до судење, извештајот на центарот може да се искористи како

98 Појаснителен извештај, став 121.

доказ, покрај ДНК доказите, и од медицинскиот персонал може да се побара да сведочи на суд, за која цел тие се ослободуваат од нивната обврска за доверливост. Центрите за жртви на силување и сексуално насилство исто така нудат психолошки третман за сите акутни пациенти (до пет сесии) и за мал број долгорочни пациенти.

ГРЕВИО ја поздравува оваа високо професионална услуга за жртвите на силување во Данска. Со задоволство се забележува дека некои од центрите исто така се вклучени во истражувања со цел да се подобри базата на докази за креирање политики. Сепак, се укажува со загриженост на малиот број сесии за психолошки третман по жртва и фактот дека долгорочно психолошки советување не е систематски достапно за секоја жртва која има потреба од тоа.” ■

XI. Протоколи или насоки со кои се уредуваат обврските на професионалните работници и постапките во случаи на сексуално насилство, вклучително и силување

Земајќи ги предвид гореопишаните релевантни стандарди на Конвенцијата дека **обезбедувањето услуги не треба да зависи од волјата на жртвата да покрене обвинение или да сведочи против кој било сторител**,⁹⁹ како и инспиративниот пример за позитивна практика од извештајот на ГРЕВИО за Данска, конкретните цели од овој дел од компаративната студија за Западен Балкан и Турција се:

1. Да се испита дали овие земји имаат **протоколи/насоки за професионални работници** со кои се утврдуваат обврските и одговорностите на професионалните работници при постапувањето по случаи на сексуално насилство (вклучително и полицијата, здравствените работници, социјалните работници, наставниците, итн.) и се регулира институционалниот одговор и мултисекторскиот пристап;
2. Да се опишат и анализираат постапките што се применуваат кога жртва пријавува силување или друго дело од сексуална природа во полиција, како и да се објаснат можностите за добивање лекарски и форензички преглед по силувањето, вклучително и да се провери дали второто е бесплатно. Главната цел беше да се испита **дали применливите постапки се во согласност со одредбите од Конвенцијата** споменати погоре.

▲ Во однос на **постоечките протоколи/насоки за професионални работници при постапување во случаи на сексуално насилство**, врз основа на одговорите/извештаите (обезбедени од партнерите на СЦЦП), како и од извештаите на ГРЕВИО, заклучокот е дека **постоечките протоколи/насоки за професионални работници**

(полиција, судство, здравствени работници, социјални работници, наставен кадар, итн.) го адресираат само (или првенствено) семејното насилство, додека слични упатства поврзани со обезбедување поддршка на жртви на сексуално насилство не постојат или се недоволно развиени.

Како пример, во извештајот за **Србија (2020)**, ГРЕВИО **позитивно го оценува** фактот што се развиени протоколи со кои се регулираат обврските и одговорностите на релевантните професионални групи (како што е полицијата, социјалните работници, здравствените работници, итн.), но забележува дека тие покриваат само случаи на семејно насилство: „Протоколите се ограничени на семејно насилство и не постои иницијатива во врска со која било од формите на насилство опфатени со Конвенцијата.“ Покрај тоа, во својот извештај за Србија, ГРЕВИО го поздравува Специјалниот протокол на Министерството за здравство за заштита и третман на жени жртви на насилство во Србија, кој беше усвоен во 2010 година, но забележува дека документот опфаќа физичко насилство, психолошко насилство и сексуално насилство кое вклучува примена на сила, принуда или физичко заплашување, но „ги изостава формите на насилство опфатени со Истанбулската конвенција [...], како што се сексуално насилство извршено без експлицитна примена на сила или закана. Во отсуство на специјализирани услуги за поддршка за некои форми на насилство, особено сексуално насилство, соодветниот одговор на медицинските работници е од витално значење за физичката и психолошката добросостојба на жртвата и нејзините изгледи за добивање кривична правда.“ Понатаму, ГРЕВИО забележа дека во Србија мерки за развој на институционализирани структури (со цел јакнење на

99 Член 18, став 4 од Конвенцијата.

соработката помеѓу државните агенции) постојат за семејно насилство, но не и за другите форми на насилство опфатени со Конвенцијата, и даде препорака во тој поглед, „ГРЕВИО бара од српските власти да воспостават слични нивоа на институционализирана соработка помеѓу државните агенции и со женските служби за поддршка водени од НВО-и во однос на случаите на силување и сексуално насилство, принуден брак, демнење, сексуално вознемирување и други форми на насилство опфатени со Истанбулската конвенција.“

При анализата на прашањето на достапност на протоколи/насоки за професионални работници во Србија, треба да се додаде дека **во рамките на проектот спроведен во Автономната Покраина Војводина** (Види дел: Поддршка на жртви на сексуално насилство), беше развиена насока¹⁰⁰ во 2019 година, која пропишува постапки за медицинските и другите професионални работници и ги објаснува стандардите врз кои треба да се темели давањето услуги. Понатаму, во текот на 2020 година, капацитетите на Центрите за жртви на сексуално насилство да обезбедат поддршка на жртви на насилство врз жените и девојчињата во услови на пандемија беа зајакнати со три протоколи:

- 1) Првиот протокол беше составен за да обезбеди задолжително тестирање за инфективни и сексуално преносливи болести при повреди нанесени за време на сексуалното насилство. По дополнителни прилагодувања на текстот и по добивањето одобренија од сите релевантни актери, прифаќањето и примената на протоколот дополнително ќе бидат засебно договорени со секоја здравствена институција со која Центрите за жртви на сексуално насилство работат, во согласност со безбедносните процедури и стандардите за сигурност поврзани со пандемијата на Ковид-19;
- 2) Вториот протокол има за цел да обезбеди подобрена координација на болничките работни групи и групите за координација и соработка со јавното обвинителство, со цел да се обезбеди заштита на жртвите на сексуално насилство во согласност со највисоките

етички и безбедносни стандарди. Протоколот беше развиен и прифатен како резултат на консултативни состаноци со претставници од Клиничкиот центар на Војводина – Клиника за гинекологија и акушерство во Нови Сад, Високото јавно обвинителство и Центарот за поддршка на жените;

- 3) Третиот протокол беше составен со центрите за примарна здравствена заштита и гинеколошките амбуланти со цел да се прошири опсегот на здравствени институции вклучени во обезбедувањето директна помош на жените жртви на сексуално насилство и да се зголеми знаењето и свеста на професионалните работници во рамките на центрите за примарна здравствена заштита и на пациентите за работата и услугите во рамките на кризните центри за жртви на силување и сексуално насилство. Досега, протоколот е потпишан од 19 различни центри за примарна здравствена заштита од Автономната Покраина Војводина.

Во соработка со Медицинскиот факултет при Универзитетот во Нови Сад, Центарот за поддршка на жени разви едукативна програма за улогата на **здравствениот сектор во заштитата на жените жртви на насилство, акредитирана од Советот за здравство на Србија, а разви и Он-лајн платформа за учење со цел да го подобри знаењето и вештините на здравствените работници за ефективно обезбедување здравствени услуги на жените жртви на сексуално насилство**, да го зголеми знаењето и вештините за соработка и комуникација во рамките на мултисекторските тимови, и да го подобри знаењето и вештините за документирање и евидентирање на случаите на семејно насилство, родово-базирано насилство и сексуално насилство. Околу 80 здравствени работници го положија курсот во периодот јануари – мај 2021. Програмата е достапна за сите здравствени работници во земјата и не е акредитирана на национално ниво. Ваквите чекори се ветувачки практики и имаат потенцијал да обезбедат поефективна поддршка на жените и децата жртви на сексуално насилство, но нивната ефективност многу зависи од начинот на кој тие протоколи се применуваат во пракса.

100 Тодоров, Д., Стевковиќ, Љ., Веселиновиќ, И., Јосимовиќ, С. (2019). *Насоки за однесување при случаи на сексуално насилство во рамките на центрите за упатување на жртви на сексуално насилство во Автономната Покраина Војводина*. Нови Сад: Покраински секретаријат на Автономната Покраина војводина и Центар за поддршка на жени, Кикинда (на српски).

Потпирајќи се на извештајот на националниот партнер, поднесен во рамките на овој проект, беше исто така откриено дека во еден ентитет во **БиХ (Република Српска)** биле развиени материјали¹⁰¹ што вклучуваат упатства за професионалните работници кои обезбедуваат заштита и поддршка на жртви на различни форми на насилство, вклучително и сексуално насилство (полиција, обвинители, судии, здравствени работници).

Во **Црна Гора**, како што известува националниот партнер, постои план (како што е наведено во Националниот акциски план за подобрување на специјализираните услуги за поддршка на жртви на насилство во согласност со Истанбулската конвенција, 2019–2021) за развивање на посебен протокол во 2021 година со наслов: *Протокол за третман, превенција и заштита на жртви на сексуално насилство*.

Отсуството на протоколи за здравствените работници особено се потенцира во извештајот на ГРЕВИО за Албанија (2017). ГРЕВИО забележува дека, поради законодавниот фокус врз семејното насилство, не постојат стандарди за третман и грижа за жртви на други форми на насилство врз жените; тоа води кон недостатоци во медицинската нега. Земајќи го ова предвид, се дава препорака да се развијат протоколи за здравствените работници со кои ќе се регулираат нивните обврски во случаи на сексуално насилство.

Како што е споменато погоре, истражувањето спроведено за целите на овој документ за јавни политики исти така ги испита применливите постапки за пријавување сексуално насилство, како и дали се нуди форензички преглед во согласност со стандардите дефинирани во Конвенцијата и препорачаната меѓународна пракса. Врз основа на анализите на националните извештаи, **не е можно да се направи целосен преглед** (ниту да се даде заклучок кој би важел за сите анализирани земји) на постоечките постапки за пријавување силување, како и на релевантното прашање дали институциите во Западен Балкан и Турција ја почитуваат

обврската содржана во член 18, став 4 од Конвенцијата (давањето услуги не зависи од волјата на жртвата да покрене обвинение или да сведочи против кој било сторител).

Одговорите на националните партнери укажуваат, меѓутоа, дека **законските одредби или пропишаните постапки (пр. подзаконски акти) кои ја уредуваат работата на државните агенции се неусогласени со барањето на Конвенцијата да се обезбеди, на пример, лекарски или форензички преглед за сите жртви, независно од нивната волја да го пријават кривичното дело. Регулативите во односните земји се (во најголем дел) рестриктивни во тој поглед – форензичките прегледи се вршат на барање на полицијата или обвинителството**. Оттука, форензичкиот преглед зависи од претходна пријава на жртвата во полицијата или обвинителството.

На пример, во **Северна Македонија**, националниот партнер објаснува дека „Жртвата мора да го пријави случајот во полиција за да добие официјален лекарски преглед; тој/таа не може самата/самиот да побара лекарски преглед – соодветен тим мора да извести за нејзината состојба и за повредите од сексуалното насилство.“ Слично, во **Црна Гора**, националниот партнер известува дека “Прегледите на жртвите на сексуално насилство се вршат во општи болници и во Клиничкиот центар на Црна Гора. Професионалните работници и институциите што се препознаени како субјекти на заштита и до кои жртвата може да пристапи за да го пријави кривичното дело се: полицијата, обвинителите, судиите, здравствените работници. При пријавувањето во полиција, жртвата се упатува/ придружува за да изврши лекарски и форензички преглед во овластена здравствена институција, вообичаено гинеколог во општа болница.”

Гореопишаните постапки не се во согласност со најдобрата практика која бара форензички прегледи да се извршуваат од страна на сензитивни и обучени лекари, без одложување, независно дали инцидентот ќе биде пријавен до властите. Покрај тоа, најдобрата практика исто така имплицира дека треба да биде можно

101 Министерство за труд и социјална заштита на Република Српска и УНФПА (2015). *Пакет ресурси за одговор на давателите на здравствени услуги во Република Српска на родово-базирано насилство*. Бања Лука: УНФПА, <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/UNFPA%20Resursni%20Paket%20Light%20FINAL2.pdf> (на босански-српски хрватски) и Висок судски и обвинителски совет на Босна и Херцеговина (2018). *Прирачник за постапување во случаи на родово-базирано и сексуално насилство врз жени и деца за полицијата, обвинителите и судиите*, https://vstv.pravosudje.ba/vstv/faces/docservlet?p_id_doc=48586 (на босански-српски хрватски).

собирање и складирање на доказите (како оние добиени преку форензичките прегледи, како што се примероците на ДНК, ако се земени), за жртвата да може да донесе одлука подоцна дали сака да го пријави сторителот или не (види: Пример на ветувачка практика од Данска). Понатаму, во некои земји, **постои дополнителен проблем: бидејќи обезбедувањето на високо квалитетни форензички прегледи е ограничено, жртвите понекогаш мора да се потпираат на неспецијалистички форензички прегледи, или да платат надомест за експертски форензички преглед.**

Во својот извештај за **Србија** (2020), ГРЕВИО зборува за прашањето на достапност на форензичките прегледи и забележува дека „Иако комплетите за силување и понатаму се користат во болниците низ целата Автономна Покраина Војводина“, и постои протокол за третман на жртвите на сексуално насилство, тоа може да биде само еден елемент од услугите што ги бара член 25 од Конвенцијата. Понатаму, надвор од Војводина, се чини дека воопшто не се даваат посебни услуги за жртви на силување, и жртвите мора да се потпираат на неспецијалистички форензички прегледи за нивните форензички докази да бидат земени, често во два наврати (од полицијата и во болниците). Потврдите за форензички преглед се наплаќаат, што е дополнителен финансиски товар на веќе сложената ситуација и претставува пречка во пристапот на жените до правда.“ Слично, во извештајот на ГРЕВИО за **Албанија** (2017), се заклучува дека „Рестриktivните регулативи според кои форензичките прегледи подлежат на барање од агенција за спроведување на законот или обвинителството се во спротивност со најдобрата практика која бара извршување на форензички прегледи независно дали делото ќе биде пријавено. ГРЕВИО понатаму дознава во тој контекст дека, делумно поради ниската цена на форензичките прегледи, од жртвите понекогаш се бара да платат дополнителен надомест за да добијат преглед.“ Оттука, ГРЕВИО побара од властите да развијат протоколи и соодветни обуки за здравствените работници, како и да обезбедат дека форензичките прегледи се достапни во согласност со меѓународно прифатените стандарди.

Од друга страна, компаративната студија спроведена во рамките на овој проект откри примери на земји во кои **регулативите предвидуваат можност за жртвите да добијат форензички преглед без претходно да пријават во полиција**, но постојат и други регулативи кои ја усложнуваат ситуацијата.

Во **Турција**, како што појасни националниот партнер, применливата постапка по силување го вклучува следното: „Кога жена пријавува силување или друго дело од сексуална природа во полиција/орган за спроведување на законот, се зема нејзина изјава, и по упатство на обвинителот, таа се придружува од полицијата до болница за преглед. Генитални прегледи, доколку се вршат без налог на овластен судија или обвинител, се сметаат за кривично дело во Турција (член 287 од Турскиот кривичен законик).¹⁰² Кога станува збор за кривично дело, жената се носи во болница во придружба на полиција/жандармерија по упатство на јавен обвинител, и случајот се евидентира како судски/кривичен предмет во болницата. Жената се прегледува од страна на форензички експерт (и/или гинеколог) кој ги евидентира наодите и подготвува извештај. По извршено дело од сексуална природа, доколку жената отиде директно во болница, тогаш докторот ги известува властите, започнувајќи со болничката полиција. Ако жената не сака сè уште да го пријави кривичното дело, таа може да побара од докторот да ги собере и евидентира доказите, меѓутоа, потребен е налог од судија или обвинител за да се изврши генитален преглед. Нема информации дека форензичкиот преглед се наплатува.“

Во еден ентитет во **БиХ (Република Српска)**, ситуацијата е следна. Материјалите (споменати погоре) за професионални работници кои обезбедуваат заштита и поддршка на жртвите наведуваат дека „жртвите на сексуално насилство треба да се упатат/придружат да извршат лекарски и форензички преглед во овластена здравствена институција, вообичаено гинеколог во општа болница, при пријавување на кривичното дело во полиција, и здравствениите работници се должни да пријават сомнеж дека се случило сексуално насилство доколку

102 Член 287 од Турскиот кривичен законик (Генитален преглед) го вели следното:

(1) Лице врши генитален преглед или испраќа лице да изврши таков преглед, без налог на овластен судија или обвинител, се осудува на казна затвор во времетраење од три месеци до една година.

(2) Одредбата од горенаведениот став не се применува за прегледи кои се извршени во согласност со одредбите од закон или уредба што се креирани да ја заштитат јавноста од заразна болест.

идентификуваат знаци во текот на лекарскиот преглед на пациентот. Нема информации дека жртвата треба да го плати форензичкиот преглед, Пакуто материјали за здравствените работници (споменат погоре) наведува дека здравствениот работник кој дава лекарска помош и го врши прегледот се советува да не врши притисок врз жртвата да го потврди насилството. Се дава совет дека жртвата треба да даде писмена согласност за прегледот да биде извршен од страна на стручно медицинско лице, и за откривање на собраните податоци. Пакуто содржи предлог образец за собирање податоци. Форензичкиот преглед е строго контролиран од страна на јавен обвинител, кој може да ги прифати наодите/експертското лекарско мислење на докторот. Меѓутоа, доколку тие наоди треба да се користат како доказ во кривична постапка, обвинителот е должен да наложи нивна проверка од страна на експертски сведок, кој исто така ќе биде повикан на суд да даде мислење во текот на судењето. Ова правило се применува општо на сите кривични дела, и не само на делата поврзани со сексуално насилство.“

Потребата да се развијат соодветни протоколи и насоки за професионални работници е уште поголема доколку ги имаме на ум наодите на ГРЕВИО во однос на предрасудите помеѓу професионалните работници.

Како што забележа ГРЕВИО¹⁰³, **жртвите се соочуваат со предрасуди од страна на професионалните работници во нивните обиди да пристапат до системот на кривична правда, што дополнително ја продлабочува нивната неволност да го пријават сексуалното насилство:** „Голем дел од случаите на силување не се пријавуваат поради културолошката стигма на која подлежат жртвите. Искуствата на жртвите на насилство со системот за кривична правда укажува на длабоко вкоренети општествени ставови што попречуваат ефективни судски исходи, зголемувајќи ја неволноста да се пријави. Жртвите на силување и сексуален напад во Црна Гора многу често се оставени сами на себе во судски систем кој не се чини особено родо-во-сензитивен.“¹⁰⁴ ■

---

103 Извештај на ГРЕВИО за Црна Гора.

104 Извештај на ГРЕВИО за Црна Гора.

XII. Пријавување од страна на професионални работници

Барања на Конвенцијата: член 28 од Конвенцијата истакнува дека Страните ги преземаат потребните законодавни или други мерки за да обезбедат дека правилата за доверливост кои ги налага внатрешното право врз одредени професионални работници не претставуваат пречка за можноста тие да пријават до надлежните организации или органи, под соодветни услови, доколку имаат разумен основ да се сомневаат дека сериозен акт на насилство опфатен со Конвенцијата бил извршен и понатамошни акти на насилство може да се очекуваат.

▲ Пријавување од страна на професионални работници – толкување на ГРЕВИО

Стандардите на Конвенцијата во овој дел се подетално објаснети во последниот извештај на ГРЕВИО за Малта (2020),¹⁰⁵

„ГРЕВИО истакнува дека барањето кое произлегува од член 28 од Конвенцијата е внимателно напишано за да **кога постои разумен основ за сомнеж дека е извршен сериозен акт на насилство и може да се очекуваат други такви акти, професионалните работници може да го пријават таквиот сомнеж до релевантните органи без да ризикуваат да бидат казнети за прекршување на нивната должност за професионална доверливост. Оваа одредба не наметнува обврска за пријавување. Иако ГРЕВИО забележува дека наметнувањето на обврска за пријавување врз професионалните работници не е во спротивност со член 28 од Истанбулската конвенција, апсолутните обврски за пријавување може да доведат до проблеми во однос на обезбедувањето на услуги за поддршка кои се насочени кон жртвата и се родово сензитивни. Задолжителното пријавување може всушност да претставува пречка во барањето помош за жените жртви кои не**

се чувствуваат подготвени да започнат формална постапка и/или се плашат од последиците од пријавувањето по нив и нивните деца (на пример, одмазда од насилникот, финансиска нестабилност, социјална изолација или одземање на правото на грижа за децата). Онаму каде властите вовеле задолжителни обврски за професионалните работници, ГРЕВИО забележува дека тие треба да овозможат **балансирање на потребите на жртвите од заштита** – вклучително и оние на децата **со почитувањето на автономијата на жртвата и нејзиното јакнење**, и затоа треба да бидат ограничени на случаи кога постои разумен основ да се верува дека е извршен сериозен акт на насилство опфатен со Конвенцијата и кога може да се очекуваат други такви акти. Во овие случаи, пријавувањето може да подлежи на одредени соодветни услови како што се согласност на жртвата, со исклучок на некои специфични случаи како на пример кога жртвата е дете или не е во можност да се заштити поради попреченост.“ ГРЕВИО понатаму го цитираше став 148 од Појаснителниот извештај кон Истанбулската конвенција; додека во однос на насилство извршено против деца, ГРЕВИО истакна дека Општинскиот коментар бр. 13 (2011) од Конвенцијата за правата на детето, став 49, предвидува дека „во секоја земја, професионалните работници кои работат директно со деца треба, најмалку, да имаат обврска да го пријават секој случај, сомнеж или ризик од насилство.“

Имајќи ги предвид горенаведените согледувања, ГРЕВИО (ibid.) ја достави до властите на Малта следната препорака, **„Повикувајќи се на начелото на јакнење на жените вградено во Конвенцијата, ГРЕВИО силно ги поттикнува властите на Малта да обезбедат дека обврската за пријавување наметната врз професионалните**

105 ГРЕВИО (2020). *Извештај за оценка на ГРЕВИО за законодавни и други мерки што даваат дејство на одредбите од Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Советот на Европа (Истанбулска конвенција): Малта. Стразбур, Секретаријат за механизмите за мониторинг на Советот на Европа.*

работници е избалансирана со давање целосни и чувствителни информации на жртвата за да ѝ се овозможи самата да донесе информирана одлука и да ја задржи автономијата. За таа цел. ГРЕВИО силно ги поттикнува властите на Малта да ја ревидираат одлуката за пријавување од страна на професионалните работници на случаи на насилство врз жените и нивните деца, освен во ситуации кога постои разумен основ за сомнеж дека е извршен сериозен акт на насилство опфатен со Конвенцијата и кога може да се очекуваат други такви акти. Тоа може да значи дека обврската за пријавување треба да се услови со претходна согласност на жртвата, освен доколку жртвата е дете или не е во можност да се заштити поради попреченост.“

Потпирајќи се на одговорите/извештаите на националните партнери во овој проект, како и на извештаите на ГРЕВИО за Албанија (2017), Црна Гора (2018), Србија (2020) и Турција (2018), може да се заклучи дека законските одредби и/или регулативи за задолжително пријавување од страна на професионални работници во Западен Балкан и Турција не се темелат врз балансираниот пристап споменат погоре (Види: Пријавување од страна на професионални работници – Толкување на ГРЕВИО) – не постојат заштитни мерки што би обезбедиле соодветен баланс помеѓу заштитата на жртвата од една страна, и почитувањето на нејзината автономија, од друга страна. Понатаму, законите и/или достапните регулативи предвидуваат дека тие професионални работници, примарно, медицинските лица, имаат силна законска обврска да го пријават насилството, откако ќе го откријат во текот на нивната секојдневна работа. Непријавувањето се смета за кривично дело или прекршок.

Строгите обврски за пријавување од страна на професионални работници може да имаат сериозни импликации во случаите на сексуално насилство и може да влијаат врз подготвеноста на жртвата да побара

помош. Обврската на здравствените професионални работници за пријавување може да претставува пречка во барањето лекарска помош, бидејќи жртвите може да се плашат од задолжителното пријавување и покренувањето на кривична постапка против нивна волја.

Второто прашање е дискутирано, само како пример, во извештајот на ГРЕВИО за Турција (2018). ГРЕВИО даде мислење дека жртвите на сексуално насилство може да се плашат да се обратат до државните специјализирани служби, знаејќи дека персоналот во таквите служби има строга обврска да го пријави насилството во полиција и забележа дека, оттука, **поради општествени ставови што го опкружуваат сексуалното насилство, на жртвите треба да им се понуди можност да се обратат до женски НВО-и кои би понудиле доверлива поддршка,**

“ГРЕВИО се повикува на согледувањата дадени на почетокот од овој извештај¹⁰⁶ во однос на потребата на жртвите да им се обезбедат услуги на поддршка со низок праг и да се поддржат активностите на женските НВО-и кои се во најдобра положба да понудат услуги од овој вид. Таквите согледувања се од особена важност во однос на жртвите на сексуално насилство кои се соочени со длабоко вкоренети општествени ставови што ги обесхрабруваат од пријавување на насилството. [...] Покрај тоа, **НВО-и ја нудат предноста од охрабрување на жените да проговорат, особено оние жени кои не сакаат да поднесат тужба и кои сметаат дека доколку се обратат до државна служба ќе бидат обврзани да го сторат тоа, или во секој случај да го изложат сторителот на кривична истрага.** Така, со цел да се изгради доверба кај жртвата независно од тоа дали се преземени правни или административни мерки, услугите кои ги обезбедуваат НВО-и несомнено би донеле додадена вредност особено во областа на сексуалното насилство, форма на насилство за кој алармантно ниските нивоа на пријавување, и покрај високите стапки на преваленција, се силен показател дека прагот на пристап треба да се намали за жените да се поттикнуат да пријават.“¹⁰⁷ ■

106 Види согледувања развиени во однос на член 9 (Невладини организации и граѓанско општество) и член 22 (Специјализирани услуги на поддршка; *ibid.*).

107 иди дополнителни согледувања во однос на член 25 за поддршка на жртвите на сексуално насилство (Истанбулска конвенција).

XIII. За автономијата на женските НВО-и¹⁰⁸

Не може да постои кредибилен одговор на сексуалното насилство без вклученост и соработка на жртвите на сексуално насилство. Формалниот систем на кривична правда, со своите универзално ниски бројки на пријавување и осуда за сексуално насилство, се бори за легитимност во тие околности. Како главен показател за активноста на државата за одбрана на правата на жртвата, неуспехот на системот на кривична правда да го зголеми бројот на осуди е проблем кој бара внимание. Фундаменталните и основните елементи на сите такви активности на државата е **вклучувањето на жртвата во пријавувањето** преку процесот на истрага, до сведочење на суд доколку предметот ја достигне таа фаза. Процесот може да трае со години и жртвите често сфаќаат дека системот е **премногу сложен и небезбеден за да се вклучат во него**. Доколку жртвата не се вклучи, државата го губи својот суштински капацитет да делува.

Предизвикот на вклученоста на жртвата во правниот процес не може успешно да се реши со принуда или притисок за вклученост на жртвата. Најуспешните интервенции се оние кој ја **почитуваат и штитат автономијата и согласноста на жртвата и градат доверба преку исполнување на потребите на жртвата**. Државата може многу да направи за да ја придобие и изгради довербата во однос на нејзиното делување и транспарентноста и отчетноста во рамките на нејзините процеси. Чекорите што може да се преземат во системот на кривична правда ќе се елаборираат во делот за принципите на системот на правда подолу. Меѓутоа, тоа е долг процес, и многу жртви нема да изберат да се вклучат во државните структури краткорочно, среднорочно или воопшто. Тоа е сè уште дилема за државата.

▲ Услугите за жртви на сексуално насилство и женските НВО-и постојат за да им служат на жртвите. Првата должност на женските ГО-и е да ја стекнат довербата на жртвите. Тој однос на **доверба и вклученост на жртвата, токму поради тоа**

што тие не се државата, е причина зошто државата треба да ја вреднува и финансира работата на женските НВО-и. **НВО-и како недржавни актери играат значајна улога во поддршката на државата да ги исполни своите обврски преку обезбедување на поддршката и одговорите што им се потребни и им следуваат на жртвите, без да има потреба државата да ги знае жртвите.** Една од клучните заложби на услугите на **женските НВО-и е жртвите да не чувствуваат притисок или обврска да се вклучат во услугите на државата, и дека услугите и поддршката ќе им бидат дадени врз основа на доверливост.**

Заштитата на уникатната предност на автономија и независност на женските НВО-и е затоа начин за државата да ги исполни потребите на жртвата онаму каде тоа не може директно да го стори. Финансирањето на државата на услугите кои женските НВО-и ги даваат на жртвите е оттука можност за државата да ги исполни своите обврски согласно Истанбулската конвенција на начини на кои во поинаков случај би биле невозможни.

Важноста од долгорочно, одржливо финансирање за женските специјализирани услуги на поддршка

Доколку треба да се воспостават нови специјализирани услуги за поддршка за исполнување на потребите на жртвите на сексуално насилство, се поставува прашањето: како ќе се финансираат тие услуги?

▲ Отсуството на соодветно и одржливо финансирање на специјализираните услуги за поддршка на жртвите (вклучително и оние услуги што треба да се развијат за поддршка на жртвите на сексуално

¹⁰⁸ Истанбулска Конвенција, член 9: Страните, на сите нивоа, ја признаваат, ја поттикнуваат и ја поддржуваат работата на невладините организации и организациите на цивилното општество вклучени во борбата против насилството врз жените и воспоставуваат активна соработка со овие организации. Член 18(4): Давањето услуги не зависи од волјата на жртвата да покрене обвинение или да сведочи против кој било сторител.

насилство) е област на загриженост идентификувана во извештаите на ГРЕВИО но и помеѓу женските НВО-и во регионот.

Финансирањето на активности на давање услуги вообичаено се темели на проекти и постои малку политичка волја и/или локална административна поддршка за да се обезбеди одржливост на проектите што ги спроведуваат женските НВО-и. Според основните извештаи на ГРЕВИО, женските НВО-и во Србија, Албанија и Црна Гора се зависни од меѓународни донатори, што отвора прашања за долгорочната одржливост на услугите што ги водат НВО-и. На пример, во извештајот на ГРЕВИО за Србија (2020), ГРЕВИО го забележа следното, „ГРЕВИО ја поздравува подготвеноста на меѓународните донатори да финансираат мерки и проекти за спречување и борба против насилството врз жените во Србија, што е од значајна помош. Меѓународното финансирање веќе се чини дека покрива голем дел од трошоците во оваа област и процесот на пристапување кон ЕУ нуди дури повеќе можности за финансиска и техничка поддршка. Многу од преземените активности се проектни, а со тоа и со ограничено времетраење. Експертизата што се развива во рамките на таквите шеми лесно се губи без неопходното дополнително финансирање и без неопходната политичка и локална административна поддршка за прифаќање на странски спонзорства и обезбедување континуитет на локално ниво.“

Иако препознава големи разлики во економската моќ помеѓу страните кон Конвенцијата, ГРЕВИО забележува во извештајот за Црна Гора (2018), дека државата е обврзана да финансира специјализирани услуги, вклучително и оние што ги обезбедуваат НВО-и. **Ратификувањето на Истанбулската конвенција значи дека државите исто така се обврзуваат да распределат соодветни финансиски и човечки ресурси за активности за борба против насилството врз жените спроведувани и од државните органи и од релевантните женски НВО-и.**

▲ Како што е погоре илустрирано, женски НВО-и играат значајна улога во обезбедувањето дека државите ги исполнуваат своите обврски според Истанбулската конвенција. Распределбата на одржливи финансиски средства на женските НВО-и во Западен Балкан и Турција конечно води кон јакнење на жртвите и давање соодветна поддршка за жените жртви на сексуално насилство. Соодветно финансирање преку поволни можности за финансирање како што се долгорочни грантови врз основа на транспарентни постапки за набавка би обезбедиле одржливи нивоа на финансирање за женските НВО-и кои даваат специјализирани услуги за жени жртви на сексуално насилство.¹⁰⁹

Силната доверливост и посветеност на специјализираните услуги за поддршка на жртвите на насилство на женските НВО-и е еден начин на исполнување на обврската на државата да обезбеди услуги, како што се бара во Поглавје IV од Истанбулската конвенција.¹¹⁰ Затоа, треба да се обезбеди неопходно и одржливо финансирање од страна на националните власти, а зависноста на женските НВО-и од меѓународно финансирање треба да биде колку што е можно поограничено, за да се обезбеди долгорочна одржливост. Доколку женските НВО-и кои обезбедуваат специјализирани услуги, подигање на свеста и други активности добиваат само ограничена финансиска поддршка од државата и често зависат од краткорочни проектни грантови,¹¹¹ тоа значително ги ограничува нивните капацитети да обезбедат ефективна поддршка на жртвите на сексуално насилство. На пример, во извештајот за Турција, ГРЕВИО укажа на важната улога на женските НВО-и во подигањето на свеста, застапувањето и обезбедувањето на специјализирани услуги во Турција, препорачувајќи ја потребата од воспоставување долгорочни шеми на грантови: „Динамичното движење на женските организации на Турција беше инструментално за постигнувањето значаен напредок во однос на женските права во земјата. Преку застапување и интензивни кампањи, активистките го извадија во преден

109 Овие препораки беа исто така дадени од ГРЕВИО во Основниот извештај за Црна Гора и Србија.

110 Извештај на ГРЕВИО за Албанија, 2017.

111 Види упатување на проекти на страна 6 до 9 од извештајот за државата, под наслов „Активности со НВО-и и други актери од граѓанското општество – Меѓуинституционална координација на национално и регионално/локално ниво“ (ibid.).

план на јавната дебата во Турција прашањето на насилството врз жените и семејното насилство како прашање од јавен интерес. Уште во 1980-ите, беа основани женски организации и започнаа да се објавуваат неколку феминистички списанија, произведувајќи жива дебата за женските права и улогата на државата во поддршката на патријархалните ставови кон насилството врз жените.“

На крај, во други основни извештаи за оценка, ГРЕВИО потсетува дека доколку владите воспостават минимум/заеднички стандарди за НВО-и да се вклучат во каква било тендерска постапка, таквите стандарди треба да ги признаат специјализираните и уникатните вештини на НВО-и и одблиску да се договараат со тие НВО-и во согласност со меѓународните норми.¹¹²

Националните власти силно се поттикнуваат да воспостават соодветни програми и грантови, како и прилагодени и транспарентни постапка за набавка, за да обезбедат одржливи нивоа на финансирање за женските НВО-и. ■

---

¹¹² Види особено Препорака на Советот на Европа CM/Rec(2007)14 на Советот на министри до земјите членки, под кои услови НВО-и треба, помеѓу другото, да не подлежат на контрола од јавните власти, да обезбедат дека нивните раководни и одлучувачки тела се во согласност со нивните статuti но сепак да бидат слободни да работат на своите цели и да бидат консултирани за време на изготвувањето на нацрт текстовите на примарно и секундарно законодавство што влијаат врз нивниот статус, финансирање или области на работа. (Ibid.).

XIV. Завршни забелешки и препораки

Целта на овој документ е да понуди ветувачки практики кои се идентификувани низ регионот на Западен Балкан и Турција, но и во други европски земји како Ирска, Португалија, Данска. Документот има за цел да ги поддржи креаторите на политики и женските невладини организации при воспоставувањето и водењето специјализирани услуги за поддршка на жените жртви на сексуално насилство. Како што се истакнува во документот, **од суштинско значење е итно да се развие специјализирана поддршка за жртвите на сексуално насилство во согласност со членот 25 од Истанбулската конвенција во Западен Балкан и Турција, онаму каде што такви услуги не се воспоставени.**

Обезбедувањето **чувствителен одговор од страна на обучен и специјализиран персонал, во доволен број, и потсетување дека еден таков центар треба да биде достапен за секои 200.000 жители**, се основни елементи што треба да се земат предвид при воспоставувањето на таквите услуги. Покрај тоа, географската распространетост треба да ги направи достапни за жртвите во руралните средини подеднакво како и во градовите.

Иако конвенцијата не бара од државите да воспостават два вида центри, кризни центри за жртви на силување и/или центри за упатување на жртви на сексуално насилство, анализата обезбедена во рамките на овој проект укажува дека **за да се одговори на потребите на жртвите ќе биде потребна и итна, краткорочна поддршка, медицинска нега и форензичко испитување, но и подолгорочно советување (во моментот, обезбедувањето на сите споменати видови поддршка е многу ограничено)**. Кога се проценува потенцијалната потреба за поддршка, врз основа на сегашната анализа, во Западен Балкан и Турција, може да постои поголема потреба за кризни центри за жртви на силување, наместо центри за упатување на жртви сексуално насилство, со оглед на тоа што првите обезбедуваат долгорочна помош, советување и застапување за жртвите на сексуално насилство.

Без разлика дали властите ќе се одлучат да воспостават кризни центри за жртви на силување или центри за упатување на жртви сексуално насилство, од **голема важност е тие да**

развијат сеопфатна непосредна, краткорочна и долгорочна специјализирана поддршка за овие жртви, обезбедена од квалификуван и искусен персонал специјално обучен за сексуална траума. Анализата на националните политички документи, регулативите и праксата, покажа дека сè уште има недоволно знаење за стандардите на конвенцијата во однос на **специјализираната поддршка за жртвите, а особено во однос на разликата помеѓу кризните центри за жртви на силување и центрите за упатување на жртви сексуално насилство.** Последните иницијативи во регионот за воспоставување на потребната специјализирана поддршка повеќе наликуваат на модел на центар за упатување на жртви на сексуално насилство отколку на кризен центар за жртви на силување. Затоа се советува спроведување активности за застапување и подигнување на свеста, насочени кон креаторите на политиките и пошироката јавност.

Покрај тоа, потребно е да се воспостави **заедничко разбирање во целиот регион за принципите на работа на ваквите центри, вклучувајќи го родовото потценување на насилството врз жените, почитувањето на доверливоста и автономијата на жртвите.** Може да се користат ветувачки практики од Обединетото Кралство, Ирска и нордиските земји, но со **внимателно прилагодување на националните социо-културни контексти.** Имајќи предвид дека овие земји поминале долг пат за да развијат успешни одговори, не може да се очекуваат „брзи резултати“ и „брзо решавање“ на проблемите присутни во Западен Балкан и Турција.

Ставањето на потребите на жртвите во центарот на сите мерки за заштита и поддршка и **воспоставувањето однос на доверба со нив** се клучни елементи во креирањето специјализирани услуги за поддршка, но и во нивната поддршка низ целиот правосуден систем. Скриената природа на сексуалното насилство предизвикува жртвите јавно да проговорат, да добијат соодветна поддршка или да го пријават насилството. Согласноста на жртвите мора да биде во суштината на сите услуги и тие треба да се сметаат за активни двигатели на промени во нивното сопствено закрепнување. Услугите за жртви на сексуално насилство и женските невладини организации постојат за да им служат

на жртвите. Првата должност на женските невладини организации е да ја заслужат довербата на жртвите. Тој однос на доверба и ангажман на жртвите, токму поради тоа што тие се засебни од државата, е она што државата треба да го вреднува и да ја финансира работата на женските невладини организации. **Женските невладини организации како недржавни актери играат значајна улога во поддршката на државата да ги исполни своите обврски преку обезбедување на поддршката и одговорите што им се потребни на жртвите и на кои тие имаат право, без потреба жртвите да се откриваат пред државата.** Една од суштинските обврски што женските невладини организации ги преземаат кон жртвите е дека тие нема да бидат притиснати или обврзани да се ангажираат со државата, и дека услугите и поддршката може да им бидат испорачани доверливо. Имајќи предвид дека по војните во Западен Балкан, некои женски невладини организации стекнаа значајни знаења и искуства во поддршката на жртвите на силување во време на војна, би било препорачливо тие да се надоврзат на претходно развиената експертиза, која е делумно „изгубена“, поради фокусираноста на државните политики низ целиот регион врз семејното насилство. Покрај тоа, би можеле да се организираат специјализирани обуки за женските невладини организации кои веќе работат во регионот, врз основа на принципите кои се меѓународно признати како ветувачка пракса. На женските невладини организации дефинитивно ќе им бидат потребни дополнителни обуки и градење на капацитети за да можат да ги зајакнат своите вештини за да одговорат на комплексноста на траумата од сексуално насилство. Аргументот зад последниот предлог е да не се реплицира истиот вид на поддршка што им се нуди на жртвите на семејно насилство, туку да се препознаат спецификите на сексуалната траума преку надоградување на веќе постоечките капацитети.

Финансирањето на идните услуги за жртвите на сексуално насилство останува отворено прашање. Женските невладини организации играат значајна улога во осигурувањето дека државите ги исполнуваат своите обврски според Истанбулската конвенција. Доделувањето одржливи финансиски средства за женските невладини организации во Западен Балкан и Турција конечно води до зајакнување на жртвите и подобра распределба на поддршката, во согласност со стандардите на Истанбулската конвенција.

Соодветно финансирање преку соодветни можности за финансирање, како што се долгорочни грантови засновани на транспарентни постапки за набавка, ќе обезбеди одржливо финансирање за женските невладини организации кои нудат специјализирани услуги за поддршка на жените жртви на сексуално насилство. Проценките на ГРЕВИО укажуваат на слаба/недоволна поддршка на државите на специјализираните услуги на женските невладини организации за жртвите на различни форми на насилство опфатени со конвенцијата, а исто така и одредена зависност од меѓународните донатори. Со оглед на тоа што постпандемската криза најверојатно ќе ги погоди сите земји во регионот, **стручната помош и финансиската поддршка од страна на агенциите на ОН ќе останат од непроценливо значење.**

Политиките во регионот (на пример, националните акциски планови) првенствено се фокусирани на семејното насилство, додека прашањето на сексуалното насилство е занемарено, иако во последно време може да се забележат подобрувања во оваа област, од кои некои може да се сметаат како обид за спроведување на препораките на GREVIO.

Моделите за собирање податоци кои се неопходни за анализа на институционалниот/судскиот одговор на сексуалното насилство се недоволно развиени и треба да се зајакнат, со цел да се создадат основи за креирање политики базирани на докази во иднина. Силно се препорачува развивање на вештините на женските невладини организации за следење на практиките на телата за собирање податоци и користење на достапните податоци за целите на застапување.

Резултатите од оваа студија, кои се темелат на извештаите на ГРЕВИО (каде што се достапни) и анализата на националните извештаи, дополнително укажуваат на тоа дека неколку земји во регионот (сè уште) не ги усвоиле стандардите на конвенцијата во однос на дефиницијата за силување, други прекршоци поврзани со сексуално насилство и сексуално вознемирување во нивните закони. **Законските измени (евентуално) ќе придонесат за поефикасно гонење на таквите прекршоци.** Во судската пракса, дефинициите кои се базираат на сила најчесто бараат доказ за физички отпор на жртвата (нема отпор - нема силување) и затоа водат кон ниска стапка на осуда на сторителите. **Затоа се препорачува**

усогласување на сексуалните кривични дела во кривичното законодавство со стандардите на конвенцијата врз основа на отсуство на слободно дадена согласност, наместо на употреба на сила. Застапување за спроведување на препораките на ГРЕВИО би било корисно за постигнување на такви законски измени. Потребни се значајни промени во однос на развојот на протоколи и упатства кои посебно ќе се однесуваат на должностите и одговорностите на сите релевантни професионални работници во поддршката на жртвите на сексуално насилство, бидејќи тие се ретки. Доколку постојат такви документи, многу е препорачливо дополнително да се испитаат и разгледаат процедурите за пријавување силување и други форми на сексуално насилство во регионот.

Потребата да се развијат соодветни протоколи и „алатки“ за професионалните работници е уште посуштинска ако имаме на ум истражување за ставовите кон сексуалното насилство на општата популација и меѓу професионалците, кои ја обликуваат перцепцијата за тоа што претставува насилство и придонесуваат за зајакнување на стравот кај жртвите да зборуваат за своите искуства со сексуална злоупотреба.

Затоа се препорачува застапување за промени во прописите поврзани со пријавувањето од страна на професионалните работници, бидејќи тие најчесто се засноваат на строга обврска на професионалните работници да пријавуваат насилство доколку го откријат во текот на нивната работа. Покрај тоа, потребно е да се воведат заштитни мерки кои ќе обезбедат соодветна рамнотежа помеѓу заштитата на жртвите од една страна и почитувањето на нивната автономија, од друга страна, потпирајќи се на стандардите на конвенцијата и толкувањето на ГРЕВИО како што е истакнато погоре. ■

This programme is funded by the European Union

